SADOVEANU

Baltagul

211

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

Clubul cărții digitale 2022

„A rămas obiceiul a categorisi pe Mihail Sadoveanu drept cel mai mare «povestitor» alături de și de la Creangă, ceea ce poate fi o ușurare pentru aceia care (romancieri, poeți) voiesc să scape de o asemenea divină concurență.

Adevărul este că Mihail Sadoveanu e mult mai vast. El are realismul unui Balzac și melancolia unui romantic, meditația aspră a lui Miron Costin, voluptatea senzorială a unui Rabelais."

G. CĂLINESCU, 1960

Lei 4

MIHAIL SADOVEANU

Baltagul

Roman

1963

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Clubul cărții digitale 2022

Prefață de *Ovidia Babu-Buznea*
Tabel cronologic de *Geo Serban*

Textul ediției de față este reprodus după : Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. X, E.S.P.L.A., 1957. Notele de subsol aparțin redacției.

PREFAŢĂ

Apariţia în 1930 a *Baltagului* se situează pe linia demonstraţiei pe care o desfăşoară opera lui Sadoveanu, în general, asupra valenţelor sufletului ţărănesc.

Critica a constatat la timpul potrivit structura folclorică a romanului cu punct de plecare în *Moriţa* — lucru care a invitat la comparaţii, şi de aici la stabilirea unor diferenţe, opunîndu-i-se, de regulă, „resemnării" în faţa morţii a ciobanului din *Moriţa*, atitudinea activă, justiţiară din *Baltagul* a femeii ciobanului „mai ortoman" ucis de ceilalţi doi care-i împart turma.

Pe terenul unei alăturări mecanice s-au comparat de fapt două lucruri diferite : starea lirică a ciobanului în faţa prevestirii morţii, cu odiseea — epică, evident — a celei care porneşte pe urmele bărbatului pierit şi pe care de altfel ciobanul din *Moriţa* o şi prevedea în imaginea femeii : *„Din ochi lăcrimînd / Pe cîmpi alergînd / De toţi întrebînd"* etc. Vitoria reeditează de fapt zbuciumul căutării „măicuţei bătrîne" — sau a fetei îndrăgite din alte variante —, reluînd la fiecare popas făcut *leit-motiv*-ul baladei, *„Cine-a cunoscut / Cine mi-a văzut"*.

În realitate nu este vorba de nici un fel de „opoziţie" (nimic din *Baltagul* nu contrazice *Moriţa*), ci de o con-

tinuare — sugerată de baladă — din punctul în care sfîrșesc cele mai multe din variantele ei — *Baltagul* urmărind ceea ce se întîmplă după moartea ciobanului, găsirea și răzbunarea lui, lucruri care e firesc să îmbogățească motivul cu sensuri noi.

Pe de altă parte, prezentarea *Baltagului* cu subliniere în comparație a spiritului lui pozitiv (incluzînd în subsol blamul la adresa „resemnării fataliste" de care s-a făcut și continuă să se mai facă atîta caz) sugerează asupra *Mioriței* o judecată oarecum „în defavoare", pe care nu o merită nici balada populară, și sîntem convinși că nici Sadoveanu, îndrăgostit de ea pînă la colecționarea a 145 de variante, n-a dorit-o. Într-o lume plină de credințe populare (prezente și în *Baltagul*) și care reflectă un anumit stadiu de civilizație, dialogul cu miorița „năzdrăvană" subliniază de fapt, în formă alegorică, conținutul testamentului ciobanului care are presimțirea morții pe baza credinței că behăitul într-un fel anume al unei oi prevestește un rău sau chiar moartea. (În baladă, oiței *„De trei zile-n coace / Gura nu-i mai tace / Iarba nu-i mai place"*. Dialogul traduce frămîntarea omului în fața unei atari prevestiri, conceperea unui rău posibil, ținînd seama de condițiile date — singurătatea în tovărășia unor oameni invidioși, străini de loc etc.)

Dar, respectînd motivul popular, Sadoveanu nu-l continuă numai, ci îl și îmbogățește prin lărgirea granițelor baladei pînă la punctul în care să cuprindă un univers complex, cu morala și legile lui specifice de existență și comportare.

În *Baltagul*, acest univers este al satului de munte, în care condițiile naturale, în primul rînd, sînt cele care impun un regim specific de existență. În roman lucrul este subliniat prin prezentarea cîmpiei și a muntelui ca două lumi diferite pînă la opoziție, reflectate ca o polaritate și în conștiința oamenilor.

Trăind într-un cerc închis, fără legături cu restul țării, locuitorii muntelui sînt parcă un produs al pămîntului și climei locale, care nu permit dezrădăcinarea, netolerînd în același timp prezențele străine. Vitoria ar părăsi cu dragă inimă locul — înspre Prut — dar acest lucru nu-i posibil, deoarece (e o primă explicație) „acolo-i prea cald", în timp ce cucoana preoteasă *„întruna se tînguie c-o voce slabă că nu-i prieşte aerul de la munte. Ea-i de loc din părțile deschise de la Prut, ş-acolo lumea-i altfel, între holde şi-n soare. Aici umblă şi vara cu cataveică şi nu se mai poate încălzi."*

Opoziția munte-cîmpie își are izvorul în viața grea a muntenilor. Plecînd de la această realitate, cîmpia are o atracție magnetică, exercită asupra oamenilor din munte seducția unui pămînt binecuvîntat (*„...aduceau de la cîmpie legume, tot de la cîmpii largi, cu soare mult, aduceau făină de păpuşoi"*). Cîmpurile, holdele și apele line, atributele altui peisaj — mai binevoitor cu oamenii — rămîn nostalgia (încadrată impresionant în basmul auzit de la Lipan) Vitoriei, nostalgie care-i provoacă întotdeauna aburirea „ca de lacrimi" a ochilor.

Dincolo de cercul lumii imediate, se întinde — mai ales pentru femeile muntenilor, osîndite să ducă o viață sedentară, „rămase în sălbăticie" — neprevăzutul, surpriza, o lume aproape fantastică (lui Lipan *„îi veneau scrisori şi cereri de departe, din niște tîrguri cu nume ciudate"*), lume din inima căreia pătrund din cînd în cînd slabe ecouri care fie că le intimidează (*„Femeile ştiau ceva nedesluşit despre tren. Nu îndrăzniră să ceară mai multe lămuriri"*), fie că le aprind curiozitatea (*„Ce fel de oameni sînt pe-acolo ?"* — întreabă Minodora pe Gheorghiță, abia întors de la Cristești). Călătoria băiatului peste granițele locale este povestită ca peripețiile făt-frumosului, care străbate temerar mări și țări : *„Ş-apoi m-am suit în tren ş-am mers, ş-am mers, pînă la Piatra."*

Numai în felul acesta, prin apelul la o psihologie determinată de condițiile obiective de existență ale oamenilor, se poate descifra sensul unei hărți în care orașul Galați e situat „la marginea lumii...“

Astfel, lumea situată „în sus pe Tarcău“ constituie o veritabilă insulă alpină în care oamenii trăiesc suspendați *„cum au apucat și cum îi taie capul“*. Popa Daniil este singura autoritate oficială și singurul factor de civilizație al satului. Cînd vine o scrisoare, poștașul sună din trîmbiță, în prund, și oamenii trebuie să coboare la pîrîu ca să-și primească răvașul. Lumea autorităților se întinde undeva „devale“ — cei care fac o poznă pot sta fără grijă în munți, de unde numai iarna îi gonește în mîinile stăpînirii — iar rînduielile ei „cele nouă“ se fac cunoscute satului „bătute cu darabana“.

Izolarea de lumea din văi a păstrat stadiul arhaic de dezvoltare a locului și implicit caracterul arhaic al normelor de existență interne, a felului de a gîndi și concepe practic lumea. Într-un univers fără legătură cu prefacerile permanente din lume, în care *„toate urmau ca pe vremea lui Boerebista, craiul nostru cel de demult“*, tradiția se înrădăcinează cu o forță care face din ea o lege a existenței.

„Rînduielile omului și ale stihiilor“ au rămas neschimbate, viața satului gravitează în jurul fenomenului transhumanței și palpită în ritmul mișcărilor lui ciclice. Rigiditatea naturii generează respectul excesiv al ritualelor păstorești și al unei existențe cu tipare fixe, pe care numai moartea le poate tulbura.[1]

Înseși condițiile de existență educă în spiritul respectării „rînduielilor“, și cultul lor acționează ca un imperativ major în conștiința oamenilor. El se traduce

---

[1] Vezi studiul lui C. Ciopraga: *Elemente folclorice în creația lui Mihail Sadoveanu*, în: *Omagiu lui Mihail Sadoveanu cu prilejul celei de a 75-a aniversări*, E.S.P.L.A., 1956

de regulă și prin opoziția față de înnoiri („legea nouă"), suspectate în general și privite cu resentimente.

Desigur că problema este colorată și religios. În general invenția apare ca „drăcovenie" pentru că introduce un artificiu în ordinea naturală a lucrurilor, omul trebuind „să ia de bun" ce este dat de la Dumnezeu. Nerespectarea acestei norme echivalează cu un act de nesupunere și, implicit, impietate, insuflat de duhul răului. Cei care dezertează de la „legea veche", o încalcă, fraternizează cu diavolul și, în consecință, *„a lor are să fie pe ceea lume focul cel nestîns"*.

Atitudinea refractară sau receptivă față de legea nouă devine chiar un criteriu de împărțire a lumii în două tabere și generează în tabăra celor buni (refractarii) un sentiment de solidaritate în opoziție, care-i unește peste delimitările locale (*„N-aveți grijă — a răspuns munteanca — că și cei de la Tarcău îs cu legea veche"*), sau de violență (*„noi... facem pe popa nostru cu de-a sila să se ție de lege"*).

A doua explicație a atitudinii față de nou este de ordinul experienței istorice a țăranului. „Rînduielile cele nouă" au fost întotdeauna „ieșite de la stăpînire", și experiența de veacuri a țărănimii a înregistrat cel mai adesea prin ele o înrăutățire a situației, ceea ce a determinat acel spirit de rezistență al ei în fața înnoirii. Atitudinea — generalizată la tot ce e nou — dăinuie mai ales la munteni, unde starea de fapt este cultivată de condiția obiectivă a izolării, care nu permite contactul cu cuceririle pozitive ale civilizației. De altfel, rezistența rămîne absolută în limitele locului unde consecvența e o condiție a existenței (în împrejurări vitrege) care are nevoie de stabilitate. Ea se relativizează însă din momentul în care oamenii depășesc hotarele și iau contact cu diferite realități de a căror valoare practică se conving și care nu afectează în același timp sensurile

grave ale concepției de existență. (Baciul Alexa se arată încîntat de rînduiala trimiterii banilor prin poștă: *„Nu-i nevoie să faci drum călare pîn-aici, nici lotrul nu te pradă"*. Vitoria, în ciuda „păcatului", vorbește totuși „pe sîrmă", Gheorghiță este sfătuit să țesale caii „după moda nouă" etc.)

La toate aceste date asupra satului de munte se adaugă bogăția pitorească și variată a amănuntelor cu privire la ocupații, port, interioare, deprinderi și ritualuri domestice, credințe și superstiții, obiceiuri, relații familiale, sociale etc., care-i populează spațiul cu elemente concrete și fac totodată valoarea etnografică a romanului.

*

Încadrată într-un univers fizic și spiritual complex, bine definit, figura țăranului capătă în *Baltagul* dimensiuni de mare adîncime, iar acțiunile lui — justificări și sensuri multiple.

Se pot distinge în construcția romanului trei momente care colorează într-un chip special portretul și acțiunile Vitoriei: așteptarea întoarcerii bărbatului plecat cu oile, căutarea lui, și pedepsirea — după aflarea leșului mult căutat — a ucigașilor.

Prima parte, dominată de îngrijorarea Vitoriei în fața întîrzierii lui Nechifor Lipan, cuprinde frămîntarea gradată a nevestei, preocupată de cunoașterea adevărului. Al doilea moment se desfășoară (cu calmul relativ al certitudinii morții bărbatului) sub dicteul găsirii cadavrului pentru împlinirea rînduielilor tradiționale — pe ultima porțiune manifestîndu-se acel comandament al spiritului de dreptate în care-și află originea actul plății după măsura faptei. Vibrația sentimentului, respectul pentru ordinea veche, care aici se confundă cu simțul intransigent al datoriei, și spiritul

justițiar sînt dimensiunile majore ale Vitoriei Lipan. Pe parcursul celor trei părți ale romanului, figura nevestei oierului crește pînă la dimensiuni umane care au reclamat raportarea personajului la tipul de eroine antice, aceasta fără a părăsi prin nimic legătura permanentă cu mediul în care se încorporează perfect, făcînd din ea un tip specific și o chintesență etnică.

Vitoria — femeia care străbate călare munții în căutarea soțului, pe care-l știe mai dinainte pierit (*„mai ales dacă-i pierit, cată să-l găsesc; căci, viu, se poate întoarce și singur"*) — este produsul direct al mediului din care face parte, exponentul, prin acțiunile ei, al acestuia.

În mintea Vitoriei acțiunile omului sînt clasate pe două categorii sub titlul „se cuvine" și „nu se cuvine" și sînt aprobate sau condamnate în raport cu gradul în care respectă sau nu rînduiala. Din acest punct de vedere Minodora greșește și e osîndită aspru de mama ei: *„Și să te mai prind că dai gunoiul afară în fața soarelui, cum ai făcut azi, că-ți pun la gît două pietre de cîte cinci ocă. N-ai mai învățat rînduiala? Nu mai știi ce-i curat, ce-i sfînt și ce-i bun..."* sau: *„Îți arăt eu coc, valț și bluză, ardă-te para focului să te ardă! Nici eu, nici bunică-ta, nici bunică-mea n-am știut de acestea — și-n legea noastră trebuie să trăiești și tu..."* Greșeala primește și verdictul opiniei publice. Călcarea rînduielii este o rușine și expune la rîsul satului.

În virtutea acestor legi consimțite, deși se grăbește pe drumul apucat în căutarea lui Lipan, Vitoria nu poate refuza invitațiile la cumetria și nunta apărute succesiv în calea ei, pentru că nu se cuvine să strici plăcerea celor care vor *„să cinstească pe drumeți și să-i ospăteze"*. Ea trebuie „să se supuie", „să intre la lehuză" sau să primească plosca întinsă de nuntași — făcînd și într-un caz și într-altul urarea de cuviință și împlinind ritualul după datină. Aceeași datorie față de

obicei o determină să nu-şi afle tihna decît după ce face soţului găsit *„slujbele rînduite, ca să i se liniştească sufletul“. („Deşi aceasta era pentru dînsa ziua cea mai grea şi se zbuciuma ea singură mai mult decît toate ostenitoarele, se socotea destul de mulţămită.“)*

Dar Vitoria nu cunoaşte numai datoria faţă de tradiţie — la care obligă şi autoritatea opiniei publice — ; marea ei frumuseţe morală stă în acel sentiment al datoriei faţă de propria-i conştiinţă, care la început o mînă în căutarea lui Lipan *(„N-am să mai am hodină cum n-are pîrăul Tarcăului, pîn' ce l-oi găsi pe Nechifor Lipan“)*, pe parcurs o conduce statornic, iar în final dictează luciditate în durere (durerea Vitoriei rămînînd durerea femeii cu o înaltă demnitate, care nu poate uita — deşi zilele ei vor fi de acum „cu nour“ — de obligaţia de a-şi creşte copiii şi a conduce mai departe pentru ei gospodăria — ceea ce nu scade din intensitatea suferinţei, ci o încarcă de valori morale).

Se poate distinge în acţiunea Vitoriei, reflex al vieţuirii într-un univers strict disciplinat, şi o măsură a gestului. Există o ordine a lucrurilor, o ierarhie valorică, pe care ea o respectă chiar dacă uneori o face formal. (Convinsă din logică, şi în urma cercetărilor care au avut loc, de dezinteresul slujbaşilor, Vitoria scrie totuşi jalba nu pentru că îşi pune nădejdea în stăpînire, ci cu sentimentul că se achită de o datorie : *„Atît am vrut ; pe urmă facă ei ce-or şti, că eu n-aştept de la dînşii sprijin“.)*

Vitoria epuizează într-o anumită ordine sursele de ajutor : Dumnezeu, stăpînire, Gheorghiţă — braţul de bărbat. Abia cînd se convinge de slăbiciunea copilului recurge la propriile-i puteri. Tot într-o ordine care elimină eventualitatea oricărei încurcături se face aranjarea treburilor în vederea plecării. Aceeaşi ordine se distinge şi în împlinirea datoriilor, disciplinînd chiar

și sentimentele (*„avea de căutat, de găsit, de rînduit. De plîns, a plînge mai pe urmă. Acuma n-are vreme.“*).

Ceea ce conferă însă figurii Vitoriei marea sa forță, este morala ei justițiară, de o intransigență care o situează mai aproape de lumea pătimașă a talionului decît de blîndețea și răbdarea creștină. *„Dac-aș putea să-l lovesc și eu cu același baltag, în locul unde l-a pălit el pe Nechifor Lipan, m-aș simți mai ușurată“* — — spune Vitoria. Atitudinea nu este străină de spiritul popular. Există variante ale *Mioriței* — ca, de pildă, cea culeasă în Transilvania —, în care se invocă pedepsirea cu asprime a ucigașilor. Vitoria nu lasă însă problema la dispoziția unei forțe supranaturale, ci contribuie din plin la rezolvarea ei imediată, suplinind agilitatea — absentă — a organelor de anchetare, prin perspicacitatea și agerimea de spirit care o caracterizează. Liniștindu-se însă, ea nu iartă nici după ce sîngele scris pe baltag a fost răzbunat. (Vitoria refuză „cu buzele strînse“ ucigașului sugrumat de cîine și aflat pe moarte iertarea, lăsînd-o pe rînd fie la latitudinea stăpînirii, fie la aceea a lui Dumnezeu.) Spiritul ei de dreptate, însă, se declară satisfăcut. „Bine“, încuviințează ea, „către sine“, spusele muribundului, care subliniază restabilirea de drept a lucrurilor : *„acuma turma oierului să se întoarcă înapoi, după dreptate“*.

Forța interioară a Vitoriei impresionează și impune, reținînd atenția oricui o întîlnește. Femeia apare ca o personalitate în fața copilului, a lui David-negustorul, în fața prefectului din Piatra sau a slujbașului din Dorna, minunînd pe drumețul dinspre Vatra Dornei, influențînd pe subprefect, care *„nu credea de demnitatea lui s-o recunoască“*, în anchetarea ucigașilor, uimind prin capacitatea de a reconstitui întocmai lucrurile chiar pe Calistrat Bogza, făptuitorul omorului, care, ca și Gheorghiță într-un stadiu inițial, o suspectează de vrăjitorie...

S-a spus despre Vitoria Lipan — şi pe drept cuvînt — că întruneşte într-o sinteză superioară calităţile, însuşirile omului din popor: energie, capacitate de voinţă, isteţime, şiretenie, curaj, bun-simţ, intransigenţă, mîndrie, tenacitate, spirit de organizare etc. Nu s-a insistat însă îndeajuns asupra poeziei particulare a personajului, care începe numai exterior cu acea *„frumuseţă neobişnuită în privire"* a femeii care nu mai era tînără, dar ai cărei ochi *„luceau ca-ntr-o uşoară ceaţă în dosul genelor lungi şi răsfrînte în cîrligaşe"*. Această poezie ţine mai ales de structura intimă a Vitoriei.

Femeia e aprigă, priveşte omul în faţă, „aţintit"; consecventă cu sine însăşi, este nesupusă şi încăpăţînată *(„îndura fără să crîcnească puterea omului ei şi rămînea neînduplecată cu dracii pe care-i avea")*, de o asprime care merge uneori pînă la duritate. *(„Oftă cu năduf şi începu să strîngă masa, cu mişcări smuncite. Fata voi să-i ajute; ea o dădu la o parte cu cotul.")* E o fire amarnică, agresivă în faţa jignirii, nelăsînd nimic neplătit — fie că împunge cu vorba (în stilul aluziv caracteristic discuţiilor cu Lipan), fie că aplică legea talionului pe planul major al acţiunii întreprinse. Nici chiar mortului — pentru care ia în piept stihiile — nu-i poate ierta *„plăcerea pe care o avea el să-şi abată calul în preajma muierilor"* *(„Acuma, dacă a pierit, îi rămăzese dator cu acele zîmbete şi cu acele ceasuri")*.

Sub această crustă, în străfundurile fiinţei Vitoriei se ascunde o sensibilitate vie, fremătătoare, neobişnuită însă să se manifeste, şi care se voalează prin duritate din discreţie asupra lumii lăuntrice sau numai pentru că aşa găseşte „de cuviinţă" (cînd Nechifor se întorcea tîrziu şi cu chef acasă, *„femeia găsea cu cuviinţă să se arate supărată")*. Crusta cedează însă uneori şi arată — intimidînd prin surpriză pe cei din jur — o Vitorie blîndă şi dezarmată, aşa cum apare la un moment dat în faţa copilului Gheorghiţă: *„Eu te cetesc pe tine,*

macar că nu știu carte, urmă femeia. Înțelege că jucăriile au stat. De-acu trebuie să te arăți barbat. Eu n-am alt sprijin și am nevoie de brațul tău."

Alternanța aceasta rară dar existentă, de asprime și blîndețe, la care se adaugă împletirea de siguranță matură și timiditate, independență și conformism, complică în sens poetic personajul. Uneori, efortul stăpînirii de sine a Vitoriei — bun cîștigat al maturității — se manifestă prin gesturi care amintesc spontaneități și îndîrjiri de copil (*„...își șterse lacrimile, îndesat, cu mînica"*). De asemenea puternica feminitate a Vitoriei, care-l făcea pe Lipan să vină la dînsa „ca la apa cea bună", rămîne înduioșător de trează în gestul cu care femeia, după ce se pregătește de drum către părintele Daniil, pentru sfat și scrisoare, își freacă palmele cu busuioc și-și netezește pleoapele, sau în repeziciunea cu care înregistrează — în paralel cu neliniștea și ineditul situației — admirația din ochii prefectului din Piatra, lucru care-i redă calmul și stăpînirea de sine.

Am lipsi de o mare frumusețe morală acțiunea Vitoriei, și am unilateraliza-o, dacă am vedea în ea numai manifestarea strictă și într-un fel uscată a principiului împlinirii rînduielilor și a spiritului de dreptate. *„Vreau să-l împung și să-l tai altfel,* (se referă ea la ucigaș) *ca să mai scot din mine obida care m-a înăbușit atîta vreme. Căci eu, dragă cucoană Marie, am trăit pe lumea asta numai pentru omul acela al meu ș-am fost mulțămită și înflorită cu dînsul.*"

„Omul acela" al Vitoriei, Nechifor Lipan, este de fapt pilonul invizibil al acțiunii romanului. El deschide — prin evocarea Vitoriei — cartea, și se încheagă prin acumulare de date pe parcursul ei, impunîndu-se prin acea vitalitate, voinicie, care face și caracteristica ciobanului „ortoman" din *Moriță*. E o figură deosebit de

vie, trăind în paginile cărții cu o forță care-i statornicește prezența pe tot parcursul romanului. Pe unde trece, oamenii nu-l uită, și Vitoria găsește în tot locul „vorbe vii" despre dînsul. Priceput în meșteșugul oieritului și căutat pentru aceasta de negustori de departe, jovial, prietenos, bun de petrecere, glumeț, nelipsit de la nunți și cumetrii — unde însă spune povești „cu înțeles" —, temperamental și cu harțag la chef, scoțînd cei șapte draci din Vitoria, sau sensibil, aplecîndu-și fruntea cu jale, ros de remușcări, Nechifor Lipan aduce în roman o mare doză de poezie. Strigă de la fereastra domnului David din Călugăreni, cu dorință să urce către Piatra Teiului, comandînd pentru expediția împotriva demonului din legenda lacului un cofăiel de vin și lăutari, și înfricoșînd țiganii care se ascund după casă, răsare fără frică de răi în amintirea Vitoriei, lepădîndu-și haiducește căciula, scuturîndu-și pletele și înălțînd baltagul către hoții care se feresc după ciritei (*„Măi slăbănogilor, eu pe voi vă pălesc în numele tatălui și vă prăvălesc cu piciorul în rîpă"*), sau se pierde din ochii lui Moș Pricop de la Farcașa, la capătul unui drum, pe lună și cîntînd din solz. Devenită familiară, silueta lui îndesată și spătoasă solicită în toate aceste ipostaze simpatia cititorului. Această simpatie postumă pentru Lipan trezește în cea mai mare parte interesul pentru acțiunea Vitoriei, privită nu ca un polițist tur de forță în reconstituirea — sub imperiul comandamentelor de care am vorbit și cu mijloace primitive — a adevărului, ci ca o atitudine izvorîtă din acea sfîntă legătură a iubirii dintre nevastă și omul ei și care face din *Baltagul* un roman al forței pe care o inspiră dragostea.

„Și s-aveți muieri frumoase și iubețe" — e darul făcut muntenilor în legenda povestită de Lipan la nunți și cumetrii. O astfel de femeie este și Vitoria. Cînd e cuprinsă în brațele lui Lipan, asprimea și agresivitatea îi dispar. Dragostea ei e tînără prin intensitatea senti-

mentelor, dar matură prin puterea de stăpînire, ascunsă cu grijă de copii din pudoarea anilor, mărturisită însă cu mîndrie, siguranță și simplitate în fața restului lumii. Este o dragoste care, obligată să accepte realitatea absenței soțului, se zbate dramatic între două alternative deopotrivă de dureroase, alegînd în fața uneia pe cealaltă (*„Mai bine astfel, într-o privință : să-l știe mort decît părăsit de casa lui, în brațele alteia și-n așternut străin"* sau : *„Mai bine să fie ce zice baba decît ce arată visul meu"*), dar neoptînd în realitate pentru nici una.

Pe tema iubirii, Vitoria întreține un dialog dincolo de moarte cu cel pierit. Uneori acesta răspunde întorcîndu-și fața (ca o aprobare și răsplată cînd femeia se întîlnește cu spiritul lui în atitudini comune și în momente de conștiință împăcată prin acțiunile ei) ; altădată, sentimentul vinei, datoriei neîmplinite, împiedicînd întîlnirea, bărbatul rămîne întors cu spatele.

Sînt și clipe cînd Vitoria i se adresează direct, îi face reproșuri pentru ceasurile amare ale dragostei lor, stînd de vorbă cu el „fără să miște buzele și limba", uitînd, absorbită cu totul, de timp și spațiu.

De o mare frumusețe și emoție lirică este fragmentul care surprinde — pe fundalul acompaniamentului naturii — pe bărbata și aspra Vitorie vibrînd dureros pe coarda dragostei ei în încercarea repetată de a stabili printr-o mare concentrație de sentiment un moment de contact cu omul iubit.

„Apoi se lăsă pe un scăunaș cu trei picioare, își cuprinse genunchii cu palmele și stătu aplecată, cu privirea-i de umbră ațintită în necunoscutul din nainte-i. Încerca să-l oprească pe Lipan și să-i întoarcă spre ea obrazul, ca să i-l cetească. El era însă tot mai în fund. Peste el se revărsau ape de primăvară.

Afară picurau streșini. Vîntul de la sud șușuia cu creșteri și coborîri.

— *Gheorghiță — șopti ea asupra vedeniei, să-mi răspunzi dacă ești cu alta.*" Neștiind de soarta omului drag, suferința femeii cheamă în minte jalea turturelei rămase fără pereche din poezia cu originea în folclor a lui Ienăchiță Văcărescu, așa cum se poartă „*de colo-colo, fără hrană, fără apă, fără cuvînt, cu broboada cernită peste gură*", „*respingînd de către sine zvoana și veselia*" sărbătorilor și socotindu-se „*moartă, ca și omul ei, care nu era lîngă dînsa*".

Chemările către fața întoarsă a lui Lipan — „cu toată ființa" — au acea intensitate epuizantă, după care femeia, a doua zi, încalecă „*trudită și cu ochii cerniți...*"

Admirația pentru chipul omului din popor n-a împiedicat niciodată pe scriitor să-și zugrăvească eroii cu limitele și slăbiciunile lor. Oamenii aparțin locului și timpului și prin contradicțiile lor, și e obligatoriu ca imaginea lor complexă, veridică, să reflecte aceste contradicții.

Împletirea în existența obișnuită a oamenilor a elementelor de ritual creștin și păgîn se oglindește și în concepția și morala Vitoriei. Drumul de la popă duce direct și elocvent la baba Maranda vrăjitoarea. Vitoria consultă fără rezerve oracolul satului, punînd temei mai ales nu pe limbajul cărților de ghicit, ci pe informația — de mai mare greutate — a diavolului ascuns în cățelușa vrăjitoarei.

Deși știe că trimiterea păsării — care „*strigă noaptea și are ochi de om*" — către locul presupusei femei care-l reține pe Lipan ar aduce moartea „dușmancei", Vitoria, fără scrupule creștinești, hotărăște în sine moartea acesteia. Prin faptul că va face întîi rugăciunile cele de cuviință și va ține „*post negru douăsprezece vineri în șir*", ea nu renunță la această hotărîre, ci optează numai pentru acea ordine (formală în realitate) cu care se crede „datoare" către autoritatea supremă.

Pe de altă parte, însă, Vitoria trăiește tot timpul cu convingerea îndrumării ei directe de către Dumnezeu și sfînta Ana.

S-a spus, respingîndu-se ideea colaborării forțelor divine în reușita acțiunii întreprinse de Vitoria, că femeia pășește sigur pentru că natura îi dă tot timpul concursul.

În realitatea artistică a operei, exceptînd contribuția ciinelui, nu apare — cum se întîmplă în alte opere — un concurs de sine stătător al naturii. Natura, în *Baltagul*, în afară de cazurile în care dublează, vizibil, „pusă de scriitor", starea de spirit a eroinei, este văzută prin prisma psihologiei Vitoriei și apare numai ca un instrument docil în mîna unei puteri care — aceasta — pare că îi dă eroinei concursul. Sadoveanu analizează aici cu subtilitate felul în care se reflectă în spiritul încordat al Vitoriei — și pe terenul credințelor populare — toate mișcările naturii.

Credința curentă în semne, grefată pe circumstanțele speciale pe care le trăiește Vitoria, ia proporții pînă la determinarea unei psihologii corespunzătoare. Dar nu ele sînt totuși cele care dirijează în realitate pașii Vitoriei. „Semnele" sînt numai confirmarea — necesară psihologic și căutată în afară — a intuiției pătrunzătoarei Vitoria, care le identifică în exterior un moment după ce secunda primei înțelegeri s-a produs. Astfel, după ce află de la „domnu Iorgu Vasiliu" că stăpînii cu oile din cutare și cutare lună poposiți la el erau doi, femeia trăiește acea fracțiune de timp infimă, revelatoare — preludiul înțelegerii complete —, în care lucrurile nu încă definitiv limpezi încep „să se deschidă". Aproape simultan, ea înregistrează că vîntul a contenit. Imediat, faptul este anexat la registrul semnelor văzute și se conclude asupra lui : *„mai înainte nu putea trece"*.

Impresia de comunicare mistică prin intermediul naturii cu o voință supranaturală (sfînta Ana), care o îndrumă dezvăluindu-i-se prin limbajul vîntului, al puhoaielor etc., se colectează numai la suprafața lucrurilor. În general oamenii posedă calitatea de a intui adevărul, dar, lipsindu-le — din motive lesne de înțeles — facultatea de a și-l explica, recurg în „elucidarea" lui la factorul atotputernic, necontrolabil, al divinității.

Astfel, poporul a intuit și verificat că urmele omorului nu se pot șterge cu totul. Natura, în toate straturile ei, le demască expulzînd crima: *„Dacă ai cunoaște înțelesurile vîntului și a țipetelor de paseri, și a scheunatului dihăniilor, și a umbletului gîngăniilor, și a tuturor urmelor care sînt, dar nu se văd dintrodată — atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat"*. Aceasta însă nu pentru că ucigașul este — după cum își explică domnul Toma din Sabasa — blestemat de o judecată dumnezeiască prestabilită *„să fie urmărit și dat pe față"*, ci pe baza principiului elementar că după moarte materia nu piere și că ea intră în circuitul universal (*„Sîngele și carnea lui Nechifor Lipan se întorceau asupra lui în pași, în zboruri, în chemări"*), care, pe un plan sau altul, va da indicii asupra metamorfozei.

Coexistența concluziilor juste și a explicațiilor eronate despre lume, caracterizează și ea stadiul arhaic de civilizație pe care, în ciuda agerimii lor de spirit, oamenii locului nu-l pot depăși.

*

Cunoașterea de către Sadoveanu a universului țărănesc se manifestă divers și merge pînă la confundarea de spirit a autorului, cu el. *Baltagul* este dovada complexă a stadiului de familiaritate cu lumea folclorului.

Depăşind reproducerea prin simplă prezentare a fondului de credinţe, superstiţii, obiceiuri populare, scriitorul ne introduce cu simplitate în procesul viu, intim, de formare şi continuă transformare a folclorului. Instabilitatea creaţiei populare, gradul de repeziciune cu care ea se schimbă de la om la om sînt surprinse în felul în care este reprodusă de către Vitoria legenda povestită de Lipan. Nici chiar de la bărbat la nevastă producţia folclorică nu mai rămîne aceeaşi — adaosul nefiind însă niciodată arbitrar şi reflectînd năzuinţa spre mai bine, cu sediul în realitate a fiecărui coautor anonim.

Iată o veritabilă mostră de dialectică a folclorului: *„Întocmai aşa spunea el povestea; femeia îi adăogase numai puţine cuvinte despre cîmpuri, holde şi ape line. Aceste vorbe erau ale ei, izvorîte dintr-o veche dorinţă...“*

Ancorarea folclorului prin cele mai rezistente rădăcini ale sale în realitate este subliniată în roman şi de faptul că oamenii reflectă asupra lucrurilor neobişnuite şi sînt ispitiţi să le dea crezare pe baza raţionamentului *„dacă n-ar fi, nu s-ar povesti“*, care trimite la convingerea poporului asupra realităţii ca punct de plecare a tot ce se povesteşte şi atrage atenţia asupra părţii de autenticitate din folclor. De altfel, între drama *Mioriţei* şi a *Baltagului*, Sadoveanu intercalează cazul similar povestit de Toma din Sabasa: *„...şi-a mai adus aminte că altădată, pe cînd era el copilandru, s-a mai întîmplat asemenea faptă, tot în aceste părţi, în singurătăţile Stînişoarei“*, dînd în felul acesta certificatul de autenticitate atît *Mioriţei*, cît şi *Baltagului*.

Cunoaşterea sufletului ţărănesc în *Baltagul* se manifestă şi în capacitatea scriitorului de a-i tălmăci bogata viaţă lăuntrică. În felul acesta, analiza psihologică la Sadoveanu nu este actul de investigaţie proiectat

dinafară asupra sufletului țărănesc, ci un gest echivalent cu introspecția.

Pe de altă parte, autorul pătrunde în intimitatea personajelor surprinzîndu-le gîndurile *nemărturisite*, făcînd astfel vizibilă bogăția unei vieți sufletești, care, din pudoare, dar și din complexul greutății de exprimare meșteșugită, rămîne în general ascunsă. Sadoveanu prinde acea neliniște permanentă a țăranului, care devine uneori o adevărată frămîntare în fața problemei exprimării.

Așteptîndu-și rîndul la domnul prefect din Piatra, Vitoria *„își face socoteală în minte cum să spuie, cu vorbe mai potrivite, întîmplarea"*, iar Minodora se gîndește de mai înainte nu numai ce-are să spuie în scrisoarea către fiul dăscăliței, ci și „cum" are să spuie. În general, oamenii puși în situații speciale cumpănesc vorbele ; în conștiința țăranului — amplificată de datele obiective ale neștiinței de carte — preocuparea aceasta crește pînă la a deveni o problemă. Indiferent de justificarea stării de fapt, scriitorul reține și propune atenției sensibilitatea pronunțată în respectiva reacție de conștiință a țăranului.

Bineînțeles că de foarte multe ori complexul se dovedește a fi neîndreptățit — și scriitorul își face o datorie morală din sublinierea acestui lucru.

Comună operei, atitudinea ușor persiflantă a autorului la adresa cărturarilor se regăsește și în fragmentul de o foarte subțire ironie al dictării scrisorii pe care Vitoria o va trimite, prin condeiul părintelui Daniil, fiului Gheorghiță.

Stricta alăturare fără nici un comentariu a celor două stiluri (respectiv scrisoarea popii și dictarea Vitoriei, care a precedat-o) este tendențioasă, șfichiuind atitudinea „cărturărească" a părintelui, care ascultă cu luare-aminte, zîmbind „cu îngăduință" și pregătindu-și mîna cu cîteva întorsături „dibace" să aștearnă „un

preafrumos răvaș". Toată superioritatea celui ce se pregătise luînd atitudini *„ca pentru o muncă nu tocmai ușoară"* se limitează la rezumarea prețioasă și șablonardă în același timp a spuselor Vitoriei. Contrastul dintre convingerea exprimării într-o formulă superioară a ideilor femeii și rezultatul practic al intervenției „corectoare" provoacă zîmbetul strivitor la adresa popii și înalță pe treapta superioară pe care Sadoveanu i-a destinat-o în operă țărănimii poezia scrisorii femeii, neștiutoare (prin religiozitatea cu care ascultă răvașul popii, întocmit „mai cu pricepere") de prețul ei.

Admirația scriitorului pentru lumea care conține asemenea exemplare se răsfrînge pe toate planurile atitudinilor acesteia. S-a vorbit uneori despre solidarizarea scriitorului cu manifestările de ancorare îndărătnică în primitivism. Nu e admirație aici pentru sensul direct al atitudinii — care e tratată adeseori cu umor —, ci pentru tenacitatea, fermitatea și soliditatea de bloc demonstrate, care fac echilibrul și stabilitatea unei lumi copleșitoare prin forța ei de caracter. Acestei lumi, care reprezintă în cel mai înalt sens valoarea umană, Sadoveanu îi dedică într-un impresionant act de închinare nu numai *Baltagul*, ci o întreagă operă, la fel de impresionantă prin gigantismul ei.

OVIDIA BABU-BUZNEA

TABEL CRONOLOGIC

1880 5 noiembrie. Se naşte, la Paşcani, Mihail Sadoveanu. Tatăl său, Alexandru, advocat, era fecior de ţărani din părţile Gorjului, pribegiţi o dată cu mişcările anului 1821 şi statorniciţi la Iaşi. Mama sa, Profira, născută Ursachi, era ţărancă din neamul unor foşti răzeşi de pe malul Moldovei.

1881 1 aprilie. Naşterea lui Octavian Goga.
19 august. Naşterea lui George Enescu.

1882 19 septembrie. Naşterea lui I. Agîrbiceanu.

1885 Naşterea lui Liviu Rebreanu.

1888 Împlinindu-se sorocul şcolii, Sadoveanu devine elev al învăţătorului Busuioc, evocat mai tîrziu sub numele domnului Trandafir. *„Toate patru clasele erau grămădite într-o odaie lungă. Unora din băieţi le da teme, pe alţii îi asculta. Cînd explica ascultam toţi; şi istoriile minunate cu Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul le-am ştiut chiar din clasa întăia"* (*Domnul Trandafir*, vol. *La noi la Viişoara*, 1907).

1892 Continuă învățătura la gimnaziul *Alecu Donici* din Fălticeni. *„Eram mititel, cu capul cam mare, tuns «cazon». Domnu Cracalescu la care stăteam în gazdă, fost vagmistru, acum subcomisar, nici nu-și putea închipui un «gimnazist» fără disciplină militară. Tuns, sfios, plin de respect nemărginit, am intrat în gălăgia clasei întâia"* (*Note pe marginea cărților, Viața românească*, iunie 1922).

1895 Prin intermediul unui coleg nou de clasă, Sadoveanu are revelația lui Eminescu: *„În chestie de poezie nu cunoșteam decît nevinovatele pasteluri ale lui Alecsandri. Muzica aceasta nouă mă impresionează deodată. Mă așezai pe un divan acoperit cu scorțuri moldovenești, alături de amicul B., și-i cerui să-mi mai spuie... Un zeu cînta și-mi umplea sufletul, și-n ora aceea simții că pășesc la altă înțelegere și la altă viață"* (*Cum am cunoscut pe Eminescu*, vol. *Foi de toamnă*, 1916).

1897 Liceul Național din Iași, aflat în clădirea vechii Academii Mihăilene, își deschide porțile pentru încă o promoție, avînd în rîndurile ei și pe Mihail Sadoveanu. *„Epoca aceasta a intrării mele la Academia Mihăileană o pot socoti ca una dintre cele mai fericite ale tinereții mele. Veneam de la un mic gimnaziu, dintr-un orășel provincial, de la iazuri și huceaguri, de la îndeletniciri tradiționale... și intram dintrodată într-o fierbere pe care nu pregetnici o clipă s-o numesc intelectuală... Convorbirile animate, la care am participat din primul moment, erau în legătură cu literatura și cu problemele sociale"* (*Ce-am găsit la Academie în 1897*, prefață la volumul omagial *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, Iași, 1936).

1898 Februarie. Apare pentru prima dată semnătura lui M. Sadoveanu dedesubtul unor narațiuni în revista *Viața nouă*, după ce, un an mai înainte, publicase ușoare compuneri într-un săptămînal umoristic *(Dracu)*, iscălind Mihai din Pașcani.

1899 Stimulat de primul succes, continuă să publice poezii și povestiri, adoptînd pseudonimul de M. S. Cobuz. *Paginile literare* apărute la 21 ianuarie sub îngrijirea lui Artur Stavri și Ion Gorun îl au colaborator constant de la primele numere, alături de Jean Bart, D. Anghel, Șt. Bassarabeanu, Sofia Nădejde, Artur Gorovei, iar ceva mai tîrziu, Delavrancea, Caragiale, Coșbuc, St. O. Iosif. Pe timpul vacanței de vară trimite ziarului ieșean *Opinia* corespondențe din Pașcani, în care viața tîrgului, anostă și fără orizont, era privită cu un dureros sarcasm. În octombrie, împreună cu prietenul Matei Rusu, pune la cale apariția revistei *Lumea*, care a trăit doar trei numere. De notat că aici începuse să se publice *Puterea întunericului* de Tolstoi.

1900 Sadoveanu petrece zile frumoase de vacanță cu N. N. Beldiceanu și N. Dunăreanu. Acesta din urmă își va aminti peste ani cum a ascultat atunci cele dintîi traduceri din *Povestirile unui vînător* ale lui Turgheniev : *„Îmi aduc aminte cu cît drag a scos din buzunar Mihail manuscrisul, slova lui atît de fină semnată pe hîrtia netedă. Pe urmă, la fiecare trei-patru zile, venea cu capitolele gata traduse. Dar vocea lui era blîndă, cu nuanțe de duioșie și cu un colorit atît de fermecător, (La Rădășeni,* 1955).

Termină *Liceul Național* și, toamna, devine student

Clubul cărții digitale 2022

la Facultatea de drept din București, împreună cu N. N. Beldiceanu și N. Dunăreanu.

1901 Publică povestiri și versuri în *Revista modernă*, ale cărei pagini erau des populate de traduceri din clasicii ruși: Cehov, în special, apoi Korolenko *(Marea)*, Gorki. Sadoveanu traduce și el din Pușkin *Crăiasa apelor* (18 septembrie). Printre lucrările originale, mai importantă nuvela *Ion Ursu*, în mai multe numere din octombrie și noiembrie. În aceeași revistă, apare din cînd în cînd sub niște grațioase pasteluri semnătura Ecaterinei Sadoveanu, care era proaspăta soție a scriitorului.

2 decembrie. Apare *Sămănătorul*.

1902 2 ianuarie. Sadoveanu este chemat să-și facă armata la un regiment din Iași. Un an de zile va trăi viața de cazarmă, printre ostașii veniți de la țară, cercetîndu-le păsurile, înțelegîndu-le sufletul. Din această cunoaștere nemijlocită va răsări cartea *Amintirile căprarului Gheorghiță*, scrisă în 1903, dar dată la iveală numai în 1906. Deocamdată, scriitorul își continua activitatea publicistică începută. Fosta *Revistă modernă*, devenită *Pagini alese*, începe să-i publice romanul *Frații Potcoavă*, din care apar, pentru moment, șase foiletoane. Tot aici sînt date cîteva tălmăciri din Turgheniev, iscălite Ilie Pușcașu.

1903 Într-una din zilele toamnei, la Fălticeni, în liniștea casei din str. Rădășeni nr. 45 — unde locuise pe vremuri Creangă — Sadoveanu primește vizita neașteptată a lui Zaharia Bîrsan, trimis de către St. O. Iosif cu rugămintea de a începe o colabo-

rare permanentă la *Sămănătorul*. Acceptînd propunerea, merge curînd să se întîlnească cu autorul *Patriarhalelor*, cu care leagă strînsă prietenie. Cu acest prilej cunoaşte pe Ion Scurtu şi Ilarie Chendi, alături de care se va afla un timp în redacţia *Sămănătorului*. Va trebui să iasă din izolarea de provincie, să-şi ia familia şi să se mute la Bucureşti, stabilindu-se în strada Toamnei 89.

1904 Cele dintîi volume ale lui Mihail Sadoveanu ies de sub teascurile editurii *Minerva*, înregistrînd un rar succes de librărie. *Povestiri*, *Şoimii*, *Dureri înăbuşite* — apărute la scurte intervale — cuceresc admiraţia cititorilor.

1905 În *Curentul nou* apărut la 15 noiembrie (Galaţi), H. Sanielevici, printr-o schematică şi tendenţioasă interpretare, dresează un nedrept act de acuzaţie împotriva literaturii lui Sadoveanu, învinuind-o de imoralitate. În viitorul număr — din 15 decembrie — G. Ibrăileanu răspunde într-un amplu articol *(Doi critici şi mai mulţi scriitori)*, dezvăluind tendinţele profund umane ale scrisului sadovenian, îndreptat tocmai spre combaterea stării de înapoiere şi de decădere. Oamenii şi locurile copilăriei, Paşcanii cu atmosfera lui stătută, cu intrigile-i mărunte se recunosc în cartea acestui an, *Floare ofilită*, cel dintîi dintr-o serie de romane închinate zugrăvirii mediului burghez sufocant din tîrgurile provinciale. Fălticenii îl recheamă, cu zvonurile-i cunoscute, şi cum va trece iarna scriitorul va lepăda ţinuta de funcţionar, grăbind cu toată familia într-acolo.

Apare volumul *Poezii* de Octavian Goga.

1906 La Iași se fac pregătiri febrile în vederea organizării unei reviste noi, cu o orientare democratică, populară. Între organizatori, Ibrăileanu este cel mai zelos și el are inițiativa de a-l solicita pe creatorul *Florii ofilite*. În ziua de 6 martie, dar cu data de 1 februarie, ieșea numărul 1 al *Vieții românești*, avînd în cuprins nuvela lui Sadoveanu *Pustiul*. Bucata fusese în prealabil ascultată în lectura molcomă a autorului de aproape întreg grupul revistei, anume reunit în ședință. S-a produs cu acest prilej o apropiere spontană între scriitor și criticul îndrumător, care avea să inaugureze nu numai o permanentă, de aici înainte, colaborare, nu numai o adîncă prietenie, întemeiată pe reciprocă prețuire, ci ceva mai mult, și în directă legătură cu evoluția ulterioară a lui Mihail Sadoveanu, după cum el însuși avea s-o mărturisească: *„În epoca aceasta, Ibrăileanu exercita — îmi dau seama — o presiune delicată și fină asupra mea, orientîndu-mă. Astfel mi-a fost învățător pînă ce legătura mea cu viața și lucrurile, la vîrsta de care vorbește Dante, s-a desăvîrșit"* (*Prietin unic*, în *Viața românească* 4—5, 1936).

1907 Anul răscoalelor țărănești. De-a lungul țării plugarii se ridică împotriva lungului șir de suferinți și umilinți îndurate pe moșiile boierești, întocmai ca cele descrise de Sadoveanu în povestirea acum publicată *Mergînd spre Hîrlău*. Era nu numai descrierea veridică, cutremurătoare a durerii, era un gest de înțelegere și de înfrățire cu cei asupriți. Răscoala acestora nu putea să nu primească totala sa aprobare. *„Dreptatea este a muncitorului obijduit"*, declară răspicat într-un raport către Spiru Haret. La propunerea acestuia, Sadoveanu acceptă să participe cîțiva ani

la munca de întemeiere a cercurilor culturale sătești, desfășurînd o vastă activitate, care îi prilejuiește o largă cunoaștere a lumii rurale, cu frămîntările, cu nevoile și aspirațiile ei. „*Activitatea aceasta* — va afirma mai tîrziu Sadoveanu — *pentru poporul incult, pentru a-i crea o situație mai bună eu o pun mai presus decît literatura. Și nu spun cu asta o frază. Azi nu-și dă nimeni seama ce era atunci... Atunci* (țăranul — n.n.) *era un fel de serv nenorocit, întunecat la minte, robul marilor proprietari*" (interviu în *Adevărul literar și artistic*, 24 ianuarie 1926). Pentru luminarea „robilor" se asociază cu mai vechiul și mai vîrstnicul său prieten Artur Gorovei la scoaterea unei publicații speciale pentru instruirea și îndrumarea gospodărească a țăranilor. Foaia apare în 1907 chiar sub titlul *Răvașul poporului*, dedicîndu-i-se cu tot devotamentul convingerilor sale democratice și cu toată ardoarea tinereții întreprinzătoare: „*Munca la această foaie țărănească, pentru mine era o necesitate — în legătură cu natura mea interioară și cu epoca eroică a debuturilor mele*" (*Făt-frumos*, 5—6, 1932). În urma unor atît de directe și entuziaste manifestări de simpatie față de mulțimea nedreptățită, nu e de mirare că s-au găsit printre boierii vremii și locului unde se afla Sadoveanu elemente capabile să-l suspecteze și să-l denunțe poliției ca factor tulburător, periculos. Tovarășul său de atunci, Artur Gorovei, povestește a fi asistat la episodul percheziționării locuinței scriitorului în speranța că se va găsi mașina cu care acesta ar fi multiplicat manifeste revoluționare (*Un instigator denunțat, Almanahul Societății Scriitorilor Romîni*, 1912).

1909 La 27 noiembrie iese la lumină pentru cîteva luni, pînă în aprilie viitor, revista *Cumpăna*, la apariția căreia Sadoveanu își dă concursul alături de St. O. Iosif, D. Anghel, Ilarie Chendi. În mai multe numere apar aici *Reflexiile unui explorator*, însemnări amare dintr-o călătorie prin sate, unde plugarii mai cunoșteau încă formele traiului de robi. Din aceste note și din materialul cules atunci, va dospi dramatica istorisire a *Bordeienilor*, ieșită în volum la 1912.

1910 Sadoveanu este numit director al Teatrului Național din Iași. Ca urmare, repertoriul — pînă atunci limitat la piese de ușoară rezistență — se restructurează, avînd la bază creații ale dramaturgiei naționale clasice (Alecsandri, Hasdeu) și ale dramaturgiei universale (imediat se pune în scenă Tolstoi).

1912 Moartea lui Caragiale. „*S-a dus. Știu că trebuia să se scufunde în pămîntul tuturor, și lucrul totuși ni se pare grozav de trist. Știu că întreg sufletul lui și mintea lui au rămas între noi... E între noi. E lîngă mine. Întind mîna spre rafturi, trag de lîngă Eminescu volumul lui Caragiale. Cei doi prieteni stau necontenit alături...*" (articol în *Universul*).

1913 Se răresc rîndurile prietenilor prin dispariția prematură a blîndului St. O. Iosif.

1915 *Neamul Șoimărești*lor vine să confirme marele dar al scriitorului de a reînvia lumea de odinioară. „*După ce ai închis această carte rămîi cu sufletul plin de viziunea și larma acelor vremuri tulburi.*" (G. Topîrceanu în *Calendarul Minervei*, 1916.)

1916 Primul război mondial, declanşat de puterile imperialiste, îşi întinde aripa devastatoare şi asupra ţării noastre. Mobilizat imediat, Sadoveanu priveşte cu strîngere de inimă noile dureri abătute asupra mulţimii truditoare. Evenimentele acestui răstimp, cu ororile războiului resimţite aproape exclusiv de cei săraci, cu neruşinatul desfrîu al celor avuţi, eroismul simplu în comparaţie cu traficul de patriotism al *„hienelor războiului"*, cum îi va numi pe îmbuibaţii profitori, au intrat în alcătuirea romanului-cronică *Strada Lăpuşneanu*, zămislit dintr-o dureroasă cunoaştere a realităţilor.

1917 Salvele „Aurorei" vestesc lumii începutul unei ere noi, era izbăvitoarei, izbînditoarei revoluţii proletare. *„Şi ca o dîră de pulbere se aprinse de la Marea Baltică, prin Polonia şi Carpaţi, la Dunăre. Un singur cuvînt, într-un suflu de uşurare, umfla piepturile mulţimilor cenuşii aduse dintr-o jumătate a lumii şi îmbulzite între tunuri şi reţele de sîrmă : Mir ! pace ! Gazetele care soseau cu proclamaţii, curierii entuziaşti în automobile de culoarea humei vorbeau în fraze largi despre o nouă orînduire, despre republică, despre pămînt şi libertate... Şi în marea Rusie, o revărsare de lumină peste mulţimi agitate..."* (*Strada Lăpuşneanu*, partea a treia).

1918 Vechile case de la Copou, cu turnul înălţîndu-se falnic, cu grădină şi livadă întinsă pe coastă, care aparţinuseră cîndva lui Kogălniceanu, intră în posesia lui Mihail Sadoveanu. Aici îşi aduce familia-i numeroasă, purtat de grija învăţăturii cuvenite copiilor. Aci va primi vizitele prietenilor săi

Topîrceanu, Demostene Botez, Mihai Sevastos sau de aici va porni către locul de întîlnire cu Ibrăileanu pentru lungi și plăcute colocvii.

1919 Fiindcă reapariția *Vieții românești*, oprită pe timpul războiului, întîrzia, se decide scoaterea unei publicații săptămînale, în fruntea căreia să stea Sadoveanu și Topîrceanu. Aceasta fu *Însemnări literare* apărută 45 de numere de la 2 februarie pînă la 21 decembrie. Colaboratori frecvenți pe lîngă Ibrăileanu, care publica regulat cîte un editorial de actualitate și o bună parte din reflecțiile reunite mai tîrziu sub titlul *Privind viața*, au fost: H. P. Bengescu, Otilia Cazimir, Elena Farago, Demostene Botez, I. I. Mironescu, M. Sevastos, N. N. Beldiceanu, Artur Gorovei, Tudor Măinescu, Jean Bart, B. Fundoianu, Ion Pillat. Își fac debutul acum în aceste pagini Mihai Ralea, Al. A. Philippide și Ionel Teodoreanu.

1920 Apare *Ion*.

1923 9 iunie. Mihail Sadoveanu își rostește discursul de recepție la Academie, închinînd un elogiu *Poeziei populare*: *„Trebuie să fac mărturisirea de credință că poporul este părintele meu literar; că trecutul pulsează în mine ca un sînge al celor dispăruți; că mă simt ca un stejar, cu mii și mii de rădăcini înfipte în pămîntul neamului meu... De la aceste fermecate izvoare de apă vie cată să se adape toți cei care cîntă și se simt ai acestui popor și ai acestui pămînt."*

1924 La Iași, în noiembrie, iese o nouă revistă: *Lumea*, „bazar săptămînal", avînd de la început colabora-

rea regulată a lui Sadoveanu, care dă variate istorisiri de vînătoare.

1925 Are loc întîlnirea lui Sadoveanu cu Panait Istrati. Cărțile acestuia, nu demult răspîndite în lume, mai întîi în franțuzește și cu concursul lui Romain Rolland, îi relevă un talent autentic, care ridică la expresie artistică oameni și locuri din lumea noastră de la Dunăre. Cu toate încercările unora de a-i contesta valoarea, scriitorul ieșean așterne un patetic articol de recunoaștere în care declară: *„Eu totuși îl voi revendica pe Panait Istrati, ca pe un frate al meu și fiu al acestui pămînt"* (*Lumea*, 4 ianuarie). Curînd îl cunoaște personal, îl cheamă la Iași și îl poartă să se umple de încîntătoarele priveliști ale văii Bistriței. Apare romanul *Venea o moară pe Siret*.

1926 *Țara de dincolo de negură* despre care Ibrăileanu susține: *„Dacă mi s-ar cere să aleg cinci volume din cele patruzeci de volume ale d-sale, negreșit că* Țara de dincolo de negură *ar face parte din ele"* (*Viața românească*, nr. 11).

1927 Numărul din ianuarie al *Vieții românești* aduce povestirea *Orb sărac* primită cu un entuziasm deosebit de Camil Petrescu: *„În afară de* Hanul lui Mînjoală *în modul acesta nu s-a povestit încă românește"* (*Viața literară*, 26 martie). În iunie călătorește în Olanda, culegînd bogate și substanțiale impresii pe care le va consemna în cartea ce va apare în anul următor.

1928 *Hanu-Ancuței*.

1929 *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă.*

1930 Primăvara, călătorie la Constantinopol, avînd tovarăși pe Ștefania Velisar și Ionel Teodoreanu: *„Pe mine mă interesau îndeosebi unele privelişti şi locuri în legătură cu istoria Moldovei"* (*Fantazii răsăritene*, 1946). Sărbătorit la împlinirea a 50 de ani: *„Produs al pămîntului mănos, negru şi gras al Moldovei, cu rădăcini adînci, viguroase, el stă masiv şi măreţ, fără să se încline la suflul vremelnicelor vînturi. El a crescut, a înflorit, a rodit fără încetare. Şi belşugul roadelor sale a desfătat şi a încălzit inimile, a luminat minţile, a strîns legăturile neamului cu pămîntul strămoşesc. În solemna şi fericita zi a sărbătoririi lui Sadoveanu, îi urez ca viaţa lui de virtute şi credinţă în scris să rămînă ca o pildă pentru noile generaţii — să fie veşnic un far luminos..."* (Jean Bart în *Adevărul literar şi artistic* 7 decembrie). Evenimentul sărbătoririi este cinstit editorial prin apariţia romanului *Baltagul* — *„o Mioriţă în dimensiuni mari"* (G. Călinescu).

1933 Viaţa stătută a provinciei reînvie încă o dată sub pana maestrului într-o imagine ce va deveni simbolică pentru o întreagă epocă, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic.*

1935 *Fraţii Jderi*, întîiul volum (*Ucenicia lui Ionuţ*). Participă activ, alături de G. Topîrceanu, la pregătirile ce se fac de către un cerc de intelectuali ieşeni progresişti pentru scoaterea unei reviste care să se opună obscurantismului în floare. Această revistă, al cărei program îl şi alcătuieşte într-un spirit militant, va fi *Însemnări ieşene*, apărînd de la 1 ianuarie 1936 pînă în 1940.

1936 Părăsește Iașul pentru a se statornici la București, instalîndu-și locuința în str. Barbu Delavrancea 47. În toamnă preia direcția ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*. Apare vol. II din *Frații Jderi (Izvorul alb)*.

14 aprilie. Moartea lui Ibrăileanu.

1937 Profesînd cel mai negru dispreț al valorilor, presa reacționară aflată în slujba fascismului deschide o campanie de calomniere a celui mai mare prozator romîn, de aţîţare a spiritului huliganic, anticultural. Dar nici denigrarea și nici amenințările nu-l împiedică pe Sadoveanu să rămînă — ca și pînă atunci — credincios poporului de obidiți și să revendice pentru ei dreptul la o viață de lumină și de omenie. Un lung șir de articole semnate în *Adevărul* și *Dimineața* expune poziția sa neînfricată de exponent al mulțimii truditoare de la țară.

Intelectualitatea progresistă, cititorii lui Sadoveanu, oameni simpli de la țară sînt indignați de calomniile presei de dreapta și se grăbesc să protesteze prin declarații și scrisori apărute în ziare. Astfel, la 1 aprilie, apare *Protestul intelectualilor*, luare de atitudine fermă împotriva metodelor fasciste de sugrumare a adevărului: *„De cîtva timp se încearcă asasinarea morală a celui mai reprezentativ și mai autentic scriitor romîn... Ne aflăm în fața unei grave primejdii pentru literatura și cultura romînească. Dacă Mihail Sadoveanu poate fi ostracizat cu atîta ușurință, fără a se ține seama măcar de opera care rămîne o mîndrie a literaturii romînești, înseamnă că lucrurile culturale și-au pierdut orice valoare și că fanatismul politic copleșește manifestările spiri-*

tuale cele mai curate și mai prețioase pentru însăși ființa specifică a neamului nostru." Printre semnatari se află profesori universitari, scriitori, oameni de știință, publiciști, ca: Liviu Rebreanu, C. Rădulescu-Motru, V. Eftimiu, M. Ralea, Eugen Lovinescu, G. Topîrceanu, Demostene Botez, Petru Groza, Otilia Cazimir, G. Călinescu, Al. A. Philippide, Andrei Oțetea, G. Balmuș, Al. T. Stamatiad, Zaharia Stancu, Virgil Gheorghiu, Șerban Cioculescu.

7 mai. Moartea lui Topîrceanu.

1938 6 februarie. I se decernează titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Iași în semn de prețuire și de respingere a josnicelor calomnii.

1939 Revista *Însemnări ieșene* închină lui Sadoveanu numărul din mai, în semn de protest față de atacurile huliganice ale presei reacționare.

1940 Se împliniseră, în ultima zi a anului precedent, 50 de ani de la moartea înaintașului său Creangă. La 12 ianuarie Sadoveanu cinstește acest moment printr-o comunicare academică, în care aduce inedite contribuții și precizări de ordin biografic.

1942 *Frații Jderi*, vol. III *(Oamenii Măriei Sale)*.

1943 *Poveștile de la Bradu-Strîmb*. Fragmente din *Anii de ucenicie* în reviste.

1944 S-au scurs patru decenii de la apariția primelor volume: „*Omul stă acum pe culmile vieții și a puterii lui creatoare Nu știm dacă uriașa-i lu-*

crare i-a fost ușoară sau grea. Scriitorul ne apare neîncovoiat, fără urme de osteneală. Măsurat în mișcări, cîntărindu-și cuvîntul, pe care simțim bine că nu vrea să-l risipească, înfășurat în tăcere ca într-o mantie asvîrlită peste statura-i atletică, el îndreaptă către lume o figură gravă, scutul ocrotitor al intensei lui visări. Dar oamenii generației mele, crescuți odată cu opera lui și, într-una din cele mai bune părți a lor, din substanța ei, nu se pot împiedica la acest popas al celor patruzeci de ani de viață literară, să i se oprească în cale cu frunțile descoperite și să-l privească apoi trecînd liniștit, mai departe" (Tudor Vianu).

23 August *„... trebuie îndeplinită revoluția. Alcătuirea veche să fie în întregime răsturnată" (Mitrea Cocor).*

1945 Reformele democratice inițiate de partidul celor ce muncesc, în numele poporului dornic să înlăture rămășițele vechilor rînduieli nedrepte, găsesc în Mihail Sadoveanu un susținător înflăcărat: *„Cu inima luminată de speranță văd prefacerile zilei de mîni în favoarea lumii mizere de ieri. Văd această lume mizeră emancipîndu-se" (Caleidoscop).*

1948 *Păuna Mică.*

1949 *Mitrea Cocor*, cartea în care vechile *„dureri înăbușite"* își găsesc pentru prima dată limanul îndelung visat.

1950 Statul democrat-popular, al muncitorilor și țăranilor, sărbătorește cu toată cinstea cuvenită

pe maestrul slovei romînești cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață *„...dacă am izbutit să dau ceva valabil neamului meu, apoi toate laudele pe care le primesc cu recunoștință vreau să le întorc umiliților și ofensaților vieții, acelor care s-au petrecut ca frunzele și florile anotimpurilor și care totuși mi-au transmis depozitul sufletului lor, ca să-l pun în fața lumii noua, mărturie pentru nedreptatea imensă pe care au suferit-o și pentru crima săvîrșită asupra lor de către asupritori. De umilință, durere, foame, boli sociale și mizerie fiziologică, acest popor abia acum s-a eliberat" (Cuvînt de răspuns în cadrul ședinței Academiei R.P.R.).*

1951 Consiliul Mondial al Păcii decernează, la 9 ianuarie, lui Mihail Sadoveanu — autorul romanului *Mitrea Cocor* — Medalia de aur pentru Pace.

1952 *Nicoară Potcoavă*, roman distins cu Premiul de Stat clasa I.

1954 *Aventură în lunca Dunării. Evocări.* Începe editarea vastei ediții de *Opere* în 18 volume.

1955 Cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 de ani se conferă lui Mihail Sadoveanu titlul de Erou al Muncii Socialiste. *„După o vremelnică înnourare — și parcă din pricina ei — dintr-o dată, în anii puterii muncitorești, stimulată de această putere, faima scriitorului, întors în sine însuși, în ceea ce a fost totdeauna, a răbufnit într-o văpaie mult mai vastă decît fusese la început, care aruncă azi scînteie în lumea întreagă... Povestirile lui sînt în ceasul acesta citite peste continente, în cîteva zeci*

de vorbiri care nu mai seamănă cu graiul modest şi atît de cuminte dintre Şomuz şi Siret, dar toate spun, totuşi, despre priveliştile şi întîmplările de pe aceste meleaguri" (Camil Petrescu).

1960 Opinia publică, presa, publicaţiile literare omagiază pe Mihail Sadoveanu la împlinirea vîrstei de 80 de ani. *Gazeta literară*, *Viaţa romînească*, *Steaua* scot numere speciale închinate în întregime marelui scriitor.

1961 Mai. Comitetul pentru decernarea Premiilor Internaţionale Lenin înscrie pe lista laureaţilor pentru anul 1960 şi numele lui Mihail Sadoveanu. 19 octombrie. Mihail Sadoveanu a încetat din viaţă. 21 octombrie. Zeci de mii de cetăţeni l-au condus pe ultimul drum pe cel mai de seamă prozator al literaturii romîne. La mitingul de doliu au luat cuvîntul tov. Ştefan Voitec, membru supleant al Biroului Politic al C.C. al P.M.R., vicepreşedinte al Consiliului de Stat, acad. Atanase Joja, acad. Ilie Murgulescu, acad. Horia Hulubei, acad. Zaharia Stancu, scriitorul Serghei Mihalkov, prozatorul V. Em. Galan, muncitorul Mihail Gavrilescu, strungar la Atelierele Centrale I.T.B., colectivistul Nicolae Nedea, de la G.A.C. „Congresul al III-lea al P.M.R." din comuna Afumaţi, studentul Aurel Ivan de la Facultatea de filologie a Universităţii din Bucureşti.

„Literatura mondială a suferit o mare pierdere. Împreună cu compatrioţii defunctului Sadoveanu şi împreună cu cititorii romîni deplîng pierderea omului pe care l-am iubit şi a cărei operă mi-a fost dragă şi apropiată." (Mihail Şolohov, *Gazeta literară*, 26 octombrie 1961.)

„Cu o față albă, de marmură, sub razele lunii, alunecînd printre două țărmuri de frunți omenești plecate, Mihail Sadoveanu a făcut în toamna aceasta ultimul său drum.

Teiul care străjuiește mormîntul lui Eminescu l-a văzut sosind, la pragul veșniciei, sub ploaia domoală a frunzelor lui îngălbenite.

Cîteva clipe mai tîrziu, cel care a suflat cenușa morții de pe atîtea veacuri trecute a coborît el însuși în lumea umbrelor.

Văzîndu-l cum pleacă, și dîndu-mi seama ce fel de ceas e acela în viața poporului nostru, l-am petrecut îndelung cu privirea, urîndu-i în gînd : — Drum bun, Măria-Ta...

Fiindcă în toamna aceasta noi l-am dus la locul de veșnică odihnă pe Ștefan cel Mare al literaturii românești.

Din durerea și măreția acestui adevăr cată să se întrețină cutremurul conștiințelor și veneratia față de uriașa lui ctitorie.“ (Geo Bogza, *Inscripție, Contemporanul*, 27 octombrie 1961.)

Stăpîne, stăpîne,
Mai chiamă ș-un cîne...

I

Domnul-Dumnezeu, după ce a alcătuit lumea, a pus rînduială şi semn fiecărui neam.

Pe ţigan l-a învăţat să cînte cu cetera şi neamţului i-a dat şurubul.

Dintre jidovi, a chemat pe Moise şi i-a poruncit: „Tu să scrii o lege; şi, cînd a veni vremea, să pui pe farisei să răstignească pe fiul meu cel preaiubit Isus; şi după aceea să îndurați mult năcaz şi prigonire; iar pentru aceasta eu am să las să curgă spre voi banii ca apele".

A chemat pe ungur cu degetul şi i-a ales, din cîte avea pe lîngă sine, jucării: „Iaca, dumnitale îţi dau botfori, şi pinteni, şi răşină să-ţi faci sfîrcuri la mustăţi; să fii fudul şi să-ţi placă petrecerile cu soţii".

S-a înfăţişat şi turcul: „Tu să fii prost; dar să ai putere asupra altora, cu sabia".

Sîrbului i-a pus în mînă sapa.

A poftit pe boieri și domni la ciubuc și cafea : „Măriilor-voastre vi-i dat să trăiți în desmierdare, răutate și ticăloșie ; pentru care să faceți bine să puneți a mi se zidi biserici și mănăstiri".

La urmă, au venit și muntenii ș-au îngenunchiat la scaunul împărăției. Domnul-Dumnezeu s-a uitat la ei cu milă :

— Dar voi, năcăjiților, de ce ați întîrziat ?

— Am întîrziat, preaslăvite, căci sîntem cu oile și cu asinii. Umblăm domol ; suim poteci oable și coborîm prăpăstii. Așa ostenim zi și noapte, tăcem, și dau zvon numai tălăncile. Iar așezările nevestelor și pruncilor ne sînt la locuri strîmte între stînci de piatră. Asupra noastră fulgeră, trăsnește și bat puhoaiele. Am dori stăpîniri largi, cîmpuri cu holde și ape line.

— Apoi ați venit cei din urmă, zice Domnul cu părere de rău. Dragi îmi sînteți, dar n-am ce vă face. Rămîneți cu ce aveți. Nu vă mai pot da într-adaos decît o inimă ușoară ca să vă bucurați cu al vostru. Să vă pară toate bune ; să vie la voi cel cu cetera; și cel cu băutura ; și s-aveți muieri frumoase și iubețe.

Povestea asta o spunea uneori Nechifor Lipan la cumătrii și nunți, la care în vremea iernii era nelipsit. Zicea el c-ar fi învățat-o de la un baci bătrîn, care fusese jidov în tinerețe și binevoise Dumnezeu a-l face să cunoască credința cea adevărată. Acel baci știa și altele și cunoștea și slovă, lucru de mare mirare între ciobani. De la el Lipan

deprinsese și unele vorbe adînci, pe care le spunea cu înțeles la vreme potrivită.

— Nimene nu poate sări peste umbra lui.

— Ce vrai să spui cu asta? îl întreba nevastă-sa Vitoria, privindu-l pieziș.

— Spun și eu o vorbă celor care au urechi de auzit.

Nevasta înțelegea ceva, dar era bănuitoare ca orice femeie și deprinsă să răsară la orice înțepătură.

— A fi cum spui, bădică; dar cel ce spune multe știe puține.

— Asta pentru cine-i? se răsucea Lipan.

— Asta-i pentru înțelepți și cărturari.

— Așa? Și, mă rog, cine-i înțelept și cărturar?

— Cine să fie? Întreabă-mă și nu ți-oi putea spune.

— Măi femeie, tu iar cauți pe dracu!

— Ce să-l caut, că-i de față!

Și de poveste și de asemenea vorbe iuți, Vitoria, nevasta lui Nechifor Lipan, își aducea aminte stînd singură pe prispă, în lumina de toamnă și torcînd. Ochii ei căprii, în care parcă se răsfrîngea lumina castanie a părului, erau duși departe. Fusul se învîrtea harnic, dar singur. Satul risipit pe rîpi, sub pădurea de brad, căsuțele șindrilite între garduri de răzlogi, pîrâul Tarcăului, care fulgera devale între stînci, erau căzute într-o negură de noapte. Acei ochi aprigi și încă tineri căutau zări necunoscute. Nechifor

Lipan plecase de-acasă după niște oi, la Dorna, ș-acu Sfîntu Andrei era aproape și el încă nu se întorsese. În singurătatea ei, femeia cerca să pătrundă pînă la el. Nu putea să-i vadă chipul ; dar îi auzise glasul. Întocmai așa spunea el povestea ; femeia îi adăogase numai puține cuvinte despre cîmpuri, holde și ape line. Aceste vorbe erau ale ei, izvorîte dintr-o veche dorință, și, repetîndu-le în gînd, ochii i se aburiră ca de lacrimi. Viața muntenilor e grea ; mai ales viața femeilor. Uneori stau văduve înainte de vreme, ca dînsa.

Munteanului i-i dat să-și cîștige pînea cea de toate zilele cu toporul ori cu cața [1]. Cei cu toporul dau jos brazii din pădure și-i duc la apa Bistriței ; după aceea îi fac plute pe care le mînă pînă la Galați, la marginea lumii. Cei mai vrednici întemeiază stîni în munte. Acolo stau cu Dumnezeu și cu singurătățile, pînă ce se împuținează ziua. Asupra iernii coboară la locuri largi și-și pun turmele la iernat în bălți. Acolo-i mai ușoară viața, ș-acolo ar fi dorit ea să trăiască, numai nu se poate din pricină că vara-i prea cald, ș-afară de asta, munteanul are rădăcini la locul lui, ca și bradul.

Nechifor Lipan s-a arătat totdeauna foarte priceput în meșteșugul oieritului. Stînile i-au fost bine rînduite și ciobanii ascultători. Bacii nu știau

[1] *Cață* — băț lung, cu cîrlig la vîrf, cu care ciobanii prind oile.

numai istorisiri, ci cunoșteau taina laptelui acru ș-a brînzei de burduf. Îi veneau scrisori și cereri de departe, din niște tîrguri cu nume ciudate. Ca să i le deslege, Lipan se ducea la părintele Dănilă, după aceea trecea pe la crîșmă să beie un pahar cu alți munteni ca și dînsul, vrednici tovarăși în treburi de acestea. Cum se simțea pe Tarcău în sus că lui Nechifor i-a căzut veste cu parale, răsăreau la crîșma lui domnu Iordan și lăutarii, parcă i-ar fi adus haitul [1]. Omul se întorcea tîrziu acasă, însă cu chef. Femeia găsea de cuviință să se arate supărată. „Iar se oțărăsc în tine cei șapte draci!", îi zicea rîzînd Nechifor și-și mîngîia mustața groasă adusă a oală. La mustața aceea neagră și la ochii aceia cu sprîncene aplecate și la toată înfățișarea lui îndesată și spătoasă, Vitoria se uita ascuțit și cu îndîrjire, căci era dragostea ei de douăzeci și mai bine de ani. Așa-i fusese drag în tinereță Lipan, așa-i era drag ș-acum, cînd aveau copii mari cît dînșii. Fiind ea așa de aprigă și îndîrjită, Lipan socotea numaidecît că a venit vremea să-i scoată unii din demonii care o stăpîneau. Pentru asta întrebuința două măistrii puțin deosebite una de alta. Cea întăi se chema bătaie, iar a doua o bătaie ca aceea ori o mamă de bătaie. Muierea îndura fără să crîcnească puterea omului ei și rămînea neînduplecată, cu dracii pe care-i avea; iar Nechifor

[1] *Hait* — unda de apă care duce plutele.

Lipan își pleca fruntea și arăta mare părere de rău și jale. Pe urmă lumea li se părea iar bună și ușoară, după rînduiala lui Dumnezeu din povestea baciului care fusese jidov.

Avere aveau cît le trebuia: poclăzi[1] în casă, piei de miel în pod; oi în munte. Aveau și parale strînse într-un cofăiel cu cenușă. Fiindu-le lehamite de lapte, brînză și carne de oi sfîrtecate de lup, aduceau de la cîmpie legume. Tot de la cîmpii largi, cu soare mult, aduceau făină de păpușoi. Uneori se ducea Vitoria singură și o încărca în desagi pe cinci căluți. Pe cel din frunte călărea ea bărbătește; ceilalți veneau în urmă cu capetele plecate și cu frîiele legate de cozile celor dinainte.

Din șapte prunci cu cît îi binecuvîntase Dumnezeu, le rămăseseră doi. Cinci muriseră de pojar ori de difterie; numele și imaginile li se uitaseră și li se amestecaseră cu florile, cu fluturii și mieii anilor. La cei rămași, amîndoi se uitau cu plăcere. Lipan desmierda mai mult pe fată, care era mai mare și avea numele Minodora, așa cum auzise el de la o maică de la Agapia și-i plăcuse; iar pe flăcăuaș îl chema Gheorghiță, și maică-sa îl ocrotea și-l apăra de cîte ori în ochii lui Lipan erau nouri de vreme rea.

Gheorghiță era numele care plăcuse Vitoriei, căci era numele adevărat și tainic al lui Nechifor

[1] *Pocladă* — țesătură lucrată în casă, din lînă nevopsită.

Lipan. Acest nume i-l rostiseră preotul și nînașii la sfîntul botez, cînd îl luminaseră cu aghiazmă și cu mir întru credința cea adevărată. Însă într-al patrulea an al vieții se bolnăvise de hidropică și atîta slăbise, încît au fost poftiți preoți de i-au făcut sfintele masle. Atuncea, după masle, a venit și țiganca cea bătrînă a lui Lazăr Cobzaru, și maică-sa i l-a vîndut pe fereastră luînd preț pentru el un bănuț de aramă. Primindu-l de la mama lui, Cobzărița i-a suflat pe frunte descîntînd și i-a schimbat numele, ca să nu-l mai cunoască bolile și moartea. De-atuncea i-a rămas numele Nechifor ; dar cînd n-o auzea nimeni și erau singuri, Vitoria îi zicea, cu anumit glas, tot Gheorghiță. Acel glas de dulceață îl avea și feciorașul.

Gheorghiță coborîse cu ciobanii, cu oile, cu asinii și dulăii la vale la iernat, într-o baltă a Jijiei, într-un loc care se chema Cristești, nu departe de tîrgul Iași. Acolo avea să steie, după porunca lui Nechifor, pînă ce-a veni el singur să plătească stuhul perdelelor, fînul și simbriile. Trecuse vreme și Nechifor nu dăduse semn nici acolo, ca să se întoarcă măcar feciorul.

Îi venise c-o săptămînă în urmă scrisoare, pe care o deslegase tot părintele Dănilă. Flăcăul dădea răspuns că așteaptă pe tatăl său cu paralele, ca să împace pe ciobani și pe stăpînul bălții.

„Iar oile sînt bine-sănătoase — adăogea el — *și noi, din mila lui Dumnezeu, asemenea ; și vremea-i încă bună, și ni-i dor de casă. Sărut mîna, mamă ; sărut mîna, tată.“*

Asta era scrisoarea lui Gheorghiță, și Vitoria o știa pe de rost. Vra să zică, Nechifor Lipan nu se arătase nici acolo. Care pricină putea să-l întîrzie ? Mai știi ! Lumea asta-i mare și plină de răutăți.

A treia zi după scrisoarea lui Gheorghiță, poștașul sunase iar din trîmbiță în prund, și Vitoria coborîse la pîrău, ca să mai primească un răvaș. Acesta era un răspuns de la baciul Alexa, scris de băiat. Slova era a băiatului, dar vorbele erau ale baciului Alexa.

„Precît am înțeles, stăpînă, din epistolia pe care ai trimes-o lui Gheorghiță, ești tot singură acasă ; iar Nechifor Lipan, stăpînul nostru ș-al oilor, nici pe aici nu s-a arătat. Așa că noi avînd musai nevoie de parale pentru simbrii, și hrana dobitoacelor și a noastră, să faci bine să ne trimeți. Dai în tîrg la Piatra paralele la poștă și acei de acolo scriu la poștă la Iași să ne plătească nouă atîția și atîția bani, și după aceea se întîlnesc ei și se socotesc ce-au dat ș-au luat, treaba lor. Asta-i bună rînduială și-mi place, nu-i nevoie să faci drum călare pîn-aici, nici lotrul nu te pradă. Iar dacă socoți altfel, scrie

poruncă feciorului să vindem unele din oile cele bătrîne. Tot trebuie să vie Nechifor Lipan stăpînul, s-aducă oile pentru care ştim c-a plecat la Dorna."

Ce putea să fie cu omul ei ? Numai de la dînsul nu primise scrisoare.

În ajun se bucurase o clipă. Poştaşul trîmbiţase iar. Cu cartea poştală în mînă, Vitoria grăbise la părintele Dănilă. Poate e ceva dinspre părţile Dornei.

Nu era dinspre părţile Dornei. Era de-aproape, de la Piatra. Părintele Dănilă rîdea, săltîndu-şi burta. Ascultînd, obrajii Vitoriei s-au îmbujorat de ruşine. Şi pe asta acuma o ştie pe de rost şi-i vede îngeraşii aripaţi şi încununaţi cu trandafiri.

Cartea poştală cu poze era adresată domnişoarei Minodora Lipan.

Frunzuliţă de mohor,
Te iubesc şi te ador,
Ghiţă C. Topor.

Vra să zică, feciorul dascălului Andrei, care face slujba milităriei la Piatra, tot nu se astîmpără şi tulbură minţile fetei. Vinovat e şi el ; vinovată e şi maică-sa, dăscăliţa, căreia are să-i spuie ea cele de cuviinţă ; vinovată mai ales trebuie să fie hăituşca asta de fată care trage cu coada ochiului în toate părţile. Cum s-a întors acasă, i-a bătut din picior, a judecat-o şi-a osîndit-o cu vorbe amărîte şi ascuţite :

— Asta-i grija ta acuma, fată, să-mi faci asemenea ruşine, să rămînem de rîsul satului? Acuma ai ajuns domnişoară?

— Asta nu-i nici o ruşine, mămucă; acuma aşa se spune.

— Apoi ştiu eu; acuma vă strîmbaţi una la alta şi nu vă mai place catrinţa şi cămeşa; şi vă ung la inimă lăutarii cînd cîntă cîte-un valţ nemţesc. Îţi arăt eu coc, valţ şi bluză, ardă-te para focului să te ardă! Nici eu, nici bunică-ta, nici bunică-mea n-am ştiut de acestea — şi-n legea noastră trebuie să trăieşti şi tu. Altfel îţi leg o piatră de gît şi te dau în Tarcău. Nu-s eu destul de năcăjită c-am rămas singură asupra iernii şi nu mai ştiu nimica de tată-tău; acuma am ajuns s-aud pe popă cetind lucruri ruşinoase. Dar evanghelia asta i-a voastră, nu-i a lui.

— Aceea-i scrisoarea mea? întrebă cu vicleşnie fata.

— Care scrisoare?

— Aceea pe care ai pus-o la oglindă.

— Îţi arăt eu ţie scrisoare. Du-te şi vezi de trage pînă în sară în fuşalăi[1] lîna pe care ţi-am pregătit-o. Şi să te mai prind că dai gunoiul afară în faţa soarelui, cum ai făcut azi, că-ţi pun la gît două pietre de cîte cinci ocă. N-ai mai învăţat rînduiala? Nu mai ştii ce-i curat, ce-i

[1] *Fuşalău* — unealtă de scărmănat lîna şi cînepa.

sfînt și ce-i bun de cînd îți umblă gărgăuni prin cap și te chiamă domnișoară!

Astfel s-a frămîntat, fără să i se aline gîndurile și fără să primească vreo veste de unde aștepta. În noaptea asta, către zori, a avut cel dintăi semn, în vis, care a împuns-o în inimă ș-a tulburat-o și mai mult. Se făcea că vede pe Nechifor Lipan călare, cu spatele întors către ea, trecînd spre asfințit o revărsare de ape.

II

Soarele bătea de cătră amiază de pe țancul Măgurii. Ridicînd ochii și clipind, Vitoriei i se păru că brazii sînt mai negri decît de obicei. Dar asta era o părere, căci sub soare lunecau pîlcuri de nouri alburii. Vremea era călduță și abia adia vîntul, aducînd în ogradă, ca pe niște fluturi tîrzii, cele din urmă frunze de salcie și mesteacăn. Se auziră pe drumușor tălănci cunoscute. Venea Mitrea argatul cu cîrdișorul de oi și cu cele două vaci. Vitoria îl auzi răcnind și suduind încurcat, așa cum îi era obiceiul, pe cînd vîra animalele în țarcurile lor pe poarta din fundul gospodăriei spre munte. Lăsînd la o parte furca, femeia chemă cu glas cîntat:

— Minodoră, fată hăi!

— Aud, mămucă, răspunse fata din șandramaua de sub părețele de la miazănoapte.

— Lasă, fată, fușalăii și caută și de altele.

Văd că vine argatul înainte de vreme. Trebuie să se fi întîmplat ceva.

Fata se arătă sprintenă, cu cămașă albă și catrință neagră vrîstată roș. Purta părul împletit în cunună, fără nici o broboadă, după rînduiala fecioarelor. Era desculță, ciubotelele cu potcoave galbene și cu vîrfuri de glanț [1] cumpărate de la Gheorgheni le ținea numai pentru hori și nunți, și pentru drumurile la tîrg.

— Ție nu ți-i foame? întrebă Vitoria oftînd și privind într-o parte ațintit.

— Nu mi-i foame, răspunse rîzînd fata. La cine te uiți, mămucă? Îl vezi pe tata?

— Îl văd, răspunse nevasta suspinînd. Cine știe pe unde va fi fiind, singur și flămînd. Dă fuga la fîntînă și adă apă. Ațină focul și pune ceaunul de mămăligă. Caută în cuibare vreo două ouă. Scoate niște brînză în scăfiță. Pentru argat caută de cea mai iute.

— Îndată, mămucă, răspunse fata lepăind prin bătătură și smuncind cofa goală de pe fundul ei.

Mitrea se strecură în ogradă pieziș, pe portița vitelor. Era un om fără vîrstă, scund și cu ochii șterși. Zîmbea încremenit cu obrazu-i spîn. Ducea din cînd în cînd o mînă cu ghiare în părul-i roșcat, buhos și bătucit.

— Ce s-a întîmplat, Mitre?

— Cum?

— Ce s-a întîmplat?

[1] *Glanț* — lac.

Clubul cărții digitale 2022

— Nu s-a întîmplat nimica.

— Atuncea de ce ai venit așa devreme acasă?

— Ha?

— De ce ai venit așa devreme acasă?

— Apoi am văzut că pogoară alți oameni din poieni oile și vacile; le-am pogorît și eu. Zice că are să vremuiască.

— Cine spune asta?

— Spun oamenii. Am văzut și eu dumbrăvencile zburînd în cîrduri spre soare. Se duc de unde-s ele. Dar mai ales m-am uitat la un nour către Ceahlău. Nouru acela-i cu bucluc. De-acu vine iarna. Și eu te poftesc pe dumneata, stăpînă, să-mi dai tohoarcă[1], și căciulă, și piele pentru o pereche nouă de opinci. De-acu-i gata. Întăi are să viscolească, pe urmă au să prindă a urla lupii în fundul rîpilor.

Mitrea vorbea bolborosit și din fundul gîtlejului. Pomenind de iarnă și de lupi, se holba fioros. Vitoria simți un fior prin spate. Minodora așeză cofa cu apă la locul ei și începu a rîde.

— Am auzit că te-nsori, bade Mitre.

— Ha?

— Am auzit că te-nsori.

— Da nu mă mai însor nici pe dracu. Unde-i norocul acela! M-aș mulțămi și c-o vadană, ori cu una care a făcut copil de fată mare. Dar

[1] *Tohoarcă* — cojoc mare ciobănesc.

pînă n-oi avea oi destule, nu găsesc. Azi îi lumea rea și femeile-s fudule. Da nu-mi dați ?

— Ce să-ți dăm ?

— Apoi să-mi dați tohoarcă, opinci și căciulă, că de-acu se chiamă că vine iarna.

Stăpîna strînse din umeri. Omul se așeză mormăind pe colțul prispei. Fata aținase grabnic focul la vatra de-afară, umpluse ceaunul cu apă și-l așezase pe pirostrii. Zvîrlise în el un pumn de făină ; presărase sare. Deodată vîntul trecu șușuind prin crengile subțiri ale mestecenilor din preajmă. Pădurea de brad de pe Măgura clipi din cetini și dădu și ea zvon. Înălțînd fruntea, Vitoria simți adiere rece dinspre munte. Șuvițele castanii din jurul frunții i se zbătură. Clipi din ochi, silindu-se oarecum să se trezească deplin. Pe toată costișa, în gospodăriile răzlețe, se auzeau chemări și îngînări de glasuri. Cînii începeau să zăpăiască. Coloanele de fum se aplecau împrăștiindu-se pe fața pămîntului.

— Într-adevăr, se tulbură vremea, grăi gospodina grăbit. Trebuie să ne mutăm în casă. Treci, fată, înlăuntru și fă focul în horn.

Cu mișcări iuți, fata apucă tăciunii și trecu în tindă. Aburi subțiri învăluiră soarele. Apoi nouri suiră cu hărnicie dinspre muntele cel mare.

— Mămucă — strigă fata — iese fum ! Trebuie să fi făcut o dihanie cuibar în hogeag.

— Asta se poate ; să se suie Mitrea pe casă.

— Bine, să mă sui, da întâi și întâi să-mi dați tohoarcă, opinci și căciulă, că vine iarna.

— Așa este ; scoate, fată, din casa cea mică ce-i trebuie holteiului istuia și leapădă-i toate în brațe, ca să se suie cu ele la hogeag.

— Da nu mă mai sui eu cu ele. Ce să fac la hogeag ?

— Să strici un cuibar de stănci.

— Bine, am să-l stric, da să-mi dați ce mi se cuvine.

Bombănind, Mitrea aduse scara, pe cînd fata scotea din odaia nelocuită de peste tindă, din mirosuri grele de piei și brînzeturi, lucrurile care-i erau lui trebuitoare și i le lepăda pe prispă :

— Na tohoarcă ! na opinci !

Argatul se suia domol pe scară și de sus își întindea într-o parte gîtul, ca să vadă dacă nu-i înșelat. C-o prăjină lungă cotrobăi în hogeag și fumul izbucni, abătut de vînt într-o lature. În cîteva clipe, uneltele de bucătărie de sub șandramaua șubredă de afară își luară locul în tindă, pe prichici și-n jurul hornului. Cofa intră la locul vechi după ușă. Mitrea coborî gîfîind, căută ulcica, o cufundă în apă și bău cu sete, pufnind, apoi deșertă îndărăt, ce rămăsese. Trecu după aceea să cerceteze și să admire îmbrăcămintea de vreme rea. O clipă mișcarea casei se potoli și vîntul își spori zvonul pe deasupra satului. Găinile se suiră pe

prispă la adăpost, alungate de cele dintâi stropituri reci. Vitoria privi cu uimire la cucoşul cel mare porumbac, cum vine fără nici o frică şi se aşează în prag. Inima-i bătu cu nădejde, aşteptînd semnul cel bun. Dar cucoşul se întoarse cu secerea cozii spre focul din horn şi cu pliscul spre poartă. Cîntă o dată prelung şi se miră el singur.

— Nu vine... şopti cu îngrijorare gospodina.

— Cine? tătuca? întrebă fata înfricoşată.

— Nu vine, zise iarăşi, aprig, Vitoria. Cucoşul dă semn de plecare.

— Cine are să plece?

Femeia nu răspunse. Privi în juru-i cu obrazul deodată împietrit şi văzu totul rece şi umed sub zloată. Soarele pierise, lumina se împuţinase şi vîntul şfichiuia, din cînd în cînd, fulgi care căzdeau domol în tindă, se topeau şi dispăreau într-o clipă. Fata pregătea repede prînzul. Răsturnă mămăliga pe măsuţa joasă şi rotundă, tăie jumătate şi o întinse pe un fundişor lui Mitrea c-o scăfiţă de brînză şi c-o ceapă.

— Desfă palma, să-ţi pun ş-o leacă de sare... îndemnă ea.

Apoi cercă ouăle fierte şi le scoase din ulcica lor c-o lingură de lemn într-o strachină cu apă rece. Se opri din robotit şi se uită cu îndoială spre Vitoria.

— Dumneata nu mînînci, mămucă?

Femeia clătină din cap.

— Argatul s-a dus la șura lui să mînînce, urmă fata, în șoaptă. Așa are obicei, ca să nu-l vadă nimeni.

C-un ștergar acoperi masa și se feri la o parte, cu fața umbrită de întristare, cu umărul rezemat de horn.

Vitoria își trase broboada peste gură și rămase dreaptă pe scăunașul ei, cu brațele încrucișate pe sîni, privind fără să vadă frămîntarea de-afară a stihiilor. Din cînd în cînd învăluirile de vînt de deasupra satului păreau că se alină, și-atunci se auzea sunînd cu zvon mare, sus, sub nouri, pădurea de brazi.

Într-un tîrziu privi cele din apropierea ei.

— Tu ce faci, fată ?

— Nu mi-i foame nici mie, mămucă, răspunse Minodora.

— Ba tu să mă lești cu ale mele și să mînînci. Tu nu știi cîte am eu, nici cîte gîndesc. Ești încă un plod, care ai să cunoști de-acu înainte supărările vieții. Mînîncă și mai ales nu te gîndi la lunganul acela al dăscăliței. Are un nas, drept după porecla care li s-a dat tuturor din neamul dascălului. Ochii mititei și nasurile topor. Cînd îl văd că se mai desmiardă cu cîntece și cu vorbe delicate de pe-acolo de prin străinătăți, mă bucur care nu se mai află. Să faci bine, domnișoară, să-ți vezi de rînduielile tale de fată mare, să-ți bați și să-ți scuturi perinile și lăicerele de zestre,

căci, în cîșlegile ce vin, am de gînd să te mărit. Oi găsi eu un romîn așezat, cu casă nouă în sat și cu oi în munte, să i te dau și să scap de tine.

— Mămucă, nu te supăra pe mine și nu mă urî... murmură cu lacrimi fata.

— Oricît ai lăcrăma, să știi că ginere ca feciorul dăscăliței nu-mi trebuie.

— Mămucă, să nu mă dai după urît și după bătrîn, ca să mă bucur și eu de viață, cum te-ai bucurat dumneata.

Vitoria își trase iar broboada pe gură și rămase neguroasă.

Tîrziu, cînd conteni zloata, vorbi iar, cu mai puțină asprime :

— Ți-am spus să mînînci.

Fata se supuse și dezvăli masa. Nevasta se ridică în picioare, își pături pe ea catrința și-și strînse sub sîni bîrneața. Apoi intră în odaia din dreapta și-și schimbă broboada. Trase în picioare colțuni groși de lînă sură și ciuboțele. Își frecă palmele cu busuioc și-și netezi pleoapele. Își luă pe umeri un sumăieș.

— Eu mă duc la părintele, zise ea. Trebuie să trimet scrisoare lui Gheorghiță. Vezi de găini să nu se culce flămînde și scoală pe argat. De bună samă s-a învălit în tohoarcă și doarme cu căciula peste ochi.

— Da, mămucă, răspunse fata, cu fruntea plecată.

Vitoria mai căută un băț de corn după ușă și trecu spre poartă. Vîntul se alinase și vremea sta a ploaie, fără lumină, cu nourii coborîți.

Fata se mișcă pe gînduri din locul ei, ca să treacă în țarcul vitelor, să trezească pe argat. Pe obraz îi apăru un gînd ș-un zîmbet. Mai întîrzie puțin, ca să curățe blidele și să mături fărmăturile sub vatră. Din gura podului, din umbra neagră, o privi deodată un pui cenușiu de mîță, cu ochi rotunzi, și-și ceru dreptul de lapte c-un mieunat subțirel. Minodora puse lîngă fărmături scăfița știrbă și turnă în ea cîteva picături de lapte. Motănașul țupăi delicat pe horn, pe prichici și jos. Începu a linchi cu limbuța-i trandafirie.

Umblînd cu lumina-i de gînduri în ochi, fata își făcea planul. Maică-sa are să lipsească o vreme destul de lungă, căci, ca totdeauna, are și alte treburi. În acest răstimp, poate trimete pe Mitrea după Jănică, băiatul învățătorului. Îi place cît de repede scrie și cum se uită la ea cu niște ochișori de drac, negri ca două masline. E bun cărturar; învață în liceu la Iași, într-a patra clasă, și învățătorul vra să-l facă doftor. Își aduce el singur cerneala și hîrtia și s-așează la masă înaintea oglinzii. Întăi se uită să-și vadă mutra și pieptănătura, pe urmă se întoarce ațintit la ea, ș-așteaptă, cu condeiul gata.

Ea s-a gîndit de mai nainte ce-are să spuie în scrisoarea către Ghiță Topor și cum are să

spuie. A aflat ea niște vorbe frumoase care au să-i placă. Și le murmură, singură, privind spre motănaș.

„Pun condeiul pe hîrtie și încep cu dor a scrie; pe hîrtie gălbioară, cu dor de la inimioară. Și te-ntreb de sănătate, că-i mai bună decît toate“. Mai sînt și altele. La urmă trebuie să puie așa: *„Cu jele mă închin la fața dumnitale, eu, Minodora Lipan“.*

Îi plăcea de Jănică al lui domnu Mironescu, căci scrie frumos și nu întîrzie. Îi scîrție penița pe hîrtie. Și pe urmă-i cetește zîmbind. Alți scriitori din sat au obicei de pun vorbe de ale lor; dar aceea-i scrisoarea lor, și ea vrea să trimeată o scrisoare a ei.

— Mai vrai lapte? întrebă ea pe motănaș.

— Mai vrau, răspunse el subțirel.

Ea-i turnă încă un firișor, apoi, c-o îngînare de cîntec, se grăbi afară, ca să trezească din tohoarcă pe Mitrea argatul.

Vitoria Lipan se îndreptă spre biserică pe ulicioare lungi şi cotite, apoi pe cărări printre grădini. Luneca din cînd în cînd prin mîzgă ; dar altfel calea era curată, căci pietrişul şi năsipul sorbiseră zloata. Biserica era aşezată pe-un dîmb, cu ţintirimul împrejur. În apropiere, în dreapta, se ridica gospodăria părintelui Dănilă, cu case, şuri şi heiuri [1]. De partea cealaltă a bisericii mai era o căsuţă, ca o ciupercă singură pe toloacă. Acolo trăia baba Maranda. Vitoria avea treabă şi cu dînsa. Întăi se duce la părintele, să-i alcătuiască răvaşul. După ce însereză, trece la baba Maranda, pe întuneric, ca să n-o vadă nimeni.

Ca să-şi pregătească toate din vreme şi cu rînduială, ocoleşte pe la crîşmă. Intră pe dindos, ca să nu mai aibă schimburi de vorbe cu unii şi cu alţii. Toţi o întreabă de omul ei. Ea trebuie să strîngă din umeri, simţindu-se umilită

[1] *Heiuri* — acareturi, dependinţe.

și rușinată. Cu toate acestea rîde și le răspunde ager.

Acuma însă n-are gust de vorbă. Pofteşte la dînsa, în odăița de dindos, pe domnu Iordan, crîşmar cuviincios cu obrajii rumeni și cu pîntecele mare abia stăpînit de chimir. El vine numaidecît, răzbind anevoie pe ușa scundă și îngustă. Îi dă o gărăfioară verde, să i-o umple c-o litră de rachiu de cel bun. Cere hîrtie și plic pentr-o scrisoare. Vîră gărăfioara verde în sîn și poartă cu mare grijă între două degete ale mînii stîngi, lîngă piept, plicul și foaia învălite într-o bucățică de hîrtie neagră. Așa suie la casa popii, și cînii o întîmpină repezindu-se spre poartă buluc, cu larmă de lătrături.

Ea dă glas și bate cu bățul în poartă. Iese un argat buhos din bucătărioara din laturea caselor celor mari. Se stropșește la cîni, îi suduie și zvîrle în ei cu scurtături de lemn, pe care le caută la întîmplare aplecîndu-se în juru-i. Vitoria trece pe cărare la casele cele mari și intră la cucoana preuteasă. Totdeauna, în zilele de lucru, o găsește la stative, alegînd scorțuri. E palidă, subțire și uscată, și întruna se tînguie c-o voce slabă că nu-i prieşte aerul de la munte. Ea-i de loc din părțile deschise de la Prut, ș-acolo lumea-i altfel, între holde și-n soare. Aici umblă și vara cu cațaveică și nu se mai poate încălzi. De douăzeci și șase de ani și-a părăsit neamurile și nu s-a mai întors la ele.

Și părintele Irimia Iliuț, și presvitera Maria acuma-s bătrîni și nu mai pot călători cătră ea în munte. A dat soțului ei, părintele Daniil, șase copii, toți băieți și toți voinici, cu obrajii pietroși. Învață pe la școli, le merge bine la cîmpie și mai ales le merge bine la munte. Toată sănătatea și tot sîngele cucoanei preutese Aglaia au trecut în ei și sporesc cu dobîndă.

Vitoria îi dă buna sara; îi sărută mîna. Cucoana preuteasă îi răspunde cu vocea-i bolnavă:

— Dumneata, Vitorie, ai treabă cu părintele.

— Da, am venit să mă mai sfătuiesc cu sfinția-sa și să-mi mai scrie un răvaș.

— Bine, Vitorie; părintele-i în odaia cea mare. Acu s-a întors din munte. A avut mult bucluc și vorbă cu oamenii; dar cum i-i obiceiul lui, i-a răpus pe toți și i-a împăcat. A mîncat, ș-acuma s-a fi hodinind.

Se deschise o ușă și s-auzi un glas gros:

— Care-i acolo?

— Noi sîntem, părinte Dănilă.

— Aha! dumneata ești, Vitorie. Poftește încoace.

Părintele Daniil Milieș deschise larg ușa, ca pentru sfinția-sa. Își desfăcu și brațele și-și flutură barba pe deasupra pîntecului. Era un om mare și plin, cu ochii mititei foarte pătrunzători. Părul cărunt îi era strîns pieptănat și împletit în coadă la ceafă. Dinții îi străluceau sub tufele de păr ale mustăților.

Vitoria intră și închise ușa după dînsa. Preuteasa rămase singură cu stativele și-și aplecă mai tare fruntea pe alesături, în umbra amurgului.

— Ai nevoie de vreo scrisoare? întrebă părintele. Șezi, iaca aprind lampa și ți-o scriu numaidecît.

— Și de asta am venit, părinte Dănilă — răspunse femeia — și mă aduce și altă nevoie, pentru un sfat.

— Bine, s-ascultăm; ce este?

Vitoria strecură pe masa rotundă din mijlocul odăii plicul și foaia albă. Stătu puțin în cumpănă, plimbîndu-și ochii asupra mobilelor orășenești din juru-i, dar fără să le vadă.

— Părinte — vorbi ea cu stăpînire — nu știu ce s-a făcut omul meu. Am început să am grijă.

Părintele Daniil își arătă dinții puternici și răspunse cu voie bună:

— Ce grijă? Caută-ți de treabă. Omul se află la afacerile lui. Mîni-poimîni se-ntoarce acasă cu chimirul plin. Îți aduce de la Piatra o casîncă[1] nouă de matasă.

— Bine ar fi să fie cum spui sfinția-ta. Eu socot că are o pricină, de aceea întîrzie.

— Știi ceva? ai oblicit ceva?

— Nu. Tocmai de asta-s cu mare grijă. În douăzeci de ani am ajuns eu să-i știu drumurile și întoarcerile. Poate zăbovi, o zi ori două, cu

[1] *Casîncă* — broboadă.

Clubul cărții digitale 2022

lăutari și cu petrecere, ca un barbat ce se află ; însă după aceea vine la salașul lui. Știe că-l doresc și nici eu nu i-am fost urîtă.

Părintele Daniil rîse :

— Cunoaștem asta și nu ne pare rău.

— Așa că eu, deși-s femeie proastă, am numărat pe degete zilele. S-a mai dus ș-acu șapte ani la Dorna după oi. Le-a cumpărat cu bine și s-a întors cu pace. A avut vreme să le coboare la iernatic în locurile pe care le are năimite, le-a dat pe sama bacilor, a stat cu ei la numărătoare, a făcut socoteli, a plătit simbrii, a stătut și-n tîrg la Iași o zi, a stătut altă zi la Piatra — și după douăzeci de zile a fost înapoi. Dar acu a trecut de două ori pe atîta.

— Cum se poate ? Asta n-am știut.

— Apoi, părinte, sfinția-ta nu-i ești soț și n-ai nevoie să știi. Durerea-i la mine, și socotelile acestea numai eu le fac noaptea, cînd îs singură trează ș-aud numai greierul din vatră. Acu, astă-noapte, am avut și semn în vis.

— Lasă visurile. Îs mai mult înșelări.

— Cîteodată poate-s înșelări ; dar aicea îmi răspund mie. Cît chem și cît doresc, trebuie să-mi răspundă. L-am visat rău, trecînd calare o apă neagră.

— Atuncea are să vie.

— Nu. Era cu fața încolo.

— Acestea-s de-ale femeilor. De cînd vă bat eu capul și vă spun să nu credeți în eresuri !

— Ba-i vis cu adevărat, părinte, nu-i eres.

— În sfîrșit, fie cum spui. Se poate să aibă omul o pricină de întîrziere. Poate să fi căzut bolnav; și-a sclintit o mînă ori un picior.

— M-am gîndit la asta, părinte. Aș fi primit scrisoare. Acuma n-aș fi aici; aș fi la el.

— Va fi făcut vreo poznă. Stă la popreală.

Femeia clătină din cap, neîncrezătoare.

— Să fac o slujbă și să cetesc la biserică, încheie părintele. Dumnezeu are să facă lumină și are să-ți aducă pace.

— Așa, părinte, asta-i mai bine. Acu la Dumnezeu am și eu nădejde, la Maica Domnului și la sfîntul Gheorghe. Te-i ruga pentru mine și ei m-or izbăvi. Acuma n-am la mine parale, dar om da cît se cuvine, căci avem de unde.

— Știu, Vitorie, de asta n-am eu grijă. Și nici nu-mi trebuiesc bani. Mai degrabă ți-oi fi mulțămitor pentr-un bărbăcuț cu coada groasă, de care a adus Nechifor. Cînd s-or întoarce turmele la primăvară, mi-ai face bucurie dacă mi-ai dărui unul.

— Se poate, numai să-mi văd omul sosit acasă. Pentru acesta sfat am venit. În altă parte n-am unde mă duce. Sfinția-ta ne ești aici, în pustia asta de munte, și primar, și subprefect. Eu mă mai gîndeam că să scrii cumva acolo la Dorna, la căpitănia tîrgului, să întrebi de el ce și cum.

— Hm! s-ar putea; dar cine-l cunoaște?

— Nu-l cunoaşte nimeni; că el e un străin acolo; ş-afară de asta oile trebuia să le neguţeze de la nişte ciobani de pe Rarău.

— Apoi atuncea de ce să mai scriu? Pe Rarău a rămas stăpînă Mama-Pădurii.

Părintele se veseli. Nevasta lui Lipan suspină, cu mîna la gură, întorcînd fruntea într-o parte.

— Văd că ai adus hîrtie. De scrisoarea asta e vorba?

— Nu. Vreau să dau o ştire băietului.

— Atuncea-i bine; să ţi-o scriu numaidecît.

— Da, părinte, încuviinţă femeia.

Îşi încruntă sprîncenele şi privi ţintă înainte-i văzîndu-l pe Gheorghiţă, între ciobanii de la cîmp şi între oi, şi spunîndu-i lui vorbe apăsate.

Părintele Daniil aştepta, cu condeiul în mînă, aplecat din scaun asupra mesei şi cu pieptul păros desfăcut, ca pentru o muncă nu tocmai uşoară.

Vatalele cucoanei preutese bătură de cîteva ori în odaia cealaltă.

— „Gheorghieş, dragul mamei — grăi Vitoria aţintindu-şi feciorul de departe — să ştii că tatăl tău nu s-a întors la noi acasă şi eu socot că poate să fi ajuns acolo la Cristeşti, cu voia lui Dumnezeu. Iar dacă n-a venit, tu înţelege-te cu moş Alexa baciul şi vindeţi cît trebuie din oile canarale[1], ca să faceţi bani. Iar dacă nu v-ajunge, scrie, ca să vă trimet de aici, căci mai

[1] *Oi canarale* — oi bătrîne, îngrăşate.

avem acasă șaptezeci de piei de oaie, și o sută de miei, și șaizeci de burdufuri de brînză, și nouăzeci de păpuși de brînză afumată. Vînd și vă trimet. Iar după aceea să vii de sfintele sărbători acasă, căci am nevoie de tine, fiind acuma tu singur barbat la gospodărie."

Părintele Daniil Milieș ascultă cu luare-aminte, încuviințînd din cap și zîmbind cu îngăduință. Muind condeiul legat cu ață într-un șip colbăit de cerneală violetă, își pregăti mîna cu cîteva întorsături dibace și așternu un preafrumos răvaș pe care Vitoria îl ascultă cu religiozitate.

— „Preascumpul meu fiu! ceti părintele Daniil Milieș cu glasu-i gros, află că, din mila lui Dumnezeu, sînt sănătoasă și doresc să aflu și despre tine la fel. Am să vînd producte din magazie și-ți voi trimete banii de care ai necesitate."

Vitoria înțelegea că toate sînt puse în răvaș întocmai cum a voit ea, numaicît mai lămurit și mai cu pricepere. Sărută părintelui mîna și-i făgădui încă o dată bărbăcuțul.

IV

Trecu prin întuneric, pe lîngă ţintirim. Căsuţa singură a babei Maranda trimetea fire de lumină spre vale printr-un geam cît palma. Cum se apropie de uşă, se trezi înlăuntru un fel de chelălăit ciudat al unei dihănii de pe alt tărîm. Parc-o zugruma cineva şi ea se zbătea în spasmuri de moarte. Glasul blînd al babei, bombănind după uşă, nu izbutea s-o liniştească. „Asta-i căţeluşă de vrăjitoare, vorbea în sine clătinînd din cap Vitoria. Trebuie să aibă dinţişori de criţă pe care-i ascute baba Maranda c-o cute neagră."

Se deschise uşa.

— Dumneata eşti, Vitorie ? Te-aşteptam.

— Da ? se miră nevasta. Poate m-ai văzut trecînd la părintele.

— Nu. Am eu veste din altă parte. Intră.

Cățelușa vrăjitoarei tot mîrîia subțire în cotruța[1] de sub horn. Era o javră slăbuță, cu urechi ciulite de liliac și cu ochii bolditi. Blănița-i subțire, de coloarea șoarecelui ș-a cenușei, din cînd în cînd tresărea zbîrcindu-se. Atunci icnea, parcă voia să sperie lumea.

— Taci și fii cuminte, fetița babei, zise bătrîna ridicînd asupra ei arătătorul de la mîna dreaptă.

Fetița babei tăcu, încovrigîndu-se în cotruță.

Vitoria întrebă, zîmbind:

— Poate-l ții în cățelușa asta?

— Ce să țin?

— Nu știu cum să-i spun; dumneata-i cunoști mai bine numele.

— Dragă Vitorie — se holbă baba în bagdadie pălindu-și una de alta palmele — ți-am mai spus și altă dată să nu vorbești de dînsul și mai ales numele să nu i-l rostești, că-i primejdie.

— Bine, bine, răspunse nevasta privind în juru-i. L-ai întrebat?

— Ce să-ntreb?

Femeia lui Lipan se așează pe colțul laiței în chilia scundă. Mirosea a fum; flori uscate, grămădite prin colțuri și-n grindă, amestecau cu fumul mireasmă înțepătoare. În capătul laiței, sub perne și poclăzi, sta o ladă mare brașovenească înflorită cu roș. Îi atîrna o lacată grea în bălămăli tari. „Poate să fie în lada aceea",

[1] *Cotruță* — cotlon, firidă.

se gîndea cu îndoială Vitoria. Se vestise în tot satul că baba Maranda are ascuns la ea pe cel cu nume urît. Dacă-l spui şi n-apuci a-ţi face cruce cu limba, îţi ia graiul. Ce demon va fi fiind, cine putea şti? Vitoria înclina să creadă că tot în căţelușă sălăşluieşte. Tot ce spune poate fi şi minciună; însă adevărat este că baba are unele tainice ştiinţi şi meşteşuguri.

Oftă, aşteptînd. Bătrîna ştia bine ce vînt a adus-o pe nevasta lui Lipan; îi lăsă însă pricina la o parte şi începu să se tînguie de ale sale.

— Vai de capul meu cum trăiesc eu aici! Nimeni nu mă ştie, nimeni nu mă vede, nimeni nu-mi leapădă un braţ de lemne ori un pumn de făină. Numai cînd au o scîrbă, ori o boală, atunci îşi aduc aminte.

— Babă Marandă — vorbi Vitoria privind-o ţintă — tare te rog să mărturiseşti dacă ai ieşit vreodată din casa mea cu mîna goală.

— Ba, draga mea, dacă aş spune asta, aş păcătui. Dumnezeu aude.

Vitoria ridică ochii spre răsărit. De-acolo le privea şi zîmbea ascultînd sfîntul Sisoie, care are stăpînire asupra unora dintre demonii mărunţi. Era o zugrăveală veche pe lemn de tei. Barba sfîntului mai ales, căruntă şi învăluită de un vînt neclintit, era ceva minunat.

— Atuncea de ce vorbeşti asupra mea?

— Nu vorbesc asupra dumnitale. Vorbesc de lumea asta rea, lîngă care trăim.

— Ba mie, babă Marandă, se cuvine să-mi vorbeşti de altele. Iaca, ţi-am adus o litră de rachiu de cel bun de la Iordan. Deşartă-l în plosca dumnitale şi să-mi dai gărăfioara, ca să-ţi mai aduc şi altă dată. Iar dacă te osteneşti mîni pe la mine, nu uita să-ţi iei desaga. Şi s-aduci ş-o strachină, ca să-ţi pun într-însa brînză.

Baba rămase cu ochii aţintiţi asupra gazorniţei, care-şi pîlpîia sîmburele de lumină de pe prichiciul hornului.

— Lumea-i rea, draga mătuşii, se tîngui ea cu jale, făcîndu-şi gura pungă şi clătinînd din cap. Am înţeles despre soţul dumnitale, Nechifor Lipan, că a ajuns cu bine în locul acela la Dorna, unde trebuia să cumpere oi de la nişte ciobani. Dar după aceea s-a găsit una cu ochii verzi şi cu sprîncenele îmbinate, care s-a pus prag şi nu-l lasă să treacă.

Vitoria îşi ţinu răsuflarea ; simţi că se înăbuşă.

— Oile le-a cumpărat ?

— Asta încă nu pot şti, draga mătuşii. Chiar dacă le-a cumpărat, i-au mai rămas bani de cheltuială. El acolo-i ca un fecior de crai. Ia galbănu-n gură şi-l stupeşte tocma între lăutari.

— Să fie adevărat asta, mătuşă Marandă ? Mie parcă tot nu mi-ar veni a crede.

— Adevărat, drăguţa babei. Pot să-ntind şi cărţile, să vezi şi dumneata singură cu ochii

Clubul cărţii digitale 2022

cum s-arată. Asemenea mi s-a întîmplat și mie cu omul meu în tinereță.

— Și s-a întors ?

— S-a întors. I-am făcut eu atuncea mîndră petrecere.

Baba trase din brîu cărți soioase și rupte la colțuri. Sui pe laiță măsuța cu trei picioare, întinse pe ea ștergar și înșiră iconițele amestecate cu toate celelalte semne ale bucuriilor și întristărilor.

Dădu Vitoriei dama de cupă, ca s-o menească încet deasupra buzelor.

— Vezi, drăguță, cum ți s-aleg dumnitale lacrimile și scîrba ? Și omul dumnitale, craiul de spatii [1], răsare într-altă parte, într-o adunare de oameni. Acolo-i nelipsită cea cu ochii verzi, precum am spus.

Nevasta stătu pe gînduri, cumpănind în sine adevărurile.

— Cărțile așa arată — se învoi ea — dar vreau să știu dacă asta s-a văzut întăi de către el.

— De către cine ?

Vitoria își coborî ochii asupra cățelușei. O văzu uitîndu-se țintă în sus către dînsa cu luminile-i boltite. Ș-o auzi mîrîind stîns, ca din pămînt.

Baba șopti :

— Adevărat este, nu te îndoi de asta.

[1] *Spatie* — trefiă.

— L-am visat astă-noapte trecînd calare o apă neagră... mărturisi nevasta.

— Nu spun eu? Om calare arată sfadă.

— Se făcea că se duce către asfințit.

— Cum spun și cărțile; se duce spre așternut străin.

Vitoria oftă. Își strînse și-și strîmbă buzele.

— Se poate; numai greu îmi vine a crede una ca asta.

— Știu eu că-ți vine greu. Dar cînd s-a întoarce, ai să-l întrebi. N-are să mărturisească, pentru că nu-i prost, dar să-l întrebi.

— Am înțeles. Bucuroasă aș fi să-l văd acasă.

— Ai să-l vezi. Aici, la urmă, s-arată bucurie și dar.

Baba își purta prin casă trupu-i greu, căutînd plosca de lemn, ca să toarne în ea rachiul cel bun de la Iordan. Îi tremurau cărnurile pe șolduri și creturile obrajilor. Se întoarse gîfiind, ca să ieie măsuța cu trei picioare. Ochii ei mici nu părăseau o clipă pe nevasta lui Lipan.

Se așeză iar pe laiță. Vorbi cu glas schimbat:

— Dacă va fi nevoie, se poate trimete spre acel loc o pasere care strigă noaptea și are ochi de om. E mai greu și-i cu mare primejdie, dar se poate.

— Să moară dușmanca?

Baba încuviință, apăsîndu-și bărbia în piept. Vitoriei i se bătu inima; cu toate acestea hotărî cu tărie în sine moartea femeii cu ochii verzi.

Se crezu datoare, către sfînt şi către Dumnezeu, să deie o lămurire:

— Întăi am să fac rugăciunile cele de cuviinţă la Maica Domnului, zise ea. După aceea am să ţin post negru douăsprezece vineri în şir. Pîn-atunci, poate mi se întoarce omul.

— A da Dumnezeu... suspină subţire, c-un glas iar schimbat şi cu totul străin, baba Maranda.

Cînd se găsi iarăşi afară, Vitoria privi în cer nourii subţiri prin care răzbătea slabă lumină de lună. Glasul căţeluşei, în urmă, avea un fel de scîrţîit de fierăstrău. Îl ascultă pînă ce-i rămase numai în urechi, ca o zvîcnire. Atunci, de pe mormintele ţintirimului, trecu fîlfîind moale paserea aceea despre care îi vorbise baba.

Nu-i era frică; se ştia curată şi cu dreptate; totuşi grăbi paşii. Vîntul contenise deplin şi s-auzea în vale vîjîitul Tarcăului.

La casa ei gazorniţa era stînsă. Intră pe portiţă şi găsi în vatra de-afară cărbunii sub spuză. Atunci se împiedică de ceva moale. Era cît pe ce să cadă. Dădu cu băţul.

Glasul lui Mitrea, din tohoarcă, izbucni somnoros:

— Care-i acolo, măi?

Vitoria rîse singură, fără a răspunde. Argatul se zvîrli în sus cu alt răcnet zugrumat:

— Care-i acolo?

Împunse cu capu-nainte, spre poartă. Se opri fără să vadă pe nimeni.

— Ce este, Mitre ? întrebă gospodina.

— Care-i acolo, măi ? ! strigă argatul iarăşi ; apoi se întoarse către femeie : Văd că nu-i ; s-a dus.

— Cine ?

— Cel care-a fost. L-am văzut cum te văd. Am strigat la el, pînă ce-ai ieşit dumneata ; şi-acuma nu-i ; parc-ar fi intrat în pămînt. Asta mi s-a mai întîmplat o dată în munte. Să ştii că nu-i lucru curat.

— Bine, bine ; vîră-te iar în tohoarcă, Mitre, şi întoarce-te pe partea cealaltă, ca să nu ţi se întîmple nimic.

— Care-ai fost, măi ? strigă iar, mai moale şi cu îndoială, argatul. Apoi se scărpină la subsuoară, ridicînd cotul.

Vitoria rîdea. În casă se aprinsese lumina.

— Dumneata eşti, mămucă ? întrebă Minodora din umbra prispei. Adormisem şi m-am spăriat auzind răcnet.

— Cum să nu răcneşti cînd vezi pe cel cu coarne ? mormăi Mitrea. Trebuie adus popa Dănilă să cetească şi să stropească cu aghiazmă. Mă duc să dorm de ceea parte de gard.

Tîrîind tohoarca după el ca pe-un mort, trecu în partea cealaltă a întunericului.

Stăpîna intră în casă, aprinse candela şi se închină la icoane. Apoi cele două geamuri clipiră şi rămaseră lucind slab.

V.

Către sărbătorile de iarnă, Gheorghiță veni de la apa Jijiei, unde lăsase oile în perdele, în sama baciului celui bătrîn, Alexa. Nechifor Lipan nu se arătase încă acolo, ca-n toți anii, după legea pe care el singur o întocmise; feciorul urmase porunca mamei din răvașul alcătuit de părintele Dănilă.

Vitoria îl primi cu mare bucurie și-l sărută pe amîndoi obrajii; după aceea trecu în altă odaie și se încuie pe dinlăuntru, ca să poată plînge singură. Îndată însă își aduse aminte că feciorul îi vine de pe drum lung, că-i trudit și mai ales flămînd. Veni iar către el, cu pită proaspătă și cu un hîrzob[1] de păstrăvi afumați. Trimese pe Mitrea la domnu Iordan crîșmaru, s-aducă o leacă de rachiu de cel bun, și-i ceru lui Gheorghiță să-i spuie toate.

[1] *Hîrzob* — coșuleț din cetină de brad.

— Să intri pe dindos! îi strigă ea din urmă argatului.

Se întoarse pe marginea laviței și se pregăti s-asculte.

Gheorghiță era flăcău sprîncenat ș-avea ochii ei. Nu prea era vorbăreț, dar știa să spuie destul de bine despre cele ce lăsase și cele ce văzuse. Avea un chimir nou și-i plăcea, vorbind, să-și desfacă bondița înflorită și să-și cufunde palmele în chimir. Întorcea un zîmbet frumos ca de fată și abia începea să-i înfiereze mustăcioara. Vitoria îl admira din cealaltă parte a măsuței; Minodora se cuibărise pe un scăunel, jos, gata să sară de cîte ori trebuia ceva. Afară se vedea pădurea ușor ninsă, subt un cer albastru și însorit de moină.

— Acolo-s toate bune?

— Toate. Am găsit stuh nalt și voinic. Am durat perdele ca pe trei ierni. Am săpat bordeie. Dinspre partea banilor am împăcat pe toată lumea. Acolo încă nu-i iarnă și oile mai găsesc verdeață în bahnă[1]. Dintre stăpînii locului unii făceau gură, da Alexa baciul a știut ce să le răspundă, căci el e om purtat și se găsește a cincizecișicincea oară la Jijia și la Prut. Pe urmă am numărat oile, și Alexa baciul le-a însemnat la răbuș. Eu le-am scris în condică la mine. Iar moș Alexa rîdea. Zice că de cînd e el n-a văzut oi scrise în condică.

[1] *Bahnă* — loc mlăștinos, acoperit cu iarbă sau cu stuf.

Fata îndrăzni de pe scăunașul ei :

— Ce fel de oameni sînt pe-acolo ?

— Oameni ca toți oamenii, rîse flăcăul.

— Hori sînt ?

— Sînt. Ș-apoi m-am suit în tren ș-am mers, ș-am mers, pînă la Piatra.

Femeile știau ceva nedeslușit despre tren. Nu îndrăzniră să ceară mai multe lămuriri.

Tăcură un răstimp. Stătea între ei o întrebare crîncenă.

Vitoria lăsă să-i treacă valul care o înăbușea și zise încet, privind spre lumina de-afară :

— Încă n-am primit nici o știre de la tatu-tău.

Gheorghiță așeză domol lingura lîngă strachină și împinse deoparte pînea coaptă anume pentru el. Se uită și el pe fereastră. Drumușorul cotit era pustiu.

— Ce să fie, n-am înțeles, urmă nevasta. M-am sfătuit cu părintele, am plătit slujbe. Mai aștept puțin, să văd hotărîrea de sus. Mă gîndesc fel și chip și am un vis care-mi mînîncă sănătatea și mă îmbătrînește. Mai stau pînă ce gătesc de postit cele douăsprezece vineri. Fiind singuri aicea în sat și fără neamuri, trebuie să te trimet pe tine, ca un barbat ce ești, să-l cauți și să-l afli.

— M-oi duce, răspunse Gheorghiță cu îndoială. Se poate să i se fi întîmplat ceva.

— Ce să i se întîmple? răspunse aprig nevasta. Să-i fi făcut farmece vreo muiere, cum spune baba Maranda, eu n-aș crede. Acuma am înțeles că demonul acela, dacă-l are, e un prost. Ori îi prost, ori n-are nici o putere, de-o lasă pe dînsa amărîtă, calică și lipsită de toate. Dacă ar avea putere să-l știe unde-i, ar avea putere să-l și întoarcă. N-ar mai fi nevoie, cum mă sfătuiește ea, să cerce vrăji și semne asupra mogîldeților de ceară, să le împungă ochii și inima — ca să răspundă împunsătura în ochii și inima aceleia. Visul meu e semn mai greu. Tu spui bine: i s-a întîmplat ceva la care mă îngrozesc a gîndi. Mai bine să fie ce zice baba decît ce arată visul meu.

— Ce spune baba Maranda și de care vrăji e vorba? întrebă feciorașul și rămase foarte uimit, cu gura ușor căscată.

— Cum nu știi, băiete, așa să nu te știe nacazurile și bolile. Grăiesc și eu ca și cum aș fi singură. Îmi închipuiesc că știu și alții. Căci și ziua, și noaptea eu nu mă gîndesc la alta. Trebuie să te duci și să-l cauți pe tatu-tău, alta nu-i nevoie să știi.

— M-oi duce, dacă spui, dar e bine să-mi arăți ce și cum, ca să știu ce să fac.

Vitoria îl privi clipind. Îl văzu sfios și nesigur; pe cînd ea era plină de gînduri, de patimă și durere. Oftă cu năduf și începu să strîngă masa, cu mișcări smuncite. Fata voi să-i ajute;

ea o dădu la o parte cu cotul. Băiatul se închină la icoane mulțămind lui Dumnezeu pentru masă, apoi ieși în sat ca să întîlnească prietini și să întrebe vești despre fetele cu care se afla bine. Stăpîna casei îl urmări cu ochii pînă departe pe hudiță, după aceea, lîngă vatră, cu coatele pe genunchi și cu tîmplele în palme, se cufundă în starea ei obișnuită.

În închipuirea ei, bănuiala care intrase într-însa era un vierme neadormit.

Se desfăcuse încet-încet de lume și intrase oarecum în sine. Din fața nădejdii pe care și-o pusese în singurul bărbat al casei, înțelegea că trebuie să deie înapoi. Asta era o mare mîhnire. Poate se aștepta la dînsa. Totuși va găsi un mijloc ca mintea ei să ajute și brațul lui să lucreze. Ființa ei începea să se concentreze asupra acestei umbre, de unde trebuia să iasă lumină. Era ceea ce se numește o problemă — cuvînt și noțiune cu desăvîrșire necunoscute unei muntence.

Timpul stătu. Îl însemna totuși cu vinerile negre, în care se purta de colo-colo, fără hrană, fără apă, fără cuvînt, cu broboada cernită peste gură. Sărbătorile și petrecerile solstițiului de iarnă i-au fost pentru întăia oară străine și depărtate. Urările de Anul Nou, capra și căluțul și toată zvoana și veselia cotlonului aceluia din munte le respinsese de către sine.

Izolate de lumea din văi, rînduri după rînduri de generații, în sute după sute de ani, se veseliseră de creșterea zilei și începutul anilor ; toate urmau ca pe vremea lui Boerebista, craiul nostru cel de demult ; stăpînii se schimbaseră, limbile se prefăcuseră, dar rînduielile omului și ale stihiilor stăruiseră ; așa încît se cuvenea ca și copiii să-și aibă partea lor. Ea însă se socotea moartă, ca și omul ei, care nu era lîngă dînsa. Abia acum înțelegea că dragostea ei se păstrase ca-n tinereță. S-ar fi cuvenit să-i fie rușine, căci avea copii mari ; însă nu mărturisea asta nimănui, decît numai sieși, nopților și greierului din vatră.

În ziua de Bobotează, cînd părintele Daniil Milieș a binecuvîntat fîntînile, și izvoarele, și toate apele, pădurea de pe Măgura era îmbrăcată în promoroacă. Cerul se boltea verde, rîpile erau pline de troiene, drumurile la Bistrița erau închise. Era însă într-a șaptea vinere de post și Vitoria hotărîse, în singurătățile ei, un drum la Piatra și la mănăstirea Bistrița.

— Oamenii spun că promoroacă în ziua de Bobotează arată an îmbielșugat... îi zise Gheorghiță, pe cînd se întorceau de la biserică.

— Așa se spune — îi răspunse maică-sa — dar să știi că pentru noi nu mai poate fi nici bucurie, nici bielșug.

Ochii flăcăuașului se întristară. În iarna aceea toate petrecerile îi erau înveninate.

— Să pregăteşti, cu Mitrea, sania, îi zise Victoria. S-o umpli cu fîn; să pui şi-un sac de orz pentru cai. Mîni dimineaţă ne ducem la Piatra.

— D-apoi om putea răzbi, mămucă?

— Om cerca; cine nu cearcă nu izbîndeşte.

— Şi asta-i adevărat, răspunse el mîhnit în sine; căci nu se mai putea bucura de hora de a doua zi.

— La joc s-a duce soră-ta, zise munteanca, privindu-l cu coada ochiului. A spune ea mîndrelor vorbe bune şi noi ne-om duce la datoria noastră.

„Mama asta trebuie să fie fărmecătoare; cunoaşte gîndul omului..." cugetă cu mare uimire Gheorghiţă.

Cum ajunse acasă, se duse încruntat la căsuţa vitelor şi alese la o parte doi căluţi pagi, care se împărecheau bine la umblet şi erau cei mai buni la ham. Le dădu orz într-un căuş şi le descurcă de scai coamele şi cozile. Apoi izbi într-o parte cu piciorul sania cu oplene[1] ş-o împinse la gura podului cu fîn. Pregăti toate singur, fără Mitrea, ca să-şi ieie de-o grijă, şi se gîndea la multe lucruri bune peste care a avut el stăpînire în munte cît a fost copil. Pîrăul cu bulboanele au fost ale lui. Potecile la zmeură şi mai sus la afine, cînd ocolea aşa, de bunăvoie, umblînd după turmele ciobanilor. Poveş-

[1] *Oplean* — fiecare din cele două lemne transversale care leagă şi fixează tălpile săniei.

tile la stînă, sara, cînd învăluie focul limbi sub sprînceana pădurii. Ştia să cheme în amurgit ieruncile şi căprioriii. Toate acestea i le aducea aminte mirosul de fîn, în care pluteau vara şi copilăria. Cum se risipeşte mireasma în ger, aşa s-au dus toate. Acuma a intrat la slujbă grea şi la năcaz. Se vede că tatu-său Nechifor va fi căzut pe undeva ş-a pierit, ori l-au omorît hoţii. Pentru o tinereţă ca a lui cade grea sarcina gospodăriei. Şi maică-sa asta s-a schimbat. Se uită numai cu supărare şi i-au crescut ţepi de aricioaică.

Cînd intră el în casă, Vitoria înălţă fruntea de lîngă vatră.

— Nu te uita urît, Gheorghiţă, că pentru tine de-acu înainte începe a răsări soarele.

„Ce-a fi vrînd ea să spuie?“ se întrebă el, fără a da răspuns.

— Eu te cetesc pe tine, macar că nu ştiu carte, urmă femeia. Înţelege că jucăriile au stat. De-acu trebuie să te arăţi barbat. Eu n-am alt sprijin şi am nevoie de braţul tău.

În glasul maică-sa tremurau lacrimi. Gheorghiţă simţi o uşoară înduioşare; totuşi nu i se putea alcătui în minte nici o vorbă de mîngîiere.

A doua zi, sîmbătă, plecară la răsăritul soarelui, învăliţi în cojoace. Vremea era liniştită şi blîndă, dar drumul greu, căci pîrtiile nu erau bine rupte. Caii luptau cu mare vrednicie; într-o vreme Gheorghiţă lepădă cojocul şi trase de sub

fîn lopata le lemn. Începînd bătălia cu troianul, deodată simți în el putere și îndîrjire, și nu se opri pînă ce nu-l birui, ca pe-o ființă. Privi spre maică-sa ; o văzu zîmbind și înțelese că i-a dat răspunsul pe care nu-l putea gîngăvi în ajun. „Femeile-s mai viclene — cugeta el apucînd iar hățurile — ele-s mai iscusite la vorbă ; iar bărbații îs mai proști ; însă mai tari de vîrtute."

Asta tot maică-sa o spusese cîndva.

Abia către amiază ajunseră la apa Bistriței. Trecură pe pod de ghiață și găsiră cale lucie spre tîrg. Abătură spre stînga, la mănăstire, și poposiră tocmai la slujba de sară, între lumini și cîntări. Toți monahii erau în strane, cu camilafcele [1] aplecate, și slujea părintele arhimandrit Visarion starețul.

Flăcăul rămăsese în urmă, ca să puie la adăpost caii. Munteanca își lepădă cojocul lîngă ușa de intrare și înaintă sprintenă, numai în sumăieș, pășind moale pe covor cu opincile. În fața iconostasului se opri și salută pe sfinți cu mare înfrîngere, aplecîndu-se adînc, cu mîna dreaptă pînă la pămînt. Făcîndu-și cruci repetate, își murmura gîndul care o ardea. Trecu la sfeșnice și așeză făclioarele de ceară pe care le adusese de acasă învălite în naframă. Cu naframa aceea bătută în fluturi de aur trecu la icoana cea mai mare și mai de căpetenie a mănăstirii, către care avea a-și spune ea năcazul îndeosebi. Sfînta Ana o privi

[1] *Camilafcă* — potcap acoperit cu un văl negru.

dintrodată prin fum de lumînări, și munteanca îngenunche și-i sărută mîna. Stînd umilită și cu fruntea plecată, îi dărui naframa, c-un ban de argint legat într-un colț, și-i spuse în șoaptă taina ei. Îi spuse și visul; și cerul răspuns. I se dădu sfintei cu toată ființa, ca o jertfă rănită, și lăsă să cadă pe naframă lacrimi. După aceea se ridică fără să vadă pe nimeni și trecu în ușa din stînga a altarului, așteptînd umilită, cu mîinile încrucișate sub sîni și cu fruntea înclinată.

Auzi un glas blînd. Simți că-i chemată. Deschise privirea spre altar și văzu pe preasfințitul Visarion. Îndată îngenunche și-i sărută poala straiului. El își puse mîna pe creștetul ei. Era un ieromonah bătrîn și uscat, cu barbă albă.

— Părinte, am venit pentru întrebare și sfat... șopti ea.

— Te-ai închinat sfintei Ana?

— M-am închinat.

— Așteaptă... îi hotărî părintele arhimandrit.

Ea rămase în neclintirea ei, așteptînd.

După sfîrșitul sfintei slujbe, monahul îi porunci să vină după dînsul. Sui treptele la stăreție și mai așteptă o vreme într-o odaie naltă, cu canapele, mese și alese podoabe. „Un părinte stareț e ca ș-un boier mare..." încuviință ea, fără a îndrăzni să se așeze.

Veni preasfințitul Visarion. O întrebă de unde-i. Își aducea aminte că a mai văzut-o la sfînta mănăstire cu soțul ei.

— Da, sfinţite părinte ; atuncea am venit cu barbatu-meu pentru o bolişte care dăduse în oile noastre la cîmp. Şi sfînta Ana ne-a izbăvit. Acuma, sfinţite părinte, am venit pentru soţul meu, care s-a prăpădit. S-a dus după o cumpărătură de oi. A plecat pe la Sîmedru, şi nu s-a mai întors.

Povesti părintelui Visarion toate, cu vorbe cam multe. Bătrînul o asculta, dînd încet din cap. Era trudit, îi era somn, însă o asculta cu bunăvoinţă.

— Ai dat de veste la stăpînire ?

— Care stăpînire ? La noi nu este nici primar, nici jandar. M-am plîns numai părintelui Dănilă. Ş-acuma am venit şi m-am jăluit sfintei Ana.

— Bine-ai făcut, nevastă. S-aşteptăm. Sfînta Ana are să puie cuvînt la scaunul împărăţiei celei mari. Iar în acelaşi timp dumneata du-te la stăpînirea pămîntească în Piatra. Du-te la poliţai şi la prefect şi spune-le întîmplarea, ca să facă cercetări.

— Înţeleg — răspunse Vitoria — m-oi duce şi la dînşii, dar nădejdea mea cea mare e în altă parte.

VI

Noaptea aceea, a privegheat într-o odăiță de sub stăreție, după ce a stat multă vreme de vorbă cu femei venite din locuri depărtate. Într-un tîrziu, ele s-au dus la culcușurile lor. A intrat Gheorghiță și s-a lăsat într-un cot pe-o lăicioară. A adormit îndată, parcă ar fi trecut spre alt tărîm, într-o împărăție fericită. Ea rămase singură, sub candelă și subt icoane, gîndindu-se ațintit ce are de făcut a doua zi. I se părea lucrul cel mai greu să găsească anume uliță dintre atîta de multe, și, pe acea anume uliță, anume casă cu mai multe rînduri. În toate odăile șed la mese oameni cu condeiele după ureche și scriu. Iar într-anume odaie șede cel care-i mai mare, primar, ori prefect, ori polițai. Se uită încruntat, și-i gras și bărbos. Tot își scoate ciubucul din gură și răcnește la cei mai mici. Cînd îl aud, cei de prin odăi pleacă fruntea și scriu mai

harnic, trăgînd cu coada ochiului unul la altul și făcîndu-și semne.

Acolo vra să zică e stăpînirea împărătească. Și-așa în toate tîrgurile sînt slujbași, primari, prefecți și polițai, pînă la București ; și la București stă pe tron regele și dă porunci tuturora. Bun lucru, neapărat, să fie asemenea rînduială ; toate să se facă după poruncă și să se scrie ce s-a făcut. Așa se cunoaște prin tîrguri cine cumpără vite și cine vinde, și care încotro se duce. La Dorna deasemeni. Nu-i ca în sus pe Tarcău, unde oamenii trăiesc cum au apucat și cum îi taie capul. Dacă făptuiește unul o poznă, ori o moarte de om, se duce prin stîncile munților și se hrănește cu zmeură ca urșii, pînă ce-l alungă la vale iarna. Atuncea-l prind oamenii, îl leagă și-l dau pe mîna stăpînirii devale.

Adevărat că pînă la năcazul acesta care s-a abătut asupra casei ei nici nu i-a păsat și n-a avut nevoie de nici un fel de slujbaș al măriei-sale. Și-a văzut de gospodărie și de oi ; a vîndut brînză, a dat în mîna perceptorului vama și birul — și-atît. Și chiar asta era mai mult treaba omului. Nechifor Lipan le cunoștea pe toate și știa orișicînd la ce uși să bată și la ce slujbași să se înfățișeze, căci el umbla din tinereță în țara cealaltă de devale ; ea însă, ca o femeie, rămăsese în sălbătăcie. O ajungea mintea ce are de făcut, însă față de o lume necunoscută pășea cu oarecare sfială.

După răsăritul soarelui, a doua zi, a fost în Piatra. Tîrgul îl mai văzuse, la iarmaroace ; însă îl ştia dinspre alte părţi, a îmbulzelilor de lume, a petrecerilor, a crîşmelor unde-i bătelişteа[1] muntenilor. Poposi cu flăcăul la un han ştiut. Au poftit carne friptă pe grătar şi pîne albă şi-au băut o garafă de vin. Cum a deschis gura să întrebe, Vitoria a aflat îndată unde poate găsi pe domnul prefect. Asupra unei trebi care s-a petrecut în afară de tîrg, în hotarele ţinutului, numai prefectul are putere. A lăsat sania cu flăcăul la han şi s-a dus singură. A nimerit. Dacă ai gură să întrebi nimereşti orişiunde.

A găsit o casă mare şi frumoasă cu mai multe rînduri. S-a simţit îndată cu inima liniştită cînd a văzut umblînd pe acolo oameni îmbrăcaţi ca şi prin părţile ei. I-a întrebat, i-au spus că acolo sînt şi judecătoriile unde se judecă pricinile. Şi acestea le ştia de la Nechifor Lipan, dar se apropia întăia oară de ele.

S-a suit sus la rîndul al doilea, pe trepte largi. A întrebat-o un aprod bătrîn pe cine caută. Caută pe domnul prefect. — Tare bine ; s-aştepte pînă ce i-a veni rîndul.

Aşteaptă. Îşi face socoteală în minte cum să spuie, cu vorbe mai potrivite, întîmplarea.

I se înegurează privirile cînd intră într-o odaie frumoasă şi scumpă. Prefectul nu-i nici

[1] *Bătelişte* — loc de întîlnire, de adunare.

bărbos, nici nu fumează din ciubuc, nu-i nici încruntat. E un bărbat tînăr, cu obrazul ras, cu părul scurt, pieptănat în două părți. Cu straie cernite. Dar zîmbește, căci n-are grijile ei.

Fără a se mișca din locul lui, se uită la munteancă. Își potrivise în grabă casînca de matasă, își lepădase cojocul. Nu mai era tînără, dar avea o frumuseță neobișnuită în privire. Ochii îi luceau ca-ntr-o ușoară ceață în dosul genelor lungi și răsfrînte în cîrligașe. Simțindu-se admirată, femeia își regăsi îndată înfățișarea pe care o avea cînd se uita în oglindă, c-o lumină abia simțită de rîs.

— Despre ce-i vorba, nevastă? Ce vînt te-aduce? întrebă omul stăpînirii. Se juca, privind-o, c-un cuțit de os.

— Nu m-aduce vînt bun, domnule prefect. Mi-a plecat soțul de-acasă acu șaptezeci și trei de zile și încă nu s-a întors. S-a dus la Dorna după niște oi. Nu mi-a scris, n-am aflat știre de la nimeni. Stau așa; îl aștept și nu vine.

— De șaptezeci și trei de zile? E cu putință? S-a dus să cumpere oi? Avea bani?

— Avea; ca să plătească ciobanilor de la Rarău.

— Și n-a dat nici un semn?

— Nici unul.

— Atuncea l-au prădat hoții și l-au răpus.

— Alta nu poate fi... șopti munteanca, lovită în inimă; așa îmi arată și visul pe care-l am întruna.

— S-ar putea să fie și altceva.

— Într-adevăr; poate să se fi oprit la o casă străină. Acuma aș dori să fie asta.

Prefectul clătină din cap, privind-o puțintel pieziș. Avea un spasm de plîns, pe care-l înghiți îndată. C-un deget lepădă pe rînd lacrimile din ochi.

— Trebuie să dau ordin ca să se cerceteze, vorbi el cu bunăvoință. Să-mi faci o plîngere și să mi-o aduci.

Femeia dădu din cap de sus în jos.

— Ai înțeles?

— Am înțeles.

— Să pui pe un slujbaș de-aici, ori pe un avocat, să ți-o scrie; să-i lipești timbru, și să mi-o aduci ca să scriu pe dînsa rezoluția.

Munteanca iar dădu din cap.

— Ai înțeles?

— Am înțeles.

— Nu fi prea supărată; încă nu știm nimica.

— Ba eu știu, răspunse deodată întunecată munteanca.

Îi sta ș-așa bine. Omul stăpînirii trase un chibrit și-și aprinse țigara. Vitoria se înclină din umeri, se întoarse, pipăi clampa și ieși. Era ametită. Nimene pîn-acuma nu-i deschisese lumină înspre locul acela de întuneric, care se chiamă

Derna. Deşi ştiu, icoanele tac. Iată, dintre oameni, slujbaşul regelui a fulgerat un cuvînt, care-i adevărul. Acest cuvînt stătea şi-ntr-însa, numai nu îndrăznea să-l scurme. Pe Nechifor l-au răpus răii.

Îşi ridică în braţe cojocul de lîngă uşă şi se uită în juru-i. Nu vedea bine din pricina lacrimilor ; îşi şterse genele de blana aspră. Aprodul cel bătrîn şi detreabă o observa în tăcere, scărpinîndu-şi cu arătătorul mînii stîngi bărbuţa albă. Cu dreapta stăpînea clampa de la uşa domnului prefect.

— Ce mai vrei, nevastă ? Poate ai nevoie de ceva.

— Am nevoie să-mi scrie careva o jalbă.

— Se poate, de ce nu ? Ce fel de jalbă ? Pentru care pricină ?

— O jalbă despre omul meu, care s-a dus pînă-ntr-un loc, şi de atuncea a trecut vreme şi nu s-a mai întors.

— Nu-i uşor lucru ; dar se poate face. Eu ţi-aş putea găsi un om meşter, dar trebuie să mă duc să-l caut. Slujba mea aici e una, şi pentru asta mă plăteşte statul, iar ca să caut ce-ţi trebuie dumnitale e altă slujbă.

Vitoria îl privi zîmbind :

— Socoţi, moşule, că eu nu cunosc ce am de făcut ? Ştiu eu că trebuie să-ţi dau de-un pahar de vin pentru o slujbă mare ca asta. Să nu te superi, da mai mult de cinci lei de hîrtie nu ţi-oi da.

— Bine, dar celui care scrie jalba se cade să-i dai mai mult.

— Aceluia i-oi da zece.

— Dar pentru timbru ?

— Oi da și pentru timbru zece. Trebuie lipit pe jalbă.

— Bine, mă duc s-aduc pe meșter. Cum ți-a scri-o el, poate să cetească și vodă și să lăcrămeze. Are acesta jalbar o întorsătură de condei cum nu se mai află ; atîta numai că-i mare bețiv, trebuie să-l caut la crîșmă. Da dumneata mă aștepți aicea, nu te clintești și pregătești gologanii.

Bătrînelul îi dădu întâi ocol, ca și cum ar fi vrăjit-o, ca s-o fixeze. Apoi lăsă clampa și coborî treptele, depănînd repede din picioare. Vitoria își reluă înfățișarea încruntată și dușmănoasă.

Veni jalbarul, cu cizme lustruite, cu vărguță albă și cu nasul roș. N-avea palton ; umbla fudul fără haina aceasta de prisos. Se arătă disprețuitor cînd auzi că-i vorba numai de zece lei pentru o lucrare care cere mare pricepere și iscusință.

Vitoria fugea cu ochii ei iuți de la moșnegel, care luase iar în stăpînire clampa, la nasul omului fudul, și-și subție buzele cu îndărătnicie. Lăsă aprodului prețul pe care i-l hotărîse, ca să nu mai fie vorbă și sfadă în loc străin, își trase pe mînici cojocul și scoborî treptele pînă în uliță.

Dintrodată luase altă hotărîre. S-a duce la un avocat, om cu mai mare știință de carte. Ori a pune în sat la Măgura pe părintele Dănilă să scrie.

Nu poate să fie pe lume scriitor mai dibaci decît părintele. Pe urmă părintele știe toate cum au fost și le-a spune cu adevărat. Însă dacă nu-i multă îndoială că Nechifor Lipan ar fi fost răpus de hoți, atuncea la ce folosește jalba ? Cine mai poate găsi pe-un om zvîrlit cu capu-n jos într-o fîntînă ? Asta era apa cea neagră din asfințit. Dacă nu s-a mai aflat știre, dacă n-a mai venit veste nici despre mort, atuncea lotrii l-au prăvălit în fîntînă. Într-așa împrejurare, adevărat că nimenea nu poate descoperi leșul mortului, dacă nu-i o lumină de sus care să arate. De-aceea tot la sfînta Ana de la mănăstirea Bistrița cată să-i rămîie nădejdea. Voința sfintei a fost ca astăzi să-i vie o înțelegere. După această înțelegere sfînta îi va hotărî într-un chip oarecare pe unde trebuie să meargă și cum trebuie să caute.

— Unde te duci, nevastă ? întrebă omul cel sprinten îmbrăcat, atingînd-o cu vărguța. Ea se opri și se întoarse asupra lui.

— Mă duc unde mi-i voia. Întinde mîna să-ți pun într-însa hîrtiuța asta ca și a moșneagului, și întoarce-te repede de unde vii, ca să nu te înjunghie vreo răceală.

— He ! d-apoi pentru atîta mi-am lăsat eu actele și scrisorile ? Crezi c-așa merge treaba ?

— Du-te degrabă, că-i frig... îl sfătui munteanca rîzînd.

Omul se opri, mormăind o sudalmă împotriva unei asemenea muieri cu toane. „Asta-i o disperată", o categorisi el și vîrî în buzunar hîrtia de cinci lei.

Grăbind spre han, Vitoria simțea cum o umplu gînduri și hotărîri nebiruite. Toate îi veneau fără îndoială de la locul unde îngenunchiase și unde ceruse cu durere izbăvire. Parcă intrau într-însa odată cu înțepăturile fulgilor care o biciuiau, repeziți de vînt dintr-acolo.

Drumul acela la sfînta Ana și la Piatra i-a fost de cel mai mare folos. Avînd într-însa știința morții lui Nechifor Lipan și crîncenă durere, se văzu totuși eliberată din întuneric. Cum ajunse acasă, își lăsă numai o zi de odihnă, apoi începu a pune la cale îndeplinirea unor hotărîri mari. Toate erau în dosul ochilor acelora aprigi și ieșeau una după alta.

S-a dus la părintele Daniil Milieș, ca să puie la cale jalba către stăpînire.

— Părinte Dănilă — i-a spus ea cu umilință — eu nu mă pricep cum ar trebui întocmită asemenea jalbă, dar sfinția-ta știi toate și tare te rog să pui într-însa, ca piper într-o mîncare, toate nacazurile care mă ustură. Să spui așa, cum tot am așteptat degeaba, doar-doar or înțelege slujbașii să umble și să caute...

— Bine, am să scriu, Vitorie. Știu eu ce să spun.

— Atît am vrut; pe urmă facă ei ce-or şti, că eu n-aştept de la dînşii sprijin.

— Ai dreptate, cel mai mare sprijin trebuie să-l aşteptăm de la Dumnezeu.

— Da. După ce trimet jalba, îmi isprăvesc toate cîte am de isprăvit şi m-oi duce singură la Dorna. Am şi primit eu hotărîre în inima mea. N-am să mai am hodină cum n-are pîrăul Tarcăului, pîn' ce l-oi găsi pe Nechifor Lipan.

— Atuncea de ce să mai scriu jalba?

— Aşa, ca să fie; să ştie şi alţii cît mi-i de neagră inima. Mai am cinci vineri, şi pîn-atunci vînd ce am şi strîng banii care-mi trebuie; mă spovedesc şi mă împărtăşesc. Dac-a intrat el pe celalalt tărîm, oi intra şi eu după dînsul.

— Poate pîn-atuncea vine vreo ştire.

— Părinte, asta n-o mai cred. Adevărul s-a dat pe faţă şi l-am primit de la obraz sfînt. Cuvioasa Ana numaidecît s-a uitat la mine şi m-a străpuns pînă-n inimă. De la dînsa mi-au venit şi hotărîrile de-acuma.

— Bine, Vitorie, dacă crezi, du-te. Asta-i datoria ta.

— Iau cu mine şi pe băiet; să am alături o putere bărbătească. Mîni dau faurului o bucată de fier să bată din el baltag, şi sfinţia-ta vei face un bine, să-l blagosloveşti.

— Oi face şi asta. Dar ai cugetat că ai să umbli drum lung şi acolo ai să întîrzii? Ce faci cu fata?

— M-am gîndit și la asta. Am o soră a mamei mele călugăriță la mănăstirea Varaticului. Dintre toate surorile mamei, ea trăiește acolo, și o chiamă Melania. Pun într-o zi pe fată în sanie cu zestrea ei și mă duc s-o lepăd la sfînta mănăstire, la picioarele mătușei mele maica Melania.

— Îți rămîne gospodăria așa, de izbelițte.

— Să rămîie, părinte, c-o întocmesc eu la loc. Las în sama lui Mitrea două-trei capete de vite, și-i spun așa : „Tu, măi Mitre, să ai grijă de ele și alta să nu faci decît să dormi pînă ce m-oi întoarce eu".

— Asta are să-i placă mai mult decît orice.

— Parcă Dumnezeu l-a îngăduit în lume pentru altceva ? Ființa asta, părinte, a fost ca o pedeapsă a mamei care l-a născut. Cine știe cu ce-a păcătuit împotriva lui Dumnezeu ori a soțului ei ? ! Și-a viclenit și și-a apăsat barbatul la greu, ori i-a pîngărit așternutul, ori a făcut asupra lui farmece. Dumnezeu i-a dat pe Mitrea. De-așa dar s-a bucurat, a închis ochii și a pierit. Iar eu duc spre soțul meu flăcău mîndru și voinic. Asta-i dragostea noastră din tinereță, pe care i-am păstrat-o ca pe un ban bun.

Astfel fiindu-i hotărîrile, a făcut fără nici o schimbare întocmai așa.

În ziua de fevruarie 27, praznicul cuviosului părintelui nostru Procopie, a încărcat în sanie zestrea

Minodorei. Fata și cu dînsa s-au așezat deasupra și Gheorghiță a pișcat căluții cei pagi cu șfichiul biciuștei. Copila plîngea în pumni ; iar obrazul maică-sa parcă era un portret neclintit.

Abia după ce a fost ieșit din sat pe vale, s-a mișcat. Și-a făcut semnul crucii, răsucindu-se către soare.

— Fată — a vorbit ea fără supărare — tu să nu fii proastă și să nu te bocești pe tine. Astăzi e o sfîntă luni și începem împlinirea hotărîrii.

VII

Joi, în 9 martie, părintele Daniil a făcut frumoasă slujbă la biserică pentru cei patruzeci de sfinţi mucenici din Sevasta. După geruri lungi, aceasta era întâia zi de moină. Streşinile picurau şi soarele împrăştia de deasupra Măgurii, pe omături, o strălucire orbitoare. Corbi fîlfîiră spre albăstrime din brazii rîpilor şi pe urmă se întoarseră cu zboruri învăluite şi croncăniri, ca să spargă cu clonţurile şi să bată cu aripile ouăle îngheţate în faur.

Vitoria dusese cu Gheorghiţă frumoase daruri la biserică : colaci, colivă, undelemn şi vin. Asupra lor aprinsese cu mîna ei făclii. Pe urmă se închinase la toate icoanele şi se oprise în preajma altarului. Părintele Daniil i-a dat sfînta împărtăşanie. A închis ochii, simţind o răcoreală de rouă în cerul gurii şi-n toată fiinţa, şi a îngenunchiat. Nimeni, dintre poporănii de faţă, nu cunoştea înţelesul acelei împărtăşanii. Se curăţise de orice

gînduri, dorinţi şi doruri în afară de scopu-i neclintit. Murmurele şi cîntările slujbei îi ajungeau ca valuri line la urechi. Plătise părintelui trei hîrtii de cîte douăzeci, ca să se roage şi pentru călătoria ei. În adevăr, preotul, între celelalte chemări şi rugăciuni, a înălţat glas pe care tot numai ea singură l-a înţeles, pătrunzîndu-se de el pînă în fundul fiinţii.

„Şi încă ne rugăm pentru cei călători...“ înălţa frumoasă cîntare părintele Daniil Milieş.

Vitoria suspină, bătu metanie sărutînd lespedea de piatră şi se înălţă în picioare. Pentru dînsa slujba era isprăvită. Făcu semn lui Gheorghiţă cu ochiul. Puteau să plece. Mai aveau în ziua aceea o mulţime de trebi şi daraveruri.

— Bate vînt cald, zise ea intrînd acasă. Se cunoaşte că purcede zodia primăverii.

— Poate s-avem vreme bună pe cale, răspunse feciorul.

— Ehe, Gheorghiţă, calea noastră-i lungă ş-au să ne mai bată viscole, căci trebuie să vie asupra lumii omătul mieilor ş-al cocostîrcilor. Pîn' ce ne-ntoarcem noi, se pot întîmpla multe.

Flăcăul clăti din cap, fără să răspundă. Mama lui hotăra plecările şi întoarcerile. Se vede că hotăra şi vremea. El n-avea decît să se supuie.

— Ascultă, Mitre — grăi gospodina către argat — eu am a pleca puţină vreme de-acasă.

— Înțeleg eu asta, răspunse Mitrea rîzînd. Te duci s-aduci pe stăpîn de pe unde-i steclesc ochii și petrece.

— De unde știi tu asta ?

— Am aflat și eu. Vorbesc unii și alții prin sat. Zic c-ar fi bine să iei ș-un căpăstru, ca să-l aduci mai ușor. Dacă purcezi astăzi, apoi pînă duminică ești înapoi. Să n-ai nici o grijă, că păzesc eu casa.

— Apoi se-nțelege, încuviință stăpîna. Eu am în tine toată nădejdea. Unde pui tu mîna, pune și Dumnezeu mila. Cît om lipsi noi, tu să stai acolo între vite și să dormi. Te scoli și le duci la adăpat, le pui sub bot mîncare și iar te culci. Să nu uiți să mînînci și tu, ca să nu-ți slăbească puterile. Vaca cea cu mînzat mai are o leacă de lapte. Mulgi și bei. Iar mînzatului leagă-i ragila cea cu cuie pe bot, ca să împungă pe mă-sa cînd a năzui să sugă, și ea să-l bată și să-l alunge. Vra să zică cu laptele mînzatului și cu făina din sac și cu ce ți-am mai pus eu acolo, o duci tu aceste trei zile.

— Apoi oi face și eu economie.

— Se-nțelege ; nici nu m-aștept la risipă de la un gospodar așa ca tine. Iar dacă eu întîrzii cumva și luni și tu ai vreo nevoie, să știi că am spus o vorbă părintelui Dănilă. Să te duci pe la dînsul.

— Ce să fac la părintele Dănilă ?

— Ți-a spune el ; iar tu s-asculți.

Pășind în casă, își lepădă lîngă vatră cojocelul. Apucă cleștele, risipi spuza și clădi pe cărbuni

aşchii de brad. Dădu fuga după apă ; aşează ceaunul pe pirostrii. Puse într-un hîrb de ceaun la sfîrîit slănină şi bucăţi afumate de porc. Lăsă asta şi începu a scoate şi a clădi pe colţul patului poclăzi şi scorţuri. Gheorghiţă o privea cu aceeaşi mirare pe care o avea de cîtăva vreme pentru maică-sa.

— Ce te uiţi aşa la mine ? zise Vitoria zîmbind. Acestea şi cu altele ai să le pui desară pe săniuţă şi ai să le duci pe întuneric pînă la părintele Dănilă. Rămîn în sama cucoanei preutese Aglaia. Acu vină şi mînînca. Răstoarnă mămăliguţa pe fund ; ad-o la măsuţă şi te aşează. De mîni, nu mai avem tihna asta. Cît om umbla ş-om căuta, mîncarea noastră are să fie din pumn şi în picioare.

Flăcăul încuviinţă şi asta, în tăcere. Ca să-şi plătească lipsuri viitoare, înghiţea felie după felie şi întingea în topitură bucăţi mari de mămăligă, pe care le căptuşea apoi cu brînză. Abia într-un tîrziu băgă de samă că maică-sa stă în faţa lui cu braţele încrucişate şi-l priveşte, fără să se atingă de mîncare. „Dacă-i într-adevăr vrăjitoare — cugeta el — apoi eu mînînc, şi ea prinde putere !“

Femeia strînse blidele repede, le opări şi le rîndui pe poliţă. După ce aşeză cea din urmă strachină, întoarse capul. Afară, în bătătură, oameni se scuturau de omăt. Îşi potrivi în pripă broboada şi deschise. Gheorghiţă rămase neclintit la locul lui, ca să vadă ce mai este.

— Bucuroși de oaspeți ? întrebă părintele, bocănind cu cizme mari în tindă.

— Bucuroși. Mă rog dumneavoastră să poftiți. Sărutăm dreapta, părinte.

După preotul Milieș, intră domnu Iordan, crîșmarul. După domnu Iordan, își feri capul, ca să nu se pălească de pragul de sus, un negustor nalt și subțire, îmbrăcat în straie nemțești. Avea barbă și mustăți tăiate rotunjit și țăpos, parcă-și pusese pe jumătate de obraz o mască de arici roș. Stropituri mărunte de aceeași coloare îi pătau partea neblănită a obrazului. Își trase și el din cap căciula și pofti gazdei bună ziua.

Femeia aruncase o privire repede de sus în jos și de jos în sus asupra lui. Apoi întrebă, ferindu-și capul :

— Dumnealui e negustorul ?

— Dumnealui, răspunse domnu Iordan.

— Eu îs cunoscut și prietin al soțului dumnitale, intră deodată în vorbă omul cel nalt, uitîndu-se în juru-i și căutînd loc să se așeze. În casa unui prietin eu am să mă așez chiar dacă nu mă poftește nimeni. Dar după părintele Daniil. Întăi să se așeze părintele și pe urmă am să șed și eu. Eu, nevastă, țin dughiană, crîșmă și han la Călugăreni. Acolo este totdeauna loc de popas pentru domnu Nechifor Lipan. Găsește o mîncare bună, un pahar de băutură ș-un pat de hodină.

— Dumneata ești domnu David ?

— Eu sînt domnu David. Am luat bani de la domnu Nechifor Lipan ; dar i-am și dat, pe marfă. Eu i-am fost totdeauna cel dintăi mușteriu al lui. Și, aș putea zice, cel mai bun. Rareori trecea mai departe.

— Bine, domnu David. Cînd te întorci dumneata acasă, la Călugăreni ?

— Mă întorc mîni, cu marfa pe care am s-o cumpăr.

— Atuncea de-aici pînă la Călugăreni om merge tovărășie.

— Om merge, de ce să nu mergem ? Tovărășia e mai bună decît singurătatea. Dumneata ai vreo treabă la Călugăreni ?

— Am, ceva mai departe.

Negustorul voi să mai întrebe ceva. Apoi se opri, privi în juru-i și tăcu.

— Marfa-i în odaia cea mare de dincolo, începu iarăși cuvînt gospodina. Flăcăul meu a însemnat pe hîrtia asta cîte burdufuri de brînză și păpuși afumate și piei de miel mi-au mai rămas. A scris și preț, după ce m-am sfătuit cu părintele și cu domnu Iordan. Am lepădat ceva, ca să nu fie vorbă. N-am eu coraj acuma să mă neguțez. Dumneata cercetezi și numeri marfa și-mi pui banii pe masă.

Negustorul privi petecul de hîrtie ; tăcu. Închise dintr-un ochi. Întoarse pe celălalt spre

domnu Iordan, însă el cerceta foarte atent pe gospodina locului.

— Dumneata ai nevoie de toate paralele ? Să ți le pun grămadă aicea pe masă ?

— Întocmai așa. Altfel întîrzii o zi, ca să mă duc cu marfa la Piatra.

— Poți să întîrzii și două zile.

— Se poate.

— Eu zic că se poate să fie și trei. Pe care negustor l-ai văzut dumneata lepădînd banii așa, după poruncă ? Eu vreau să vorbim, să mă conving că marfa îmi convine, că prețul nu se mai poate scădea ; să număr banii și să constat dacă am cît trebuie. Un negustor se cade să simtă că-i negustor. Dumneata vrei ca la regele. Preț fix.

— Cum ai spus ?

— Preț fix.

— Așa vreau eu, domnu David. Fă o bunătate și treci dincolo cu băietul și cu domnu Iordan și cercetează marfa. Cîntărește, socotește. Dacă dumneata ești domnu David despre care-mi vorbește barbatu-meu, apoi știu că ai cîștigat destul de la dînsul. Mai cîștigă acu și de la mine. Asta e meseria dumnitale, ca un negustor ce te afli.

— Cîteodată am pierdut.

— Atuncea nu ești bun negustor.

— Am cîștigat altă dată. Bine, să fie cum spui dumneata. Am să văd ș-am să socotesc. Ai să mai lești ceva și facem tîrgul.

Domnu David a cercetat îndelung marfa. A trecut apoi cu domnu Iordan afară și s-a sfătuit cu el. Își mîngîia cu mîna stîngă ariciul de pe obraz și cu dreapta suna niște chei în buzunarul adînc al mantalii de aba roșcată.

— Să-ți spun ceva, domnu Iordan — șopti el venind aproape, lîngă umărul crîșmarului, și închizînd ochiul drept — dacă n-aș fi ovrei și însurat, și munteanca asta n-ar avea soț, într-o săptămînă aș face o nuntă. M-ar cununa părintele Daniil. Am luat marfa și ți-am dat dumnitale comisionul de care mi-ai scris.

După ce negustorul a numărat hîrtiile de bancă și le-a pus clit pe masă, Vitoria le-a ridicat cu atenție și le-a mai numărat și ea o dată. Treizeci și opt de mii de lei. Le-a învălit în jumătate din gazeta din care le scosese domnu David, le-a vîrît în tașca ei de piele, a strîns cătărămile și a poftit pe părintele Daniil să-i ție tașca pînă a doua zi dimineață.

Gheorghiță urmărea cu mare luare-aminte toate vorbele și purtările maică-sa. Îi plăcea, dar se mira. Ar fi vrut s-o întrebe de ce dă popii banii. „Se teme să n-o prade careva la noapte.“ Descoperind acest adevăr, se veseli și începu a rîde singur.

Oaspeții plecaseră.

— Apoi n-am eu baltagul pe care mi l-a blagoslovit părintele ? întrebă el.

— Acela-i pentru altceva, răspunse Vitoria.

Către asfinţitul soarelui, negustorul a venit cu sania-i largă, cu doi căluţi roibi, şi a încărcat marfa. Cele din urmă raze luciră în ţurţurii de ghiaţă ai streşinei, apoi în albastrul înalt al cerului. Era linişte şi fumurile satului suiau drept în văzduh.

Gospodina făcu paturile devreme. Gheorghiţă îi lăsă cuvînt că se duce în sat pînă la cîntarea întăia a cucoşilor. Avea şi el de făcut inspecţie la o clacă de scărmănat. Vitoria stînse opaiţul şi rămase în întuneric, dar nu adormi îndelungă vreme.

Cînd se trezi, auzi sunînd vîntul dinspre amiază în cercevelele ferestrei. Acel sunet cu ciudate modulaţii era întovărăşit de un răcnet întărîtat şi răguşit. Cunoscu numaidecît glasul lui Mitrea.

Sări din pat şi-şi căută încălţările. Apoi îşi vîrî nasul în geam. Se retrase şi desprinse cu luare-aminte din cui puşca scurtă cu două ţevi, care sta atîrnată de curea pe părete, aşa cum o lăsase Nechifor Lipan. Îi pipăi oţelele şi trase cucoaşele.

Trecu, numai în sumăieş, la uşa de-afară. Atuncea auzi mai desluşit strigătul lui Mitrea. Dăduse la vite o dihanie. Toţi cînii din împrejurimi se deşteptaseră şi zăpăiau. Trase zăvorul. Cînd deschise, auzi şi glasul lui Gheorghiţă, amestecat cu al argatului. Întinse puşca spre streşină şi slobozi un foc. În clipă, din cornul de dindos al

casei se desprinseră două umbre omenești și se depărtară în fugă, mîntuindu-se în întuneric spre pădure.

Oamenii de la cele mai apropiate gospodării soseau într-ajutor cu zvon. Unii rupeau și desprindeau răzlogi din garduri. Mitrea povestea ca pe-o minune întîmplarea. Cum lupul sărise peste tohoarca lui și năzuise la scroafele din fundul șurii. Și cum dintrodată s-au sculat cu mînie scroafele asupra lupului, clefăind și pălindu-l cu sfîrlele, pînă ce-a avut el vreme să puie mîna pe par. Avea el un par greu de corn, pe care îl ținea lîngă dînsul pentru nevoi de acestea. Cînd i-a tras una, lupul a făcut hî! ca un om. Cînd i-a mai lepădat una, gata a fost. Cum l-au văzut pe-o coastă, cei doi dulăi albi au și fost cu colții în beregata lui.

— Dar de ce răcneai așa dacă l-ai doborît? întrebă Vitoria.

— Mi-a fost frică tare... mărturisi rîzînd Mitrea și păli cu botul opincii în leșul lupului.

Femeia se uita pe gînduri la dihania zdrobită și-n juru-i urmărea în închipuire umbrele care-i stătuseră ca o primejdie aproape, întoarse ochii spre stele, simți sub sumăieș vînt cald; și în toate înțelegea semne, încă nedeslușite.

Cum trecu în casă, aprinse gazornița și puse pe flăcău să încarce iarăși pușca. Acuma se vedea că trebuie să ieie cu dînsa arma aceasta a lui Lipan. Cine știe ce pușcă va fi fiind! Poate-a lovit cîndva

om ; de aceea-i scurtată cu pila, hoțește. Lipan o cumpărase demult, de la un pribeag, și o ținea pentru vremuri de primejdie. Deci trebuia să i-o ducă cu mîna ei.

Nu mai simți nevoie să se hodinească. Se încălță cu opinci și-și așeză în desagi straie de schimb și ciuboțele. Tarniţile [1] cu poclăzile, pentru căluții cei pagi, erau gata, cu trăistile cu merinde aninate de ciochine [2]. Sumanele și cojoacele erau înșirate alături. Îndată ce trec cei din urmă nouri de omăt și vin zilele calde, pot lepăda cojoacele la un han pe cale și pot rămînea mai sprinteni.

— Dar cît avem să stăm ? întrebă, cu nesfîrșita-i mirare, Gheorghiță.

— Nu stăm ; umblăm, pînă găsim ce căutăm. Altă rînduială n-avem. Nu uita s-ascuți baltagul, ca să ai mai multă nădejde într-însul.

În zori de ziuă, vineri în 10 martie, munteanca și feciorul ei au închingat caii cei pagi ș-au încălecat. Au trecut pe la părintele Dănilă, și Gheorghiță a adus maică-sa tașca de la cucoana preuteasă Aglaia. Au coborît la crîșmă ș-au trezit pe negustor. Au cerut domnului Iordan rachiu într-o ploscă de lemn. Și cînd răsărea soarele, se aflau afară din sat, în lungul pîrăului, către apa Bistriței.

Pe omături moi fîșîia austrul, și cerul era ca floarea de zlac [3]. Gheorghiță purta aninat în laț,

[1] *Tarniță* — șa de lemn.
[2] *Ciochină* — partea dindărăt a șeii.
[3] *Zlac* — floarea-paștelui, plantă erbacee a cărei floare are culoarea albă sau roz.

în dosul coapsei drepte, baltagul. Vitoria potrivise şi legase puşca cea scurtă dinapoia tarniţei. Umblau alături înaintea săniei jidovului. Cînd izbucni soarele în răsărit către Bistriţa, întăi munteanca şi pe urmă flăcăul îşi făcură de trei ori semnul sfintei cruci, închinînd fruntea spre lumină.

VIII

Într-o vreme, jidovul zise din urmă :

— Dumneata, nevastă, după cît văd eu, eşti pornită pe lungă cale.

Gheorghiţă rămase înainte, Vitoria îşi struni calul şi-l potrivi în laturea dreaptă a saniei. Întrebă, fără a privi pe negustor :

— De unde ştii dumneata asta ? Ţi-a spus ceva domnu Iordan ?

— Parcă era nevoie să-mi spuie ? Vreau să zic că nu-i atît lungă calea, cît cotită. Să admitem că dumneata vrei să te duci la Dorna, ca să-ţi găseşti barbatul. Asta nu-i mare lucru. Te sui într-o sanie, feciorul dumnitale ori un om mînă caii şi te cară la Dorna. Acum, cît mai ţine omătul, drumurile-s uşoare. Ori, mai degrabă, te repezi pînă la Piatra, te sui în tren şi gata.

— Negustorul are dreptate, clătină din cap Gheorghiţă, privind înainte.

— De ce am dreptate ? rîse domnu David. N-am dreptate deloc. Să zicem că te duci cu sania. Peste trei zile dă un dezgheţ şi nu mai ai ce face cu dînsa. Dar poate ai a umbla pe margini de rîpă, prin locuri unde au fost stîni. Cu sania nu poţi face nimic, — mai ales cînd or porni puhoaie. Cu calu, poţi trece. Vra să zică, dumneata ai pornit cu gînd să întîrzii, să cauţi, să umbli cotind. Flăcăul văd că s-a bucurat de tren. În tren eşti olog, mut şi chior. Eu pînă la Dorna vreau să poposesc la hanuri, ori pe la oameni de prin sate, să văd, s-aud. Nechifor Lipan poate nici n-a ajuns la Dorna.

Femeia asculta, gînditoare.

— Vra să zică, domnu Iordan ţi-a spus ce caut eu.

— Mi-a spus în scrisoare că este bună marfă de vînzare, că ai nevoie de parale, ca să-ţi găseşti barbatul. Asară, la crîşmă, am auzit şi pe oameni grăind. Dar ei şuguiesc, ca oamenii. Ziceau că Nechifor e dezertor de la nevastă şi cînd îl vei prinde ai să-l vîri la închisoare. Vorbe. Cînd v-aţi strîns, neamurile lui ş-a dumnitale, ca să judecaţi cazul, cine a fost de părere s-aşteptaţi atîta ?

— Oi, domnu David — oftă munteanca — noi n-avem neamuri aici la Măgura. Ne-am dus de la locurile noastre cînd eram tineri şi ne-am făcut aici aşezare. Fraţii lui Nechifor au umblat tot cu oile. Pe cît am oblicit, au ajuns într-o iarnă cu

turmele pînă la Crîm. S-au așezat acolo, la niște imașuri bogate, lîngă Marea. Zice că să vie înapoi după vreo cincisprezece ani, numai cu asinii, și pe samarele asinilor numai burdufuri de parale. Eu frați n-am avut; surorile mele au rămas departe încolo, după alți munți, și nu m-am mai răspuns cu ele. Bătrînii noștri s-au prăpădit și ei. Așa că aicea trăim numai noi și cu copiii noștri. Sfatul meu a fost mintea puțină cîtă o am de la Dumnezeu. Am întîrziat așteptînd. Ce era să fac?

— Așa este, încuviință negustorul. Acuma dumneata ai ajuns să crezi că a pierit acolo.

— De ce?

— Pentru c-ai pornit după el. Altfel, cum ai așteptat pîn-acuma, puteai să aștepți și de-acu înainte.

— Și asta-i adevărat. Dar eu n-am cugetat că s-ar putea să-l fi lovit hoții pîn-a nu ajunge acolo. Avea la el parale cum am și eu acuma. Era îndrăzneț și umbla și noaptea. Eu am hotărît să nu umblu decît între răsăritul și asfințitul soarelui și să mă alătur pe cît oi putea pe lîngă oameni. Sînt pe lume destui răi, dar se află și oameni detreabă. Astă-noapte a trimes Dumnezeu o dihanie, ca să-mi arate pe doi dintre cei răi. Cum v-am povestit la crîșmă, au năzuit doi hoți la parale. Am înțeles că domnu Iordan e dintre cei detreabă, că n-a zvonit cătră nimeni că paralele sînt la părintele Dănilă.

— Hm ! făcu Gheorghiță rîzînd în sine.

— Ascultă nevastă, reluă negustorul zîmbind și închizînd din ochiul drept. Cu ochiul deschis căta într-o parte și arătătorul mînii drepte îl ținea înălțat spre ochiul închis. Ascultă. Dumneata nu te încurca cu asemenea gînduri. Barbatul dumnitale nu-i mort, nici pe cale, nici la Dorna.

Nevasta își înăbuși un țipăt ușor de bucurie.

— Știi dumneata asta ?

— Nu.

Ea își plecă fruntea.

— Nu pot ști, căci n-am fost cu dînsul. Dar, ca un om care stau și judec, zic așa, că toate cele de pe lumea asta au nume, glas și semn. Aicea, în stînga pe deal, se văd șapte case de bîrne, șindrilite și acoperite de omăt. Și prin șapte hogeaguri iese fum. Ele nu strigă, dar de spus, spun ceva. Mai întăi, spun un număr : șapte. Al doilea, spun că-i iarnă și gospodarii stau la vetrele lor și pregătesc mămăliga și topitura. Dacă dintr-un hogeag n-ar ieși fum, înțelesul ar fi altul. Vra să zică toate pe lumea asta arată ceva. Ai auzit dumneata vreodată moarte de om să nu se afle și leș să nu iasă la lumină ? Se duc hultanii și corbii ș-arată unde zace un trup lovit de bandiți. Apa îl dă la mal dacă-i înecat. Dacă-i într-o fîntînă, vine vreme de secetă și fac picioarele semn celui care se uită într-însa. Dacă-i îngropat, se duce lupul și scurmă. Vra să zică toate vorbesc ; așa le-a rînduit Dumnezeu. Toate trec din gură

în gură, ajung pînă unde trebuie și se află. Fraţii lui Nechifor Lipan, cum ai spus, au ajuns la Crîm. E ca și cum ar fi murit. A venit totuși veste despre ei. De la soţul dumnitale n-a venit, pentru că el stă undeva și ține taină. Dac-ar fi pierit, nu se putea ascunde. Eu ți-oi mai spune și alta. Dumneata trebuie să crezi că trăiește, ca să ai putere să-l cauți.

Femeia clătină din cap și-și strînse buzele, cu ușor dispreț.

— Dintre toate cîte-mi spui, domnu negustor, eu înţeleg că vrei așa să mă mîngîi, ca un om cu inimă bună. Să știi dumneata că eu am pornit după semne și porunci. Mai ales dacă-i pierit, cată să-l găsesc; căci, viu, se poate întoarce și singur.

— Bine, zise negustorul și tăcu, îndemnîndu-și caii cu iușca.

Cînd ajunseră la Bistrița, soarele bătea de la amiază și streșinile din sat de la Tarcău ţîrîiau, sticlind șiraguri de mărgele vii. Bistrița însă avea pod verde de ghiață. Treceau pe el sănii cu butuci, umblau oameni cumpănindu-și topoarele. Numai în gura pîrăului se afla o topliță, unde bolborosea apa scînteind, ca un cuibar al soarelui.

Pe malul celălalt poposiră, ca să-și hodinească animalele. Vitoria și feciorul mîncară lîngă desagi. Domnu David își aduse aminte că avea treabă la un negustor. Dar acolo unde avea a se duce se vede că găsise alți doi-trei negustori cu bărbile cărora își amestecase și el ariciul lui roș,

împletind între bărbi degetele. Așa cugeta munteanca zîmbind, așteptînd și păzindu-i marfa. Într-un tîrziu, domnu David se arătă foarte grăbit, făcînd pași mari cu cizmele-i grele prin omătul moale. Scoase trăistile de orz de după gîtul cailor și puse mîna pe bici.

— De-acu mergem, zise el. Am vorbit cu niște jidani de-aice, cum e obiceiul nostru, despre toate cîte sînt pe lumea asta. Am aflat prețul cerealelor la Galați, și la Hamburg, și la Pariz. La Dorna n-a fost nici unul în iarna-asta. „Ce fel de oameni sînteți voi, ca să nu vă duceți nici unul la Dorna?“ — „Iaca, așa sîntem noi, niște oameni care nu ne-am dus la Dorna.“ — „Bine, atuncea să vă deie Dumnezeu copii sănătoși și s-ajung să vă văd de-acu într-o sută de ani.“ Da un pahar de vin bun mi-au dat, de ce să spun că nu mi-au dat? Cel mai bun vin se face aici la gura Tarcăului, din strafide de la Constantinopol.

— Ai stat cam mult, domnule negustor; noi ne grăbim, răsări cu îndrăzneală Gheorghiță.

— Aveți vreme, pînă ce s-or topi toate omăturile și s-or scurge toate ghețurile acestea. Înainte de a vorbi despre toate, am împrumutat halaturi și mi-am făcut rugăciunea cuvenită. De-acu să mergem. Pînă la asfințitul soarelui, ajungem la gura Bicazului. Acolo poposim la un creștin om de-treabă. Îmi am eu oamenii mei. La jidovi mă duc să beau vin de strafide și să-i întreb dacă nici ei

n-au avut treabă la Dorna în iarna asta. Dacă n-au avut treabă nici ei, apoi atuncea am să-i sudui.

Au mers așa în lungul Bistriței la deal, încet, pe drum de moină. Munteanca vedea în tovarășul lor „om trimes", căci le era de folos. Avea limbă ageră și scociora prin toate părțile.

Popasul de sară l-au făcut la Bicaz, la han la Donea. Au îngrijit caii, le-au dat orz, au adus într-o odaie tărhatul [1] ș-au stat de vorbă cu femeia de gazdă și cu crîșmarul pînă într-un tîrziu. Nechifor Lipan era pentru ei obraz cunoscut.

— Era om vrednic și fudul — zise Donea hangiul — nu se uita la parale, numai să aibă el toate după gustul lui. Nu l-am văzut de mult. Va fi avînd treabă undeva la cîmp. Ori poate cunună și botează în sat la el. Dar cum dă primăvara, iar s-arată.

— De cînd nu l-ați văzut ? ispiti munteanca.

— Apoi cam de multișor, cam de astă-toamnă. Se ducea în sus ; avea bun cal.

Domnu David făcu semn ușurel cu ochiul drept. Munteanca nu mai întrebă nimic.

— Dar de ce vă interesați ? întrebă Donea ?

— E dator niște parale nevestei acesteia... zise domnu David.

— De ce nu-l căutați acasă la el, pe Tarcău în sus ?

[1] *Tărhat* — bagaj, povară.

— Nu-i acasă ; l-am căutat și eu. Acu de la dînsul de-acasă venim și pînă la Călugăreni mergem tovărășie.

— Apoi atuncea unde poate fi găsit ? Dacă nu-i în munte, e la oile lui în baltă, la Prut, ori la Jijia.

— Zice că s-ar fi oprit la Dorna astă-toamnă după ce-a trecut pe aici.

— Se poate ; avea de neguțat acolo oi de la niște ciobani. Dacă le-a găsit nutreț pe loc, se poate să fi stat.

— Știi ceva, ai auzit ceva ?

— N-am auzit nimica.

Vitoria oftă și-și frecă domol ochii cu palmele, potrivindu-și broboada.

A doua zi, sîmbătă, au încălecat iar ș-au așteptat pe negustor. Iarăși întîrzia. Nu-și scoase sania în drum decît după ce începură a curge streșinile fulgerate de soare.

— De întîrzierea asta chiar vă rog, prietinilor, să nu vă supărați, se apără el rîzînd. E din pricina tocmelilor noastre, a jidovilor, cu Dumnezeu. Azi e sîmbătă și n-avem voie să umblăm pe drum. Numai dacă ne aflăm pe apă — putem merge mai departe, pînă unde se isprăvește acea apă. Dacă ești pe apă, n-ai încotro. Așa că Dumnezeu ne-a îngăduit să ne aflăm călători pe apă. Văzînd că trebuie să fiu numaidecît desară acasă la Călugăreni, am așteptat să pornească a curge streșinile și a se topi omătul. Cum a ajuns apa

sub sanie, am putut porni. De-acum tot pe apă merg pînă acasă.

Vitoria se cruci.

— De unde asemenea rînduială? Ai stat de vorbă cu dumnezeul dumneavoastră?

— Eu nu; dar a stat de vorbă cu el un neam al meu de demult, pe care-l chema Moise. Astfel călătoresc eu pe apă pînă acasă, ş-acolo îmi iese balabusta înainte cu braţele deschise. Apa rămîne afară, şi-n casă găsesc vin şi mîncare caldă. Aveţi să găzduiţi la mine, dacă nu vi-i cu supărare, aşa cum găzduia şi Nechifor Lipan.

— Pe cît înţeleg, ţi-a fost de multe ori oaspete.

— Mi-a fost. Are să deie Dumnezeu să-mi mai fie. După socotinţa mea, ai să te întorci cu dînsul.

Au umblat astfel vorbind; au lăsat în urmă şi popasul de amiază; şi pe urmă au prins a avea în coada ochiului stîng, necontenit, umbra albăstrie a Ceahlăului nins. Acuma acolo, în rîpi sorite, scot botul din peşteri urşii, fornăiesc la soare şi strănută. În curînd au să bată din aripi asupra molizilor bătrîni cucoşii sălbatici ş-au să se lese pe crengi, ca să ciugulească cucuruzi. Pîraiele au prins a suna altfel, cu zvon de clopoţei, şi sar pe trepte de stîncă şi ghiaţă — şi apar din ele arătări de-o clipă jucînd, cu rochiţi şi horbote de spumă.

Munteanca simţea şi ea în nări, ca sălbătăciunile pădurilor, mireasmă de apă nouă. Era trudită

după două zile de umblet călare şi c-o simţire de plăcere la gîndul unui culcuş moale.

La Călugăreni, nu departe de Piatra Teiului, îşi avea aşezare, în dosul unei dugheniţi şi-a unei crîşme, domnu David. I-a ieşit înainte soţia, numai în carne albă şi-n bărbie revărsată, şi s-a bucurat c-un glas ca de cîntec. Apoi s-a uitat cu ochi holbaţi la munteancă, văzînd-o că scoate de după şa o puşcă scurtă hoţească.

Vitoria şi Gheorghiţă au intrat într-o odăiţă peste samă de caldă. Flăcăul s-a hrănit bine. Munteanca a stătut în picioare. A căutat o ulcică şi a băut apă cu sete, ca să stîngă o arşiţă.

Pe ferestruică se vedea în amurg Piatra Teiului, singuratică, cu glugă de omăt în creştet.

— Soţul meu — se îndreptă ea către gazdă — mi-a spus odată povestea stîncii aceştia.

— Ştiu — încuviinţă domnu David — este o istorisire cum că diavolul ar fi rupt cîndva, noaptea, piatra asta din vîrful Ceahlăului şi-a adus-o pînă aicea în braţe, ca s-o lepede în curmezişul Bistriţei, să poprească apele şi să înece cuprinsul. Dar cum o ducea în zbor, l-a apucat cîntarea cea din urmă a cucoşilor. A lepădat-o şi a fugit în pustie, la întuneric, ca să nu-l fulgere soarele. Dar acestea-s numai vorbe de-a oamenilor.

— Dacă se spune, trebuie să fie adevărat, se împotrivi Gheorghiţă.

— S-ar putea să fie adevărat, dar nu-i. Ori diavolul acela avea minte puţină. De ce nu s-a în-

tors în altă noapte, să prăvale piatra cu piciorul în Bistriță? Așa, piatra stă aici de pe cînd nu erau oameni, nici diavoli; și lui Nechifor Lipan, de cîte ori poposea la mine și se așeza la fereastra asta, îi venea așa un îndemn să se suie deasupra, să facă un semn cu securea împotriva demonului. Totdeauna mă sfădeam cu el și nu-l lăsam. Striga că vrea să ieie ș-un cofăiel de vin cu dînsul, și lăutarii. Cum auzeau de una ca asta, țiganii fugeau și se ascundeau după casă.

— Adevărat, era om cu harțag la chef, se învoi Vitoria. Mie mi-era drag cînd îl vedeam așa, cu mare coraj. Nu-i putea sta nimeni împotrivă. Odată, venind noi de la Piatra, pe cînd eram grea cu Gheorghiță acesta, ne-au ieșit înainte oameni mînjiți pe obraz cu funingine. Au ridicat ciomegele asupra noastră și au strigat să lepădăm paralele pe care le avem și merindele pe care le purtăm. Se suiseră spre noi dintr-o rîpă, la un corn de drum, pe înserat. Nechifor avea baltag. Numai și-a lepădat din cap căciula, și-a scuturat pletele ș-a înhățat baltagul. Atîta a strigat: „Măi slăbănogilor, eu pe voi vă pălesc în numele tatălui și vă prăvălesc cu piciorul în rîpă". Aceia au ferit pe după niște ciritei [1] și s-au dus. De hoți nu se temea; avea stăpînire asupra lor. Doar dacă l-or fi pălit dintr-o latură, prietini, pe furiș.

[1] *Ciritel* — tufiș de copăcei.

Nevasta lui domnu David începu să deie din mîni și să vorbească într-o limbă străină. Negustorul lămuri :

— Nevastă-mea spune că numai așa a putut să-l doboare cineva. Altfel nu. Îi era drag și ei domnu Nechifor.

Vitoria își lunecă ochii, c-un zîmbet subțire, asupra ovreicei.

Femiea de gazdă mai spuse ceva.

— Zice că astă-toamnă, cînd a trecut spre Dorna, era singur și n-avea nici un tovarăș. E adevărat că eu nu l-am văzut. Mă aflam cu marfă la tîrg.

Gazda vorbi iar.

— Zice — lămuri negustorul — că n-a stat decît puțin. A plecat la drum asupra nopții.

Vitoria privea pe fereastră în întuneric și cumpănea în sine acele vorbe.

— Zice că avea bani asupra lui și l-a rugat să nu se ducă ; dar el n-a ascultat-o și s-a dus.

— Se poate, răspunse munteanca strîmbînd și apăsînd din buze.

Gheorghiță se lăsase pe pat lîngă sobă și adormise cu fața în sus. Femeia de gazdă vorbi iar.

— Ce mai spune ?

— Zice că flăcăul samănă cu tatu-său.

— Va fi sămănînd.

După se rămase singură, făcu semnul crucii, mărunt și de multe ori, asupra ușilor și asupra

perinei unde avea să-şi plece capul. Apoi se lăsă pe un scăunaş cu trei picioare, îşi cuprinse genunchii cu palmele şi stătu aplecată, cu privirea-i de umbră aţintită în necunoscutul din nainte-i. Încerca să-l oprească pe Lipan şi să-i întoarcă spre ea obrazul, ca să i-l cetească. El era însă tot mai în fund. Peste el se revărsau ape de primăvară.

Afară picurau streşini. Vîntul de la sud şuşuia cu creşteri şi coborîri.

— Gheorghiţă — şopti ea asupra vedeniei — să-mi răspunzi dacă eşti cu alta.

Flăcăul se răsuci şi deschise ochii.

— Ai spus ceva, mămucă ?

— N-am spus nimic, răspunse ea, cu ochii aţintiţi asupra geamului.

El o privi un timp şi închise dintrodată iarăşi pleoapele, furat de dulceaţa somnului.

Vitoria îl judeca pe Lipan. Avea ea să-i spuie multe; şi i le spunea, fără să mişte buzele şi limba. I le spunea dinlăuntru, cu bănuieli şi suferinţi vechi. Altădată îl împunsese cu vorbe adevărate pentru plăcerea pe care o avea el să-şi abată calul în preajma muierilor şi să poposească lîngă ele. I-l pîrîseră bacii cei bătrîni, care erau oameni cuminţi şi iertaţi de Dumnezeu. Acuma, dacă a pierit, îi rămăsese dator cu acele zîmbete şi cu acele ceasuri.

Se împlinesc nouă ani la Sfîntu Gheorghe de cînd a sărit ca o caie[1] asupra lui, să-i vîre cîngile în ochi și sub bărbie. El o dădea încet la o parte cu brațul și rîdea. Ea s-a înviersunat mai tare, pomenindu-i de-o rea și de-o slută de la gura Tarcăului. „Acolo-ți faci popasurile și-ți cheltuiești averea", îl împungea ea cu vorbe îndesate, și iar își răschira cîngile. Atuncea el întăi a lovit-o. Pe urmă a cuprins-o la piept și-a strîns-o peste brațe. Ea a tăcut deodată, ca și cum ar fi murit. I s-a lipit cu fruntea subsuoară. A așteptat desmierdările ca o ticăloasă. Acu șapte ani a lovit-o pentru alta. Într-un an au fost ochi negri; într-altul niște ochi albaștri de nemțoaică. Înțelegea ea într-o privință că, pentru un bărbat ca dînsul, acelea-s petreceri — cum bei un pahar de vin, ori cum rupi o creangă. Ea era deasupra tuturora; avea într-însa o putere și-o taină pe care Lipan nu era în stare să le deslege. Venea la dînsa ca la apa cea bună.

Nu poate fi nici ovreică; nici unguroaică cu ochii verzi. El tot căzut undeva trebuie să fie.

Îl mai chemă o dată cu toată ființa, iertîndu-l pentru orice, și Nechifor Lipan nu-i răspunse.

În dimineața de duminică încălecă trudită și cu ochii cerniți. Ascultă privind în altă parte felurite sfaturi ale negustorului. Răsări atentă numai la socoteli și recomandări de parale.

[1] Gaie.

— Asta-i bine, încuviință ea. Să-ți plătesc pentru găzduire. Să-mi dai bani mărunți de cîteva mii, ca să-i am la îndemînă. Nu vreau să se simtă ce am cu mine, ca să nu ispitesc pe nimeni. Dac-ar fi paralele mele, n-aș zice nimica. Mi le ia, și pace bună ! Dar îs paralele lui.

— A cui ?

Ea răspunse tot dinlăuntru, fără vorbe : „A lui Lipan ; a mortului", dar răspunse numai pentru sine. Primi paralele mărunte, le legă într-un colț de naframă și bătu cu călcăiele în pîntecele căluțului pag.

Au umblat pînă la Farcașa pe soare.

Cînd au intrat în sat la Farcașa, deodată s-a prăvălit de pe muntele cel mare un vînt rece, trăgînd după dînsul nouri negri și vîrtejuri de ninsoare. Cînd au trecut prin dreptul bisericii, nu se vedea nici în cer, nici în pămînt.

Vitoria a oprit calul, a descălecat. S-a închinat spre locașul sfînt.

— Gheorghiță — vorbi ea — asta-i poruncă să facem popas aici.

A descălecat și feciorul. Au luat caii de căpăstru și au căutat gazdă.

IX

Nu cunoșteau locul. Umblau așa pe ulița cea mare a satului, înălțînd nasurile cînd spre dreapta, cînd spre stînga. Veneau asupra lor aripi cenușii și-i băteau peste ochi. Deodată vîrtejul trecu și luci soarele. Deasupra se făcu albastru. Înainte, ca și cum li s-ar fi deschis o altă lume, ulița cotea scurt, și, pe un tăpșan, o adunare strînsă de oameni se frămînta. Cei de la spate voiau să treacă peste cei dintăi. Vorbea cineva, cu glas tare, pe prispa casei. Adunarea se desfăcu lăsînd loc de trecere unui om mititel, negricios, cu capul mare. Părea să fie o persoană a stăpînirii. Purta căciulă țuguiată de astrahan și blană cu guler de vidră. Înălțînd nasul, privi după vîrtejul de ninsoare, care fugea către apus.

Alți oameni veneau pe alt drum, spre aceeași răspîntie. Doi jandarmi, cu puștile pe umăr, umblau ceva mai înainte, împingînd de umere pe

doi pantalonari cam jerpeliți. Purtau paltoane cu mînecile prea scurte. Nu păreau jigniți de poziția umilitoare în care se aflau.

Persoana cu căciula țuguiată de astrahan și cu guler de vidră luă o înfățișare încruntată. Se opri și lăsă pe jandarmi să-i aducă oarecum la picioare pe cei doi. El era pe tăpșan. Jandarmii se opriră ceva mai jos.

Vîntul stătuse deplin. Soarele avea în el ceva copilăresc și vesel. Nimene dintre cei de față nu se mira de vîrtej. Toți, ca și Vitoria și ca și Gheorghiță, se mirau de cei doi străini.

— Ce-or fi făptuit? întrebă femeia cu grijă pe unul dintre munteni.

— Nu știu; are să-i judece și avem să vedem.

— Dar cine-i boierul acesta mititel și țanțoș?

— Om mare. Domnu subprefect.

— Îl văd c-o adunare după dînsul.

— Este; a hotărît adunare acasă la primarele, ca să spuie oamenilor porunci de la stăpînire. Are să fie alegere de deputat la Piatra.

Vitoria nu știa de acestea. O interesau și mai mult cei doi jerpeliți. Sprijinindu-se de șa, se ridică în vîrful degetelor, ca să vadă mai bine.

Domnul subprefect întrebă supărat. Vorbea tare și repezit:

— Ce-i cu indivizii aceștia?

Unul din jandarmi lămuri. I-au găsit la crîșmă, între oameni, c-o jucărie: o mușama cu colori și numere. O întind pe-o masă și îndeamnă pe

săteni să puie parale și să zvîrle zaruri. Dacă se potrivesc numerele, plătesc; dacă nu se potrivesc numerele, pun mîna pe paralele oamenilor și le vîră în buzunar.

— Aha! De-aceștia îmi sînteți voi? se holbă la ei domnu subprefect.

— Domnule subprefect, se apără unul din ei cu grăbire, dînd din mîini. Era cel mai nalt. Celălalt îl privea mai de jos, cu umilință. Domnule subprefect, vă rog să binevoiți a mă asculta, ca să vedeți că în toată chestia aceasta nu este nimic neonest. E un joc de noroc, domnule subprefect. Eu vă cunosc pe dumneavoastră, domnule subprefect. Dumneavoastră sînteți domnul subprefect Anastase Balmez. Vă știu om just. Veți conveni că putem cîștiga, dar putem și pierde. Într-adevăr, cîteodată pierdem, cum s-a întîmplat la Hangu. E o afacere ca oricare alta.

— Cum? Ați fost și la Hangu? se miră subțire domnu subprefect Balmez, împungînd în sus cu căciula. Eu adun oamenii pentru interesele lor, și voi veniți pe de laturi și-i înșelați cu minciunile voastre?

— Vai de mine, domnule subprefect, se poate una ca asta? Noi nu înșelăm pe nimeni. Avem de-a face cu oameni în toată firea. Le explicăm ce este și nu le pretindem numaidecît să ponteze. Unora le place și pontează. Putem noi să-i împiedicăm?

— Las' că vă știu eu. Ia să-mi spuneți întâi cum e jucăria aceea a voastră.

— E cu zaruri, domnule subprefect, și cu numere cîștigătoare. Un om, care are plăcere, pontează un leu. Dacă cîștigă, îi plătesc șapte.

— Într-adevăr, afacere bună. Ia să ridice în sus mîna cei care au cîștigat. Văd că nu ridică nimeni mîna. Acuma vă rog să binevoiți, cum spune negustorul acesta, să ridicați mîna cei care ați păgubit. Așa de mulți păgubași? După cît văd, ați păgubit toți.

Oamenii rîdeau, agitînd brațele. Pentru paralele lor pierdute aveau cel puțin petrecere.

Persoana stăpînirii luă o înfățișare mai severă.

— Să faceți bine dumneavoastră, cinstiților negustori de parale, să-mi arătați actele. Cine sînteți? De unde sînteți?

Unul dintre jandarmi raportă respectuos:

— Trăiți, domnule subprefect, i-am cercetat în privința asta. N-au nici un act.

— Sîntem de la Galați. Pe mine mă chiamă Spiru Gheorghiu. Pe tovarășul meu Iancu Neculau.

— A, sînteți de la Galați. Atunci cunoașteți pe munteni, din port, cînd coboară la dumneavoastră cu plutele. Vi s-a făcut dor de ei și ați venit să-i căutați aici. Să-mi arătați autorizația pentru jocuri de noroc.

— N-avem.

— Atunci, răcni subprefectul crescînd dintrodată, să mi-i duceţi din post în post pînă la reşedinţă. Dar mai întăi să lepădaţi aicea banii pe care i-aţi sfeterisit de la oameni. Îi puneţi cu proces-verbal în mîna primarului.

— Ce să facă cu ei primarele ? întrebă cineva.

— Să-i împartă la păgubaşi.

— D-apoi se mai ştie care a păgubit şi cît a păgubit ?

Oamenii iar porniră veselie. Petrecea şi Vitoria. Ar fi vrut să încerce şi ea ; să puie unu şi să cîştige şapte. Vedea ea bine că şi lui Gheorgniţă îi părea rău că-i duc aşa între puşti pe cei doi de la Galaţi.

Cu privire la întrebuinţarea banilor, oamenii se împărţeau în tabere. Unii îi cereau pentru o bute de vin, alţii pentru sfînta biserică. Subprefectul ieşi în drum, asupra Vitoriei şi a lui Gheorghiţă. Deşi era un bărbat nu tocmai mare, munteanca se sfii de căutarea lui. Uitase chiar să i se ferească din drum.

— Dar cu dumneavoastră ce-i ?

O întreba pe dînsa.

— Nici eu n-am hîrtii, răspunse ea cu îndoială.

— Ce hîrtii ? Ce hîrtii ? N-avem nevoie de nici o hîrtie. Nu văd eu că eşti o nevastă de oier de pe Tarcău ?

— Adevărat este, răspunse Vitoria zîmbind.

— Şi flăcăul ista ţi-i fecior ?

— Mi-i fecior.

— Nu sta ; încalică și du-te acasă, că te-așteaptă barbatul.

— Nu mă duc acasă, domnule, mă duc la Dorna.

— Foarte bine. Te-i fi ducînd după datorii pe marfă. Vine primăvara și aveți nevoie de bani. Du-te sănătoasă.

Munteanca socoti că trebuie să mai deie o lămurire.

— Eu sînt nevasta lui Nechifor Lipan.

Subprefectul dădu din umeri. Nu cunoștea. Nici dintre oamenii buluciți care ascultau nu se afla cineva care să deie semn că ar fi cunoscînd pe Nechifor. Deci era departe și se simți străină. Cel puțin avea un folos : părerea bărbătușului aceluia, că s-ar fi ducînd după bani. Asta-i bine s-o spuie tuturora de-acum înainte : ca să nu se ademenească cineva dintre oamenii răi, bănuind altfel.

— Îmi place de domnia-ta, zise ea zîmbind iar, cum le despici și le pătrunzi toate.

— Apoi eu de-o viață trăiesc între munteni, mărturisi cu plăcere Anastase Balmez. Îi cunosc cum îmi cunosc nevasta.

Vitoria vedea pe unii din dosul subprefectului rîzînd pe sub mustață. După ce trecu el, fudul, auzi șoapte, și rîse și ea.

— Dacă-i vorba pe-aceea, atuncea nu ne cunoaște chiar așa de bine.

De la munte veni iar furtună, cu mai mare repeziciune, țesînd fulgi mari și moi. Oamenii se risipiră chiuind. Vitoria nimeri cu caii sub cel întâi adăpost, o șandrama afumată, așteptînd să treacă ș-acest val. Dar de data asta valul nu trecea. Soarele părea că lunecase pe alt tărîm. Bătea ninsoarea, într-un fel de amurg cenușiu.

— Credeam c-om putea merge înainte, zise Gheorghiță. Acu iar trebuie să căutăm gazdă.

— Om căuta ș-om găsi, vorbi cu liniște femeia. Eu tot am nădejde să văd lumina. Nu știi că Dochia își scutură cojoacele și după aceea le întinde la soare?

— Care Dochie? întrebă un glas răstit.

Un om în cojoc lung, cu mițele atîrnînd, intră din viscol la adăpost. Cu mîni negre și ciolănoase își smulse din cap căciula ș-o scutură de apă. Era un bătrîn cărunt, cu sprîncenele aspre. Pufnea pe nas. Femeia îl cunoscu numaidecît că-i băut.

— Care Dochie? se supără el iarăși, lăsîndu-se puțin din mijloc ș-apoi tresărind în sus.

— Baba Dochia... rînji Gheorghiță.

— Care babă Dochia? Cea de pe munte, ori cea din casă?

Vitoria se amestecă:

— Să nu te superi, moșule. Noi pe baba dumnitale n-am văzut-o, nici n-o cunoaștem.

— Dochia o chiamă.

— Să fie sănătoasă.

— Să fie. Dar voi ce căutați aici? Ați intrat așa cu caii; nu vă pasă. Ce fel de vorbă? Nici nu mă întrebați pe mine, nici nu strigați la babă să iasă.

— Nu te supăra. Ne-om duce. Sîntem oameni străini.

— E-he! Nu merge așa, femeie. Vii de la Tarcău și te duci la Dorna și nici macar nu ți-s caii în bună rînduială. Ba mă supăr. Trebuia să bați la ușă și să strigi la babă să-ți deie drumu. Să deschidă grajdul pentru cai și să le puie fîn sub bot. Să v-aduceți în casă buclucurile și să vă hodiniți. Să vă dau o bucată de pîne uscată ș-un pahar de apă. Atîta am, atîta vă dau, dar să nu-mi faceți mie rușine să stați sub păretele meu. Și caii să-i potcoviți din nou. Eu îs fierar și potcovar; iar potcoavele nu le pot bate decît mîni dimineață. Astăzi e sfînta duminică. Am fost la biserică; pe urmă am făcut o leacă de popas la crîșmă. Unde-i baba? Măi babă Dochie!

Începu a bate în ușă.

— Dacă-s supărat, îs supărat, ce-mi puteți face?

Ieși baba Dochia în prag, cu catrință și cu cămașă înflorită.

— De ce bați în ușă, moșnege?

— Ca să deschizi.

— D-apoi îi închisă ușa asta vreodată? Împinge și intră. Văd c-aduci lume străină.

— Aduc. Poate-ți pare rău?

— De ce să-mi pară rău? Îi poftesc cu dragă inimă să poposească la noi.

— Mîni dimineață am să le bat potcoave la cai.

— Le-i bate, da acuma vîră oamenii înăuntru. Nu-i mai ținea afară. Împinge poarta și du caii în grajd. Pînă ce le-i aduce tărhatul în casă, eu am și pus de mămăligă.

— Așa am să fac; dar să știi că-s supărat.

Vitoria îi făcu față, cu glas plăcut:

— Moșule, cum te chiamă?

— Pricop.

— Moș Pricop, oricît de supărat vei fi fiind, eu tot am să-ți spun că baba dumnitale a fost frumoasă femeie în tinerețele ei.

— Adevărat, frumoasă; dar a făcut multe răutăți. De-aceea-s supărat eu ș-acuma și nu mi-a mai trecut. Să nu care cumva să îndrăzniți să spuneți altfel decît cum vreau eu Să stați, să mîncați și să beți cu mine și cu baba. Mîni dimineață vă potcovesc caii.

De ce-i va fi venit în minte femeii lui Lipan, cît își așezau buclucurile în casă, în preajma focului din hoarnă, să-l întrebe anume lucru pe fierar?

Își lepădase cojocul și-i silise să se dezbrace și ei de straiele groase. Îi așezase pe scăunașe în preajma focului și le turna rachiu în păhărele verzi.

— Moș Pricop, dumneata n-ai mai potcovit cumva cai din părțile Tarcăului ?

— Ba am potcovit.

— Nu s-a oprit cumva la covălia dumnitale, astă-toamnă, un om cu un cal negru țintat în frunte ?

— Ba s-a oprit.

— Și-ți aduci aminte cum era îmbrăcat acela om ?

— Îmi aduc aminte. Purta căciulă brumărie. Avea cojoc în clinuri, de miel negru, scurt pînă la genunchi, și era încălțat cu botfori.

— Acela, moș Pricop, a fost soțul meu.

— Hm ! făcu moș Pricop ; dacă-i soțul dumnitale, apoi n-am ce zice, vrednic romîn. Numai nu-mi plăcea că se ducea la drum asupra nopții. Eu aș fi avut plăcere să cinstesc cu dînsul ca și cu dumneavoastră. Eu cu oamenii din sat de la mine nu cinstesc ; dar cu oamenii străini îmi place, că ei îs călători, au nacazuri și-i bine să le stai înainte cu pahar dulce și vorbă bună. Dar omul acela zicea că se duce noaptea ; că se bucură să umble pe lună. De oameni răi spunea că nu-i pasă ; are pentru dînșii pistoale încărcate în desagi. S-a dus și într-o vreme a prins a cînta din solz, ca să nu-i fie urît.

— El a fost într-adevăr, șopti munteanca, și lepădă o picătură din păhăruț înainte de a bea rachiul.

X

Locuitorii aceştia de sub brad sînt nişte făpturi de mirare. Iuţi şi nestatornici ca apele, ca vremea ; răbdători în suferinţi ca şi-n ierni cumplite, fără griji în bucurii ca şi-n arşiţile lor de cuptor, plăcîndu-le dragostea, şi beţia, şi datinile lor de la începutul lumii, ferindu-se de alte neamuri şi de oamenii de la cîmpie şi venind la bîrlogul lor ca fiara de codru — mai cu samă stau ei în faţa soarelui c-o inimă ca din el ruptă : cel mai adesea se desmiardă şi luceşte — de cîntec, de prietinie. Aşa era şi acel Nechifor Lipan, care acuma lipsea. Aşa au întîmpinat-o în drumul ei pe Vitoria şi alţii, nu numai moş Pricop. La Borca a căzut într-o cumătrie. Le-au ieşit în cale oameni, au apucat de căpestre caii şi i-au abătut într-o ogradă. Erau aprinşi la obraz şi aveau plăcere să cinstească pe drumeţi şi să-i ospăteze. Vitoria a trebuit să se supuie, să descalece, să

între la lehuză și să-i puie rodin[1] sub pernă un coștei de bucățele de zahăr și pe fruntea creștinului celui nou o hîrtie de douăzeci de lei. S-a închinat cu paharul de băutură către nînași, a sărutat mîna preotului ș-a arătat tuturor celor care vreau s-o asculte că are greu năcaz c-o datorie de bani de la Dorna, pe care de atîta vreme o urmărește și n-o mai poate împlini. Își cheltuiește și paralele de nafură ca să răzbată pe vremea asta de iarnă. Nici pînă la Broșteni nu știe cum a ajunge. Noroc că are acolo niște cunoscuți de la care a putea împrumuta ceva, ca să răzbească pînă unde are asemenea interes.

Mult se minuna preotul de așa ființi fără inimă și fără omenie :

— Ne pare rău cînd spunem, dar ce să facem ? Trebuie să spunem și să mărturisim că sînt între noi muntenii și oameni dintre aceștia crînceni, care-ți calcă dreptul tău, care-ți iau banul și nu-ți mai dau înapoi nimica. Apucători ca lupii — așa-s unii dintre ai noștri, ofta sfinția-sa. Pe-aceia Dumnezeu i-a blăstămat să fie răi, să prade așa cu uneltiri blajine, ori să iasă cu toporul la drumul mare să pălească pe gospodar în frunte și să-i răpească avutul. Muntenii — rîdea sfinția-sa — sînt ori așa ca noi, cu bucurie și cu cîntece, ș-aceștia toți avem s-avem intrare la rai — ori dușmani căpcăuni — ș-aceștia, puțini cîți

[1] *Rodin* — dar adus femeii care a născut.

sînt, au să se ieie de mînă ș-au să se ducă în iad la Caraoțchi. Pe dinafară, cerînd intrare ba colo, ba dincolo, nu se poate ! La noi nu sînt oameni de mijloc.

— Așa am pățit eu, cu oameni care au să se ducă la iad, se văita Vitoria, veselindu-se în sine de viclenia ei.

La Cruci a dat de nuntă.

Fugeau săniile cu nuntașii pe ghiața Bistriței. Mireasa și druștele [1] cu capetele înflorite ; nevestele numai în catrinți și bondiți. Bărbații împușcau cu pistoalele asupra brazilor, ca să sperie și s-alunge mai degrabă iarna. Cum au văzut oameni străini pe drumul de sus, vorniceii au pus pinteni și le-au ieșit înainte cu năfrămile de la urechile cailor fîlfîind. Au întins plosca ș-au ridicat pistoalele. Ori beau în cinstea feciorului de împărat și a slăvitei doamne mirese, ori îi omoară acolo pe loc.

Nunta s-a abătut către drum. Vitoria a primit plosca și a făcut frumoasă urare miresei. Arăta veselă față și limbă ascuțită, deși s-ar fi cuvenit să fie scîrbită, căci se ducea la răi datornici, la Dorna.

— Eu îs de loc de la Tarcău — mai spunea ea — și sînt nevasta unuia Nechifor Lipan, care a trecut și el cîteodată pe aici și a închinat poate și el, ca mine, un pahar la nunțile dumneavoastră.

[1] *Druscă* — fată care însoțește mireasa la nuntă.

În drumul meu eu întâi am dat peste un botez ; și s-ar fi cuvenit să văd întâi nunta și pe urmă botezul ; dar cîteodată se întîmplă să fie altfel. Nu-i nimic nici atuncea, fiind tot de la Dumnezeu. Și mai am o mirare : că, după rînduielile cele nouă ieșite de la stăpînire și bătute cu darabana și spuse de crainic și la noi în sat, călindarul s-a schimbat. Toți ne-am trezit mai bătrîni cu treisprezece zile — numărînd zilele, sărbătorile și posturile după moda papistașilor. Acu ar fi să fim în post, iar dumneavoastră faceți nuntă, ca și cum ar fi fost cîșlegi.

— He-hei ! au răcnit nunii suindu-se în picioare în sănii ; dumneata, nevastă de la Tarcău, nu știi pesemne că noi nu ne dăm și vrem să fim mai tineri cu treisprezece nopți, și noi ținem cu călindarul cel vechi de la începutul lumii pe carele domnul-Dumnezeu l-a dat lui Adam. Noi nu vrem altfel și facem pe popa nostru cu de-a sila să se ție de lege. El, saracu, zice cum zicem noi — iar altora de prin alte părți de lume, dacă le place să ție cu nemții ori cu jidovii, n-avem ce le face. Al lor are să fie, pe ceea lume, focul cel nestîns.

— N-aveți grijă — a răspuns munteanca — că și cei de la Tarcău îs cu legea veche. Mie numai să-mi spuneți, dacă puteți, cine-ați văzut pe un om de la noi calare pe un cal negru țintat în frunte, și-n cap cu căciulă brumărie.

Nu s-a aflat nimene dintre nuntaşi să răspundă că ar fi văzut asemenea om. Numai între femei s-a ales una care parcă îşi aducea aminte; dar îndată a uitat ş-aceea. Nunta a pornit înainte şi iar s-a lăsat pe ghiaţa Bistriţei, cu chiote sălbatice.

În pasul domol al calului, Vitoria cugeta, cu privirile posomorîte. Îşi lămurea gîndurile, în puţine cuvinte, şi către Gheorghiţă. Nu putea spune că-i supărată de asemenea întîrzieri. Mai bine să se amestece aşa, cu voia altora, printre lume, ca să poată mai bine băga în samă şi iscodi. Din aceste învăţa şi cum să se ferească de adunări, cînd va trebui. Bine este să fie la vedere cu prietini, decît într-un ascunziş, cu nişte duşmani necunoscuţi. Cînd îs mulţi, ei te bagă mai puţin în samă şi tu îi poţi mai bine cerceta. Cînd îs mulţi, te poţi socoti singur, cu năcazul tău; dar cînd îs puţini, împung şi te coasă cu ochii.

Gheorghiţă nu înţelegea tocmai bine; dar i se părea că aşa trebuie să fie.

Pare că Nechifor a umblat pe acest drum, cu pace.

— Poate nu ne-a opri nici pe noi nimica rău, ş-om ajunge cu bine la locul oilor. Să vedem ce fel de ţară-i Dorna şi ce fel de munte Rarăul.

Au mers într-adevăr bine, cu popasuri potrivite. Cum s-au apropiat de ţara Dornelor, Vitoria a înălţat nasul şi a simţit în nări ca o mireasmă. Nu era nimic decît un vînt subţire şi călduţ de

la asfințit, care urma să topească domol omăturile. Ea nu simțea nimic din afară ; o mistuia o arșiță dinlăuntru și o înăbușea. Avea credință că aici avea să se aleagă o rînduială nouă a vieții ei.

Dornele-s numai pîraie, numai munțișori cu brazi, numai tăpșanuri și așezări de sate. Cîte neamuri, atîtea Dorne. Neamuri de oameni frumoși și curați. Îi plăceau Vitoriei. Îi privea în treacăt cum petrec la crîșmă și cum joacă cu mare aprindere și patimă, parcă în puține ceasuri avea să fie sfîrșitul lumii. Aici, în Dorna asta, n-a fost iarmaroc și vînzare de oi ; n-a fost nici în Șarul Dornei ; nici în Dorna Cîndrenilor ; după cît se știe de toată lumea care-i față și petrece, a fost mare iarmaroc și s-au vîndut multe oi astă-toamnă, în Vatra Dornei.

Vitoria pleacă fruntea și privește trudită în juru-i. Hai să meargă să-și caute datornicii în Vatra Dornei.

— Hai, Gheorghiță, îmbucă ceva de-a calare, căci nu se cade să întîrziem. Om da orz cailor cînd om ajunge. Eu de ieri nu mai am liniște și somn. Nu-mi mai trebuie mîncare, nu-mi mai trebuie apă. Am ajuns ca la un scaun de judecată a lui Dumnezeu, unde trebuie să îngenunchez.

Cum au purces spre Vatra Dornei, au intrat într-o strălucire de soare de la amiază. Era un drum de dezgheț și prindeau a curge pîraie de subt omăt. Pe alocuri, pe zăpezile bătucite, pașii

cailor sunau ca pe pod. Iarna se risipea spre toate văile, clipind, și aburea și spre soare.

Un om nalt și deșirat, cu cojocelul pe-un umăr, cu ciubote de iuft și c-un toiegel cu care se juca din cînd în cînd scriind omătul, li se ținea de cîtăva vreme în preajmă. Mergea și el în pasul cailor. Grăbi într-o vreme și se ținu în dreptul femeii.

O întrebă dincotro vine și mai ales unde are de gînd să poposească.

— Vin de departe, om bun, și nu mă opresc decît la Vatra Dornei.

— Ai vreo treabă ?

— Am, cu niște datornici.

— Da pe mine nu vrei să mă-ntrebi unde mă duc și ce caut ?

— Dacă poftești, pot să te întreb.

Omul era vesel ; a rînjit pe sub mustață și s-a desfășurat ca de pe-un mosor spre urechea Vitoriei, șoptindu-i ceva ca să n-audă flăcăul. Munteanca a bătut în grumazul calului cu capătul frîului și a trecut repede înainte, cu obrazul întors spre Gheorghiță și lepădîndu-i o poruncă :

— Trage baltagul și pălește-l.

De glasul ei uscat și otrăvit, atît feciorul cît și străinul s-au înspăimîntat. Gheorghiță a pus mîna pe baltag ; omul a sărit șanțul ș-a apucat-o pe o potecă și pe subt o rîpă. Rîdea el singur și se minuna de asemenea arătare : „Femeia asta trebuie să fie de pe altă lume ; cele de la noi sînt

mai prietinoase ; taie cu vorba, nu cu baltagul." Adevărat era că nevasta lui Lipan se socotea ea singură intrată în altă lume. Privea pieziș și cu ură pe om cum se duce. După aceea își grăbi calul în trap.

Într-un timp, fără să-i fi arătat nimene anume, cunoscu, numai după spuse, în răsărit, Pietrele Doamnei și Rarăul. Dintr-acele singurătăți înghețate au venit către Nechifor Lipan ciobani cu oile.

Intrară în Vatra Dornei. Vitoria întrebă pe-un negustor care scosese la soare marfă de piele și fier în care parte se află ulița iarmarocului. Negustorul făcu semn, tăind cu mîna spre dreapta. Femeia își purtă calul într-acolo, cu ochii întunecoși ațintiți.

Astfel au aflat un han și au poposit. Și-au închis tărhatul într-o chilie și n-au așteptat nici prînz, nici hodină. S-au dus, după sfatul hangiului, la o cantelarie, unde au găsit un slujbaș cu șapcă. După vorbă, se părea a fi neamț.

— Poftesc — a salutat el cu mîna la șapcă — cu ce pot să fiu la serviciul dumneavoastră ?

— Te-am ruga, domnule — a răspuns munteanca cu ochii tulburi și cu inima bătînd — să cauți dumneata într-o condică a dumnitale și să-mi spui despre niște vînzări de oi care s-au făcut astă-toamnă.

— Se poate ; asta nu costă parale multe.

— Om da cît trebuie. Negustorul care m-a îndreptat la dumneata zice că să-ţi dau de-un crighel[1] de bere.

— Dac-a spus el aşa, bine. Întăi să caut. În ce lună?

— În luna noiemvrie.

— Da. Este. În luna lui noiemvrie, duminica întăia, Gheorghe Adamachi şi Vasile Ursachi au vîndut oi trei sute lui Nechifor Lipan.

Vitoria a dat un strigăt:

— Asta este!

Gîfîia pripit, privind cu ochi mari pe neamţ.

— Poftesc, mă rog, ce este? a întrebat el cu grijă.

— Nu-i nimica. Acest Nechifor Lipan este soţul meu.

— Tare bine; asta nu-i lucru de spaimă. Nu, mă rog, nu-mi datoreşti nimica, adăogi el ferind cu mîna într-o parte bancnota. Eu am băut atunci aldămaş — şi gata. Asta a fost cea mai mare vînzare de la noi. Barbatul dumnitale s-a înfăţişat, a bătut palma, a scos ş-a numărat paralele ş-a cerut adeverinţă. S-au mai înfăţişat cumpărători; dar nu mai erau oi. Au venit doi gospodari de treabă şi năcăjiţi şi l-au rugat să le lese lor macar o parte din oi. El i-a cinstit şi pe dinşii ş-a răspuns că le-a da şi lor o parte. Au făcut învoială pentru o sută de capete. I-au dat puţintel cîştig

[1] *Crighel* — halbă.

— omul dumnitale s-a arătat galant. Mi-a plăcut; ș-am rămas cu dînsul prietin. Poftesc, mă rog, de ce plîngi dumneata?

Vitoria căzuse pe o lădiță, cu fruntea în palme, și suspina.

— Te rog — zise bătrînul — fii dumneata bună și stai pe-un scaun.

Ea se împotrivea să se scoale din locul ei de umilință.

— Spune, mă rog, ce este?

Ea-i spuse îndată ce este. Își ștergea ochii cu mînicile sumăieșului și grăia pripit. După acea cumpărătură de oi, Lipan nu s-a mai întors acasă, nici n-a mai dat semn de viață.

— Nu se poate.

— Ba se poate. De aceea am venit pînă aici, să-i caut urma.

— Asta este un lucru pe care eu nici într-un chip nu pot să-l pricep. Am fost și eu de față. Au despărțit o sută de oi. Cu oamenii lui Gheorghe Adamachi și Vasile Ursachi, cu cînii și cu măgarii, le-au pornit la vale, ca să le ducă la un iernatic. Cînd abia se mai zărea colbul oilor tocmai în fund, au încălicat ș-au pornit și ei.

— Cine?

— Prietinul meu Lipan și cu ceilalți doi munteni de care am pomenit.

— Care munteni? cine? de unde?

— Iaca asta nu știu. A fost o daravelă între ei. Se vede că se cunoșteau. Le-au cîntat lăutarii,

au băut, s-au îmbrățișat ; după aceea s-au dus după oi. I-am spus : servus și la revedere ! Adevărat că, de atunci, nici eu nu l-am mai întîlnit.

Bătrînul își mîngîie c-un deget mustăcioara tușinată, își trecu dosul palmei pe bărbia rasă cu îngrijire și-și ridică ochii în bagdadie, căutînd un răspuns la nedumerirea lui. În bagdadie nu era decît lampa, cu țilindrul afumat.

— Asta-i tare curios ! zise el, scuturînd din cap. Acasă n-a venit ?

Vitoria înălță din umeri, jignită de întrebare.

— Poate-i la iernat cu oile.

— De ce nu mi-a trimes răvaș ? De ce nu mi-a venit nici un fel de știre ? strigă cu năduf munteanca.

— Eu de unde pot ști ? Eu nu sînt vinovat cu nimica, zise neamțul ridicîndu-și în laturi palmele. Eu cred așa că, dacă nu i s-a întîmplat ceva neplăcut, se întoarce el singur acasă.

Vitoria holbă ochi răi.

— Eu nu înțeleg ce vrai să spui dumneata.

— Dacă nu i s-a întîmplat ceva neplăcut, repetă mai încet bătrînul.

Gheorghiță pricepea ce vrea să spuie slujbașul. I se părea că maică-sa nu pricepe. Nu îndrăznea să se amestece și să lămurească. Dar deodată, privind piezîș la ochii ei, avu înțelegerea că ea de mult bănuiește toate. Nu numai bănuiește, ci știe tot. De aceea se și află ei aici, la Vatra Dornei.

— Acuma ce-i de făcut ? întrebă cu un fel de umilință slujbașul.

Cu mînile apăsîndu-și tîmplele, Vitoria se cumpănea încet într-o parte și-n alta. Închisese ochii. Apoi îi deschise și privi în juru-i. Cu mirare, bătrînul o văzu zîmbind. Nu înțelegea ce gînd are.

— De-acu mă duc, îi lămuri ea, pe drumul acelor oi. Zici că s-au dus tot la vale ?

— Da, mă rog.

— Tot la vale, înspre un loc de iernat ?

— Da, mă rog. Pe cît i-am înțeles, au apucat drumul pe Neagra.

— Cred că m-a ajuta Dumnezeu și mi-a da miros, să le-adulmec din urmă în urmă.

— Da, mă rog, hm ! făcu bătrînelul rămînînd singur, ca să se minuneze și mai mult de asemenea muiere ciudată.

XI

Cum a făcut nevasta lui Lipan calea întoarsă, vremea s-a zbîrlit. S-a răsucit vîntul şi a prins a bate de către miezul-nopţii. Dezgheţurile au stat. Lumina a slăbit în dosul pîclelor. Cu această suflare rece în spate şi pe sub fuga aceasta de nouri subţiri, cei doi călători au umblat în tăcere ca printr-o ţară nouă. Abia o văzuseră în ajun şi acuma n-o mai cunoşteau.

Caii bocăneau cu potcoavele lui moş Pricop prin gloduri îngheţate şi grunzuri. Drumurile şi potecile erau pustii. Ferestrele crîşmelor degeaba arătau covrigei uscaţi în gîturi de sticlă cu băuturi colorate. Aveau un aer de părăsire şi dezolare. Asta însă pentru puţină vreme, căci biruinţa deplină a soarelui nu putea să întîrzie.

Toate stăteau ca-ntr-o aşteptare. Cînd vor porni iar la vale puhoaiele, trebuiau să ducă o veste nouă. Aşa deslega Vitoria înţelesul acestor înfăţişări schimbate.

La marginea celei din urmă Dorne, cum intrau, era crîșmă, după rînduială. Au descălecat ș-au lăsat caii unul lîngă altul, fără să-i lege, fără să le deie grăunțe.

S-a ridicat de după gratiile tejghelei o femeie, care se silea să oprească, cu palma, căscături somnoroase. Vitoria a poftit o garafă de vin ș-a cerut și al treilea pahar. Crîșmărița a așezat la rînd și al treilea pahar. Au vorbit puține lucruri despre vreme, despre nutrețul vitelor. Deși somnoroasă, fiind femeie și crîșmăriță pe deasupra, gazda n-a lipsit să-și puie întrebările cunoscute.

— Da dumneavoastră de unde veniți ?

— Venim din Vatra Dornei.

— Și unde vă duceți ?

— Ne ducem încolo, la vale.

Vitoria a stătut puțintel la îndoială. Pe urmă a mărturisit :

— Mă duc după un datornic.

— Așa ?

— Da. Este o pricină cu niște oi, care au trecut la iernat astă-toamnă, către Sfinții Arhangheli.

— Aha ! a făcut femeia cu nepăsare.

— Pe-aici pe la dumneata, n-or fi făcut cumva popas ?

— Or fi făcut.

— Pricina mea e pentru un cîrd de trei sute. Și stăpîni erau trei, călări — unul pe-un cal negru.

— De asta nu-mi aduc aminte. Poate-or fi trecut cînd eram eu dusă de-acasă, la o fată care am măritat-o în fundul Șarului.

— Dar barbatul dumnitale nu-i aci ? Poate va fi știind el.

— Nu ; că acuma-i dus el acolo. Pentr-un pahar de vin s-au spus destule vorbe, încheie cu acrime crîșmărița.

Pe cînd încălecau, Vitoria a făcut o observație cu glas destul de tare, ca s-o audă dinlăuntru gazda.

— Se vede că aici nu-i loc de popas.

— Dar de ce-i ? a dat răspuns ascuțit crîșmărița, grăbindu-se să scoată afară numai capul.

— Pe-aicea te uiți și treci, a grăit cu buzele subțiate și apăsate nevasta lui Lipan.

Crîșmărița s-a simțit pe loc otrăvită de asemenea ocară. A ieșit cu totul în prag, lepădînd cîteva vorbe rele. Vitoria n-a mai întors obrazul. Părea că n-aude nimic, dar într-însa se zbătea năduful. Pe acest dintăi dușman îl dorea mort și îngropat subt ochii săi.

Au mers fără să schimbe o vorbă, pînă în celălalt capăt de sat, la ieșire. Munteanca a strîns frîul.

— Iar oprim și iar vorbim ? a întrebat cu un dojală Gheorghiță.

— Iar. Ce vrei să fac dacă asta-i sluiba pe care o am ?

Aici era o bătătură largă, cu multe rămășiți ale popasurilor. Crîșmarul, om cărunt, negricios și subțiratic, nu părea posac și avea ochi ager.

— Vă întoarceți așa degrabă ? întrebă el. V-am văzut trecînd ieri.

Vitoria îl privi cu luare-aminte. Se tîngui :

— Ce să facem ? Mă întorc, om bun. Am niște daraveri încurcate. Văd că dumneata, dacă te-oi întreba ceva, ai să-ți aduci aminte.

— Să vedem, întreabă-mă. Iaca vinul pe care l-ați cerut, iaca paharele. Dar socot că să bei întâi dumneata, care întrebi. Și dacă ți-oi fi de folos, oi gusta și eu.

— Nu mă-mpunge, omule, grăi Vitoria cu blîndețe. Să te ferească cel de sus de nacazuri ca acela pe care-l am eu.

— Dacă nu mi-i spune ce te doare, nu ți-oi putea fi de nici un folos.

Femeia a vorbit de turma de trei sute de oi și de trei oameni călări.

Omul își aducea tare bine aminte ; și obrazul muntencei se înseninâ puțintel. Către Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, într-adevăr a făcut popas mai la vale, pe toloacă, asemenea turmă cum o prubuluia nevasta. Cînd ciobanii s-au mișcat înspre crîșmă, au sosit din urmă și stăpînii, în număr de trei. Da-da ! unul era pe-un cal negru țintat și purta căciulă brumărie. Acela a dat poruncă pentru rachiu ș-a cinstit pe ciobani. A cerut o litră deosebită pentru el și pentru cei-

lalți doi tovarăși. Aflîndu-se de față și părintele Vasile, l-a poftit și pe sfinția-sa să guste cu dînșii un păhărel. Părintele Vasile nu s-a pus împotrivă, văzîndu-i oameni cumsecade, și crîșmarul i-a pus scaun la masa drumeților. Nu mult după asta, după ce-au mai cinstit o litră, omul cel cu căciula brumărie a avut gust să-i facă părintele o cetanie ș-o aghiazmă și să-i stropească oile.

— Asta mi-a plăcut. Și părintele Vasile a trimes să-i aducă basmaua cea roșă cu patrafirul, cartea și celelalte scule ale sfinției-sale. A binecuvîntat turma frumos, s-ajungă cu bine la iernatic și-n primăvară să sporească. Cel cu căciula brumărie a scos din chimir ș-a plătit, rămînînd părintele Vasile tare mulțămit. După aceea, într-un tîrziu, s-au sculat ș-au dat poruncă de plecare.

— Cine a dat porunca ?

— Tot acel cu căciula brumărie. Acela avea două părți din oi, și ceilalți doi numai a treia parte. I-am auzit grăind și făcînd socotelile iernaticului. Spuneau ceilalți că au să trăiască bine oile. Dar am uitat să vă spun că înainte de a încălica, cel cu căciula brumărie și-a mai adus aminte de o datorie. Mi-a mai cerut o bucată de pîne ș-a hrănit el cu mîna lui un cîne pe care-l avea. Mi-a plăcut și asta. Au plătit cinstit ce-aveau de plătit și s-au dus.

— Tovarășii zici că erau oameni detreabă și prietini ?

— Detreabă și prietini. Unul era mai puțintel la trup și negricios ca mine. Celălalt, mai voinic decît toți și rîdea des și tare. Avea buza de sus despicată ca la iepure. Mai ales acestuia îi plăcea tare băutura. Multe vorbe nu spunea. Rîdea și bea. Meșter la vorbă era cel cu căciulă.

— Cel cu căciula brumărie ?

— Acela.

— Apoi îl știu, oftă Vitoria. Din pricina lui bat drumurile.

— Vra să zică ți-i soț ?

— Da ; mi-i soț.

— Ș-acuma umbli după dînsul ?

— Ce să fac ? Dacă nu umblă el după mine, umblu eu după dînsul.

— Caută-l bine unde va fi făcut un popas mai lung... zîmbi crîșmarul.

Vitoria dădu din cap, c-o părere de zîmbet. Își înăbușea o înțepătură dușmănoasă. Întoarse fruntea și-și căută în sîn naframa, ca s-o deslege și să plătească vinul.

După ce încălecară, Gheorghiță salută pe crîșmar :

— Rămîi sănătos, domnu Macovei, și noroc bun !

— Mergeți sănătoși. Să găsiți paguba !

— Acuma și tu ! bombăni femeia către flăcău. De unde știi că-l chiamă Macovei ?

— Cum să nu știu, dacă așa-i scris pe firmă, deasupra ușii ? Dumitru Macovei.

— Văd că toți sînteți cu cap și cu învățătură. Numai eu îs o proastă.

Flăcăul tăcu. Uneori îi era lehamite să se mai uite la obrazul maică-sa.

Munteanca simțea într-însa mare neliniște, dar și o putere mare. Binevoind Dumnezeu, după stăruința sfintei Ana, a-i da cele dintăi lămuriri și cea dintăi bună îndrumare, jurui în sine lumînări și daruri mănăstirii Bistrița. O împingea tot către vale vîntul de la spate. Ea băga de samă truda și foamea lui Gheorghiță. Dar se făcea că nu pricepe tocmai bine. Grăbi cît putu spre Păltiniș, pe urmă spre Dîrmoxa, pe urmă spre Broșteni. Numai cînd vedea căluții sfîrșiți, se îndupleca să facă pentru dînșii popas. Acuma începeau să ardă ochii ei și să se stîngă ai flăcăului. Caii ronțăiau cu mulțămire orzul, vîrîndu-și adînc boturile în trăistile aninate pe după urechi ; se scuturau, pufneau, așteptau apa, ca să prindă în ei puterea pămîntului. Flăcăul începea să doarmă mai puțin și să se tragă la față.

— Așa îți șade mai bine, îl încredință maică-sa, cu zîmbet răutăcios.

— S-or sfîrși ele ș-acestea... zise Gheorghiță.

— Dragul mamei cărturar — îi întoarse cuvînt nevasta — se vede că mintea ta e-n cărți și-n slove. Mai bine ar fi să fie la tine în cap. Mînîncă zdravăn și te întărește, nu atît pentru tine, cît pentru baltag.

— Adevărat este, mamă, că eu ceva nu înţeleg : De ce-am umbla noi căutînd şi n-am lăsa slujba asta celor care-s plătiţi anume ! Doar ţara are rînduieli, poliţie şi judecători.

Vitoria îi lepădă răspuns cu dispreţ :

— Ce am eu cu dînşii ? Eu am cu nacazul meu. Fă cum spun.

— Fac cum spui, se învoi Gheorghiţă, dar avem să găsim ?

— Ce ?

— Avem să găsim pe tata ?

— Avem să-l găsim ; de asta nu te îndoi.

Cu adevărat, urma se găsea din semn în semn, adică din crîşmă în crîşmă. Uneori părea că se stînge ; dar pe urmă apărea mai încolo. Unde erau crîşmari zăluzi, nu se mai putea afla nimic din ce se întîmplase cu paisprezece săptămîni în urmă — ca şi cum un gest, o privire, un cuvînt s-ar putea înmormînta pe totdeauna. Aceştia nu-şi mai aduceau aminte, cum nu-şi aduce aminte piatra pe lîngă care treci şi pe care ai atins-o. Dar iată că mai departe căciula brumărie se arăta iar. Stăruia, vie, în amintirea altui om. Dincolo, imaginea brumărie era nedesluşită, dar apărea omul cel cu buza de sus despicată, vorbind puţin, rîzînd mult şi bînd vîrtos. Cel de-al treilea se purta ca o umbră. Trecea şi el — dar fără să i se deschidă obrazul şi făptura.

Astfel a găsit vorbe vii la hanul cel mare de la Broşteni. Oile trecuseră către gura Negrei spre Bistriţa, suind în văzduh nouri de colb. Un baci burduhos se suise într-adaos pe samarul unui măgăruş ca să-şi mai cruţe puterile. Dintr-o desagă, de pe alt asin, scoteau capul şi se uitau la lume trei căţei cruzi, iar căţeaua cea bătrînă umbla dedesubt la picioarele măgăruşului. Au stătut copii în privelişte, la marginea căii. Pe urmă s-au arătat cei trei oameni călări. Au oprit drept la han, fără să descalece, ş-au poftit cîte-o ulcică de vin. Un flăcăuaş a dus ulcelele. Stăpînul hanului a ieşit în prag. Era un neamţ bătrîn şi cuviincios.

— Bun vin, ţinut cu cinste şi bine răcit, a zis călăreţul cu căciula brumărie către tovarăşii lui. Să ştiţi dumneavoastră că neamţul ista bătrîn e tata drumeţilor.

Aceste vorbe erau încă vii şi le-a spus neamţul cel bătrîn Vitoriei şi lui Gheorghiţă.

Femeia le-a ascultat cu plăcere, gîndindu-se adînc şi privind departe.

A găsit amintirea celor trei tovarăşi călăreţi şi la Borca. Iar de-aici turma a apucat spre stînga, părăsind apa Bistriţei. Acuma Vitoria se abătea iarăşi într-o ţară cu totul necunoscută, cu nume de sate şi munţi pe care nu le mai auzise. A făcut popasul obişnuit într-un sat căruia-i zicea Sabasa ş-a aflat ş-acolo urma oilor ş-a călăreţilor. Pe urmă a suit un drum şer-

puit săpat în stîncă, ocolind în singurătăţi pe sub vulturi. Era ca o pustie a gheţei şi a omătului şi sus vîntul avea un spulber şi-o putere vie, încît te puteai rezema cu spatele în el. De-acolo se vedeau depărtate întinderi de soare, spre apa Moldovei. Iar muntele, cu cale şerpuită şi cu punţi de piatră peste prăpăstii, se chema Stînişoara. Îi dădea Vitoriei aceste lămuriri un flăcăuaş, pe care-l luase călăuză, feciorul crîşmarului din Sabasa.

În pisc, sub crucea care se chiamă a Talienilor, au hodinit caii într-un dos de mal, la adăpost de spulber, ascultînd în tăcere bubuitul vîntului în prăpăstii şi şuietele brazilor. „Înspre soarele acela, care luceşte pe apa Moldovei, s-a dus Nechifor Lipan — cugeta Vitoria. Aicea s-a oprit şi el şi s-a uitat departe."

Au coborît mai repede, pe calea bătută şi pe pîrăiaşele înghemţate ale moinei, şi nu s-au oprit decît dincolo de satul Suha, la marginea dinspre văi.

— Aicea ţine crîşmă domnu Iorgu Vasiliu... a dat lămurire flăcăuaşul din Sabasa. Dumneavoastră poposiţi aici; eu mă întorc. Mi-a hotărît tata să fiu pînă în sară înapoi.

— Spune lui domnu Toma că-i mulţămesc, a răspuns Vitoria. Poate-a da Dumnezeu să mă mai opresc pe la dumnealui vreodată şi-oi fi mai puţin supărată decît acuma. Poftim şi ţie, Neculăieş, paralele pe care ţi le-am făgăduit. Şi

spune mămucă-ta vorbe bune, şi să-i spui aşa, că noi ne-am dus tot înainte ş-am coborît la Moldova şi spre tîrgul Folticenilor. De-acolo se vede că trebuie să ne ducem şi mai înainte, pînă la Prut, în ţinutul Botoşanilor.

— Mulţămesc şi eu, a răspuns Neculăieş.

S-a dus la deal pe iapa lui pîntecoasă, călărind pe deşelate, numai pe-o cergă miţoasă. Avea pe el cojoc strîns pe trup c-un capăt de funie şi-n cap o căciulă mare.

Gheorghiţă îl privea rîzînd cum se duce.

Vitoria a fost îndată în crîşmă la domnu Iorgu Vasiliu. Aici urmau să facă popas mai îndelung, să se hodinească, să mînînce.

Domnu Iorgu Vasiliu părea om aşezat, căci purta ochelari şi scria într-un catastif. Avea chelie, ceea ce dovedea muntencei că era şi preaînvăţat. Cu mîni cam scurte şi groase îşi potrivi împrejurul pîntecelui pestelca albastră. Deci era un om care, pe lîngă rînduiala scrisului, avea şi plăcerea curăţeniei. De o parte şi de alta a rafturilor de scînduri, umplute cu gărăfi în rînduri strînse, alte rafturi şi saltare se înşirau, bucşite de toate bunătăţile pămîntului.

A scos muntencei dintr-o putină o scrumbie bună, ţinînd-o atîrnată de coadă cu cleştele delicat al degetelor. A aşezat-o cu grijă pe o coală de hîrtie, pe o măsuţă curată şi bine frecată. A

adus o pînișoară călduță încă. Dintr-un butoiaș a umplut cu bere spumată două pahare năltuțe.

„Bun lucru berea, după trudă și cînd ți-i foame...“ se gîndea femeia. Gheorghiță nu era obișnuit cu asemenea băutură. O gustă și o împinse deoparte. I se părea că a început să se amărască.

Domnu Iorgu Vasiliu se purta ușor în pantofi de pîslă și răspundea cuviincios la orice întrebare. Erau singuri ; nu se mai aflau alți mușterii în prăvălie. Soarele bătea pieziș în ferestre. Era la un ceas după amiază și vîntul i se părea Vitoriei că a contenit. Cînd se încredință că faptul e adevărat, simți neliniște. Totuși se întoarse la datorie.

Ca o meșteră încercată și iscusită, aduse vorba despre afacerea ei.

Statornicind bine anul și luna și cumpănind cu luare-aminte și ce era însemnat în condică, negustorul stătu și cugetă îndelung și găsi și-n amintirea lui întocmai ce i se cerea să știe, că într-adevăr, în cutare zi, din cutare lună, au trecut oi.

„Atuncea ș-aici e bine și mergem mai departe...“ se gîndea Gheorghiță.

Însă Vitoria nu putea să se mulțămească numai cu asemenea răspuns. Mai avea nevoie să i se lămurească toate despre stăpînii oilor. Firește, întăi au trecut oile, cu ciobanii, cu gos-

podăria, cu cînii, cu asinii, iar după aceea s-au arătat și stăpînii.

— Așa este, se învoi, după cugetare adîncă, domnu Vasiliu. După aceea au venit și stăpînii.

— Întăi au făcut, și oile și ciobanii, popas. Ciobanii au așteptat pe stăpîni.

— Nu, scutură din cap domnu Vasiliu. Ciobanii au apucat în treacăt cîte-o pîne. S-au dus înainte.

— Și stăpînii au sosit pe urmă, nu-i așa? Erau călări.

— Întocmai, au sosit pe urmă, cum spui, călări. Amîndoi au descălicat și le-am dat o gustare — ca și dumneavoastră. Scrumbie, pîne și bere. La mine, aceste articole sînt de prima calitate. Am deprins a le aduce de mult, de cînd lucrau sus, la poduri și șosea, italienii.

— Nu erau doi, zise cu liniște Vitoria. Erau trei.

— Ba erau doi.

Vitoria clipi din ochi asupra unui întuneric care-i izbucnise înăuntru. Domnu Iorgu Vasiliu își repetă afirmarea. Ca și cum întunericul care se iscase în ea avea să se deschidă, munteanca stătu așteptînd și cugetînd. Acuma vedea adevărat și bine că vîntul a contenit. Căzuse jos, în vale, și amuțise și el. Semnul era vădit. Mai înainte nu putea trece. Trebuia să se întoarcă îndărăt. Nu avea în ea nici cea mai

mică îndoială că, între cei doi, Nechifor nu se afla. Pîn-aici nu ajunsese, aici nu se mai găsea nimic viu din el.

— Doi erau? întrebă ea cu luare-aminte și liniște. Era unul mare, cu buza de sus crăpată ca la iepure, și altul mititel și negricios.

— Într-adevăr, încuviință domnu Vasiliu. Aceștia erau: oameni pe care mi se pare că-i cunosc. Sînt de-aici, de pe-o vale. Pe cel cu buza, chiar Iepure îl chiamă. Adică nu: tocmai pe celălalt mărunt îl chiamă Iepure. S-au dus după oi.

— Și nu știi dacă s-au întors?

— După ce și-au așezat oile la iernatic, trebuie să se fi întors. Pe celălalt îl chiamă Calistrat Bogza.

— Pe care?

— Pe cel cu buza crăpată. Îți spun că erau doi, ș-acuma văd că le știu și numele. De ce-mi vorbești dumneata de trei?

— Vorbesc și eu, îngînă cu ochii pe jumătate închiși femeia; dar acuma înțeleg că erau atîția cîți spui.

În întuneric, începea să i se facă lumină. La Sabasa fuseseră trei. Dincoace, peste muntele Stînișoara, la Suha, Nechifor Lipan nu mai era. Se înălțase deasupra? Căzuse dedesubt? Aici, între Sabasa și Suha, trebuia să găsească ea

cheia adevărului. Nu i se părea nici greu; căci Calistrat Bogza și tovarășul său puteau fi găsiți la casele lor, ori în valea din dreapta, ori în valea din stînga. Întăi și întăi de la ei trebuia să afle dacă Lipan s-a înălțat în soare, ori a curs pe-o apă...

Dumnezeu îi va fi păstrat urmele. Ea are datoria să se întoarcă și să le găsească. Sfînta Ana i-a și dat semn, poprind vîntul și întorcîndu-l pe crîngul său.

XII

Semn nu era numai unul. Începeau să se dovedească și altele.

Se deschise ușa din fund, cu geam mic rotund la înălțimea capului. Prin acel geam trecuse de cîteva ori o privire de ochi ager. Acel ochi și cu tovarășul lui, împreună c-o față rotundă și c-un trup revărsat din sîni și din șolduri, se arătară în umbră. Domnu Iorgu Vasiliu se retrase pe cît putu, făcînd loc fustei crețe și înfoiate a soției sale. Munteanca îndată își dădu sama că trebuie să fie cu luare-aminte față de o ființă atît de albă, atît de largă, cu colțuni roși și cu papuci cu talpă, care clepăiau ușor.

— Dumneata îți aduci foarte bine aminte de toate... zise ea către soțul său, luînd loc pe scaun ; numai numele unuia dintre gospodari nu înțeleg cum l-ai prăpădit. Nu l-ai scris în condică ?

— Nu. Îl am scris numai pe Bogza. Celuilalt știu că-i zice Iepure.

— Nu se poate, răspunse gospodina. Iepure e porecla tot a lui Bogza, pentru că i se văd dinții de sus prin despicătura buzei, iar celui-lalt îi spune Ilie Cuțui, precum toată lumea știe. Nu-i cunoaștem noi? Nu stau în vale la Doi Meri?

— Tare mi se pare că ai dreptate, nevastă! zise negustorul, rîzînd, cu admirație, către oaspeți.

— Sînt prea mulțămitoare cucoanei pentru lămurire, vorbi Vitoria, c-un fel de umilință care puse în mare uimire pe Gheorghiță.

Soția domnului Vasiliu se așează mai bine pe scaun și-și îndesă bărbiile în piept.

— Dumneata, femeie, îl urmărești pe careva dintre dînșii pentru o datorie? Se poate, căci s-au umflat și s-au lățit ca broaștele în tău. Eu îs oleacă de neam cu nevasta lui Bogza. De-o bucată de vreme se semețește și nu mai calcă pe-aici. „Da ce-i, Ileană, zic, ai uitat drumurile vechi și obrazurile prietinilor?“ „Nu, dar n-am timp și-s tare ocupată.“ Cînd o auzi așa, să nu crăpi? N-are vreme, și ea toată ziulica ba la primărească, ba la preuteasă. Îți datorește pe oile de astă-toamnă?

Vitoria stătu mută, privind-o atîntit. Apoi vorbi încet, anume pentru soția lui domnu Vasiliu.

— Că-mi datoresc ceva — ori unul, ori altul, se poate; dar nu știu cît și cum.

— De ce? Barbatul dumnitale nu le-a vîndut oile?

— Asta n-am de unde cunoaște.

— Nu ți-a spus?

— Cum să-mi spuie? Cei care nu-s de față vorbesc? Eu, de astă-toamnă, cucoană dragă, îs ca și văduvă.

— Te-a lăsat?

— Nici asta nu cunosc. Dumnezeu știe.

Soția negustorului întrebă în șoaptă, ca și cum ar fi fost ele singure:

— Cum te chiamă pe dumneata?

Munteanca îi dădu răspunsul și află îndată și numele gazdei.

— Dragă Vitorie — urmă negustorița cu dulce glas și pe același ton de doi — eu trebuie să-ți spun dumnitale ce am aflat de la femeia celuilalt, a lui Ilie Cuțui. Ș-aceea — Gafița — e o fudulă și se crede frumusețea lumii pentru că barbatu-său o poartă gătită. Frumoasă i s-a fi părînd lui — dar nu este. Iar Cuțui e un îmbrobodit. Ea face și el nu știe, ca și cum l-ar descînta. Să se ieie cu cealaltă, a lui Bogza, de mînă. Tare se mai uită galeș una la alta și-și vorbesc parcă le-ar fi limbile unse cu miere; dar dacă ar putea și-ar scoate ochii.

— De ce, dragă cucoană Marie?

— Nu mai pot de bine. Le-a căzut din cer avere. La primăvară le fată alte sute de oi la Prut. Bogza umblă numai beat și cu căciula pe-o

sprînceană. Cînd vine de la crîșmă plin ca o bute, o grămădește într-un colț ș-o bate.

— Pe cine, dragă cucoană Marie?

— Pe Ileana.

— De ce?

— Așa. Dă dovadă că-i bărbat și e în putere. Dar ei nu-i pasă. Are cu cine petrece.

— Dar celalalt?

— Cuțui? Bea ș-acela, însă mai puțin. Și umblă pe lîngă Gafița în patru labe ca un cățel. De la Gafița am aflat ce zice Cuțui despre oi. Zice că le-au cumpărat el și cu Bogza de la un oier de departe. I-au pus în palmă toți banii și el le-a lăsat lor toate oile.

— Așa. Dar acel muntean ce-a făcut? S-a dus acasă la el la Tarcău? Nu s-a dus. A căzut undeva bolnav? Nu s-a aflat. S-a pus să-și cheltuiască paralele cu una cu ochi verzi de pe-aici — poate știi dumneata, ori poate știe altcineva. Nu s-a aflat nici de asta? Atuncea ar fi bine să-i întrebăm pe dînșii; să-mi deie ei o știință. Să mă îndrepte unde să-l găsesc. Poate să le fi spus lor un secret.

— Or ieși la întrebare ș-om vedea ce-or spune. Ș-apoi, după spusa asta, om vedea dacă nu pică jos fudulia unor muieri.

Femeile schimbaseră singure și cu multă însuflețire aceste vorbe. Domnu Iorgu Vasiliu își închise catastiful și le privi pe rînd cu îngrijorare.

— Stați, fraților și surorilor — cuvîntă el — la ce vă gîndiți ? D-apoi se poate una ca asta, să bănuiți dumneavoastră de cine știe ce, poate de moarte de om, pe niște gospodari pe care toată lumea îi știe detreabă și la locul lor ? Averea pe care o au e cîștigată cu cinste. Cum ar fi cutezat să lovească și să jefuiască ? Asta o fac hoții de drumul mare, iar nu niște gospodari din Suha.

— Hm ! se cruci soția dumnisale, făcînd semnul sfînt ; cum îți vine dumnitale să vorbești astfel ? Cine-a pomenit de moarte și de jaf ? Dar să mă ferească Dumnezeu să cred una ca asta. Și nici nevasta asta nu poate crede. Dar se cuvine să se înfățișeze, să deie samă unei femei sărmane, care umblă prin lume ca o văduvă, să-i arate cum au cumpărat oile, să-i dovedească ce parale au dat, să-i spuie pe ce drum și înspre care parte de lume a apucat acel oier cu numele de Nechifor Lipan. Nu se cuvine ?

— Ba se cuvine. Să se ducă să-i întrebe. Acesta-i dreptul femeii.

— Atuncea ne-am înțeles. Vra să zică avem dreptate să facem întrebare. Iar eu aș da o leacă de sfat ș-aș spune așa : Dragă Vitorie, nu te duce singură, numai cu feciorul dumnitale, în loc străin, într-o singurătate ca la Doi Meri. Poate nu-i găsești acasă. Dacă-i găsești, pot să se supere că le ceri asemenea socoteală. Dum-

nealui soțul meu zice că ei ar fi pălit pe oier. Pot să te pălească și pe dumneata.

Domnu Vasiliu asculta cu gura căscată.

— Am spus eu asta?

— Se înțelege c-ai spus. Dar chiar dacă n-ai fi spus, eu socot că mai bine este să le trimetem vorbă c-un argățel al nostru și să-i poftim pentru o chestie mare la primărie. Dar să le spuie că e o chestie mare care-i în interesul lor. Acolo oi fi și eu de față. Dumneata ai treabă în prăvălie. Iar eu mă duc așa cu nevasta asta. Să-i țin de urît. Să-i arăt unde-i casa comunei. Să aibă și ea un avocat ș-un martor. Vine tocmai de la Tarcău și nu poate sta singură în loc străin împotriva unor cloncani ca Bogza și Cuțui.

— De ce cloncani, nevastă?

— Așa. Acu vrai să spui că nu-s cloncani? Ba-s cloncani.

— Fie și cloncani; dar să nu cumva să răsuflați vreo bănuială. Un om cu mintea întreagă nu poate crede asemenea nebunii.

— Care nebunii? Nu poate crede pe nevasta asta că nu i-a venit acasă barbatul?

— I-a venit ori nu, asta-i altă chestie.

— Așa ți se pare dumnitale, că-i alta? Mie mi se pare că alta nu-i. Prin urmare dumneata pretinzi s-o legăm pe femeia asta și s-o ducem la bolniță, căci e nebună?

— Am spus eu și asta? se tîngui cu groază domnu Vasiliu.

— Se înțelege c-ai spus. Așa că să trimetem pe Ghițișor să-i poftească la primărie. Tare frumos are să-i întrebe nevasta asta, și ei să răspundă deasemeni.

În vreme ce flăcăuașul cel subțiratic, cu gîtul lung și cu obraz pistrui, pe care-l chema Ghițișor, își tot aduna pe el părțile sumanului și grăbea pe o potecă de-a dreptul peste un deal, soția domnului Iorgu Vasiliu a poftit pe Vitoria la ea în odăiță, dincolo de ferestruica cea rotundă, ca să-i spuie o mulțime de lucruri despre fiecare din femeile mai cu moț și mai fudule și care se socoteau mai frumoase din cuprinsul acelor meleaguri, cît băteau ochiul, știința și veștile ei. Oricît de multe or fi fost acele muieri, fiecare cu cusurul ei, mai cu samă a lui Calistrat Bogza era mai vinovată că o făcuse maică-sa frumoasă, și o lovea din cînd în cînd bărbatu-său, rînjind. Bine c-o bate; numai atît că-i fără de nici un folos. Numai primărița s-ar putea pune cu dînsa în privința rumenelelor — ba chiar o și întrece, fiind mare meșteră. Cît despre farmece și vrăji, nu este alta mai presus decît dăscălița. A ținut într-o iarnă trei săptămîni o unguroaică numai pentru învățături de acestea. Munteanca se supunea acestor valuri și vînturi de vorbe și le asculta cu supunere, fiind în totul de părerea cucoanei Maria. Ascultînd c-o ureche, își lăsa cugetul să fugă și să sfredelească în toate părțile.

Cînd s-a întors Ghiţişor, soarele era pe la toacă. Îndată l-a luat sub stăpînirea ei soţia lui domnu Iorgu Vasiliu. Să-i spuie dintrodată şi scurt dacă Bogza şi Cuţui erau acasă.

— Erau acasă.

— Şi cînd au auzit că-i chiamă cineva la primărie, ce-au zis?

— N-au zis nimica. Bogza a rînjit. Cuţui a zis: bine.

— N-au cercetat, n-au întrebat?

— Ba da.

— Şi tu ce le-ai spus?

— Eu nu le-am spus nimic, precum am avut poruncă.

— Dar a lui Bogza ce făcea?

— Femeia lui Bogza? Nu ştiu, că nu m-am uitat pe fereastră.

— Nici pe-a lui Cuţui n-ai văzut-o?

— Nici.

— Nu spun eu? Se ţin de vizite.

— Ba a lui Cuţui era acasă; am auzit-o cîntînd, dar n-am văzut-o. Era acasă şi cealaltă. Am auzit-o cotrobăind prin pod. Bogza m-a întrebat cine a poposit aici, la han.

— Şi i-ai spus?

— Nu i-am spus.

Se înţelegea însă că a spus. Stăpîna l-a ruşinat pe Ghiţişor c-o privire într-o parte şi c-o răsfrîngere de buze.

— Cînd au spus că vin la primărie?

— Au venit odată cu mine.

Vitoria își simți inima răsărind. Cu multe vorbe și cu mare grabă, cucoana Maria își puse încălțările, apoi trase pe mînici cataveica. Au lăsat pe Gheorghiță ca s-asculte învățături bune de la domnu Vasiliu ș-au fost amîndouă în această vreme la primărie. Acolo au găsit pe primar și pe notar fumînd și stînd la taifas cu gospodarii cei doi. Munteanca a fulgerat cu privirea prin geamuri. A intrat blîndă și supusă în urma ocrotitoarei sale.

Glasurile groase și tari au tăcut. Fumul de tutun s-a ridicat în bagdadie. Vitoria s-a uitat ș-a cunoscut pe Calistrat Bogza. L-a cunoscut și pe cel mărunt și negricios. Primarul și notarul, oameni bine hrăniți și groși, erau îmbrăcați orășenește.

— Dumneata trebuie să fii nevasta lui Lipan, a luat cuvîntul cel dintăi, rîzînd, Bogza.

Vitoria se uita în altă parte, dar îl vedea. A dat din cap, încuviințînd.

A așteptat să vadă ce se mai spune.

— Ai venit după vreo datorie? Eu, pe cît știu, am plătit lui Lipan toți banii. Poate Cuțui să-i fi rămas ceva dator

— Nu-i datoresc nimica, răspunse Cuțui, serios.

Calistrat Bogza rînji iar:

— Atuncea poate ai venit să ne vezi cum trăim noi aici la Suha. Mulțămesc lui Dumnezeu, trăim bine.

Munteanca oftă :

— Alți oameni, într-adevăr, trăiesc bine și-i văd împăcați. Numai pe mine m-a alungat de-acasă supărarea.

— Așa ? Din care pricină, mă rog dumnitale ? Spune, să vedem dacă-ți putem fi de vreun folos. De asta ne-ai chemat dumneata, nevastă ?

Bogza se miră, privind c-o ușoară veselie pe notar și pe primar, care se mirau și ei. Vitoria tăcu, plecînd fruntea. Se amestecă nevasta lui domnu Iorgu Vasiliu :

— Dumneavoastră nu știți, oameni buni, că nevestii acesteia încă nu i s-a întors barbatul acasă ?

Bogza îi întoarse o privire de mirare. Ea își zbătu pleoapa stîngă. El zîmbi numai dintr-un colț al gurii :

— Ei, și dacă nu i s-a întors acasă barbatul, ce-i putem face noi ?

— Nu-mi puteți face nimica, vorbi cu blîndeță Vitoria, fără să ridice fruntea. Ca o femeie năcăjită ce mă aflu, am venit la niște prietini să-i întreb și să-mi spuie : cînd s-au despărțit de Nechifor Lipan, ce vorbe au grăit ? Încotro l-au văzut că se duce ? Poate-a spus ceva din care aș înțelege unde să-l caut.

Bogza își vîrî mînile în chimir și se uită înduioșat la nevasta lui Lipan.

— Ce-aș putea să-ți spun ? zise el săltînd din umeri. Pe drum, venind de la Dorna, ne-am

înțeles asupra vînzării oilor. I-am numărat paralele. A dat o parte Cuțui, care-i de față. Altă parte am dat eu. Ne-am despărțit. Lipan încă arăta grabă mare.

— Dac-aș putea să știu unde s-a întîmplat asta... suspină Vitoria.

— Vrai să știi unde s-a întîmplat asta? Pe drum.

— În care loc anume?

— Dumneata vrai să știi cam multe, rîse Calistrat. De unde vrai să știu eu chiar în ce loc? Pe cît țin minte, ne-am oprit la Crucea Talienilor.

— Și după ce i-ați plătit, în care parte a apucat?

— Cum în care parte? S-a întors înapoi. S-a dus spre casa lui.

— Nu te supăra, domnu Bogza, zise Vitoria. Am vrut să știu dacă nu cumva a spus vreo vorbă, că ar avea de gînd să nu se întoarcă acasă.

— Nu mă supăr, nevastă, macar că mie asemenea întrebări multe și mărunte nu-mi plac. Poate ai cumva vreo bănuială, spune curat. Nu umbla împrejur ca o albină care tot vra să împungă.

— Vai de mine și de mine, se împotrivi munteanca, făcîndu-și cruce; să mă ferească Dumnezeu sfîntul de un gînd rău, ori de o bănuială. Vrau să știu numai dacă ați înțeles de la dînsul ceva.

— N-am înțeles nimica, își răsuflă Bogza rămășița de supărare. I-am dat paralele și s-a dus în treaba lui.

— La Crucea Talienilor ?

— Da. Precum am spus.

— Și oile erau trecute înainte ?

— Ca totdeauna.

— Vra să zică un cioban, ori un baci nu l-a mai văzut. Putea să-i lepede aceluia un cuvînt.

Vitoria oftă și rămase în aceeași poziție, cu fruntea plecată, încercînd a sfredeli dușameaua cu bețișorul pe care-l luase de la crîșmă.

Atunci intră în vorbă, cu oarecare nepăsare soția lui domnu Iorgu Vasiliu.

Se uită întâi la portretele de pe pereți, apoi făcu iar semn din geană, arătînd încă o dată prin asta că ea nu poate fi părtașă la vreo nebunie ori vreo prostie a unei femei străine.

— De la cel care nu știe, femeie, nu poți cere o căruță de vorbe.

Bogza începu a rîde cătră țigara pe care o răsucea și dădu din cap : Așa-i.

— O femeie îți poate spune mai multe. Un barbat tace. Dăr poate or ști alții, cu care soțul dumnitale s-a văzut după aceea. Or fi crîșmari la care a făcut popas la întoarcere. Or fi poate din cei care au fost martori la învoială și la numărătoarea banilor.

Vitoria înălță domol fruntea. Bogza își aprinse țigara, trase și dădu drumul pe nas fumului.

— Așa că atîta-i, încheie el. Ce-am știut și mi-am adus aminte, am spus. Poate Cuțui să mai știe ceva.

— Eu nu mai știu nimica.

— Dac-a fost un cioban de față, îi poți scri și-l poți întreba, stărui nevasta lui domnu Vasiliu către Vitoria. Dac-a fost vreun om străin, poți să te duci să-l cercetezi, numai să știm anume cine-i.

— Să vedem ; dacă mi-oi aduce aminte, i-oi spune și asta... primi Calistrat. Dar eu, femeie, mai degrabă mă gîndesc la alta : să nu se fi săturat el de vechi, și să fi căutat nou.

— Cum spui dumneata, domnu Calistrat ?

— Și-a fi găsit altă femeie, rînji Bogza.

Cei de față zîmbiră.

— Asta se poate — primi munteanca, zîmbind și ea palid — numai să nu fie cea cu dinții rînjiți.

Bogza pufăi și zvîrli țigara. Urmă o tăcere. Femeile se îndreptară spre ușă.

— Domnu Bogza — vorbi din vîrful buzelor Vitoria — dumneata fii bun și nu te supăra, ca unul care ai fost prietin cu Lipan. Eu voi mai trece pe la dumneavoastră. Dacă vă mai aduceți aminte de ceva, îmi spuneți.

— Fie ș-așa, răspunse Bogza. Te duci ?

— Mă duc, ce să fac ? Musai să-l caut, că numai unul am. L-am căutat pe drumul mare, acuma am să-l caut pe poteci, ori prin rîpi. Sfînta

Ana de la Bistrița are să mă îndrepte unde trebuie.

Toată sara aceea Gheorghiță a rămas ucenic la domnu Iorgu Vasiliu; iar soția lui domnu Iorgu Vasiliu și cu Vitoria lui Lipan au stat la sfat în odăiță punînd la cale alte cercetări. Nevasta lui domnu Vasiliu s-a arătat foarte doritoare să se ducă în persoană la fața locului, acasă, atît la Bogza, cît și la Cuțui, să vadă mai întăi frumusețile lumii, ș-al doilea să cumpănească deșteptăciunea cu frumusețea, să vadă care-s mai ușoare. Dacă nici prin femei nu se va putea scurma somnul bărbaților, vorba lor la beție, mărturisire în mare taină încredințată numai nevestei — apoi atuncea, unde-i întuneric să lămurească Dumnezeu. Mai mult decît e în stare, omul nu poate face.

— Lipan avea o vorbă, grăi Vitoria, cu privirea ei de vis.

— Care vorbă?

— Nimene nu poate sări peste umbra lui. Aceasta-i și pentru noi; poate și pentru alții.

— Adevărat cuvînt, bun cuvînt.

Vitoria închise ochii, zguduită. Din întunericul lui, în care se depărta, pentru întăia oară Lipan se întorsese arătîndu-și fața și grăind lămurit numai pentru urechile ei.

În vremea nopții ș-a somnului, această vedenie s-a mai produs o dată. S-a adeverit și altă așteptare a muntencii. Vîntul a pornit din nou, venind

acuma de către miazăzi. Potrivit sfaturilor și hotărîrilor, mama și feciorul au lăsat cojoacele cele grele și o parte din tărhat la hanul lui domnu Iorgu Vasiliu, și au trecut pe cîteva zile dincolo de munte, la Sabasa. Cucoana Maria făcuse îndemn pentru anume cercetări și lămuriri. Vitoria își urma un gînd tainic al ei.

Soarele își slobozise iarăși puterile. Urcînd șoseaua cea mare șerpuită peste Stînișoara, Vitoria și Gheorghiță auziră glasul puhoaielor. Acest zvon creștea mai ales cînd treceau peste arcurile marilor poduri de piatră, deasupra prăpăstiilor.

Coborîră în Sabasa odată cu apele drumului și acolo poposiră la altă gazdă și alți prietini — la domnu Toma. Pe cît era de mititel domnu Vasiliu, pe-atîta era de mare și de pletos domnu Toma. Iar nevastă-sa Catrina era mărunțică ; dar tot așa de vorbăreță ca cucoana Maria. Numaicît toate le spunea încet și mai tainic. În clipă mărturisise Vitoriei că viața toată se temuse de omul ei. Măcar că știa pe de rost *Alixăndria* și *Visul Maicii Domnului* mai bine și mai frumos decît un călugăr și se închina cu smerenie dimineața și sara la icoane, domnu Toma avea dese tulburări de mînie și atuncea împungea cu fruntea în toate părțile ca un inorog [1]. Cu toate acestea nu era om rău. Îndată-i trecea și-și aducea aminte că n-a băut în ziua aceea un pahar de vin.

[1] *Inorog* — animal fabulos cu corp de cal, cap de cerb și un corn în frunte.

Stînd la masă și la sfat cu prietinii aceștia din Sabasa, Vitoria le povesti ce făcuse, ce văzuse și ce aflase la Suha, în partea cealaltă a muntelui. Le ceru și lor sfat și făcu o rugăminte anumită.

Sfaturile lor, destul de multe și de încurcate, le ascultă cufundată în gîndul ei, fără să le audă. Iar pentru rugămintea pe care o făcuse, s-a sculat domnu Toma și s-a arătat gata s-o însoțească pe femeia lui Lipan în lungul satului. Și-a pus cojocelul cel nou ; și-a trecut palmele peste plete în două părți potrivindu-și căciula deasupra, și, căutînd după ușă toiag, a ieșit în uliță, cu femeia străină după el.

Vitoria adusese cu dînsa bețișorul alb cu care încercase a sfredeli dușameaua primăriei de la Suha. Îl purta cu dînsa subsuoară ca pe ceva folositor, deși nu-i era de nici un folos. Trecură în lungul unui drum năboit de apa dezghețului. Oamenii stăteau închiși în căsuțele lor sub munte și sub vînt — și arare se arăta unul pe prispă, în lumină, privind la trecători.

— Apoi după ce-or curge și aceste ape — zise domnu Toma — au să iasă toți din bîrloguri. Acu datina munteanului e să doarmă. Se știe că cel mai dulce somn e-n luna lui mărțișor.

Din trecere, Vitoria se oprea la unele porți, privind pe deasupra.

— Mai avem, mai avem, grăi domnu Toma, scuturîndu-și căciula.

Cotiră pe o hudiță, subt o rîpă. În fund sta închisă o gospodărie bine întocmită. Cum ajunseră la zaplazul de scînduri, domnu Toma bătu cu toiagul în poartă. Îndată răspunseră cînii. Vitoria se grăbi să treacă înainte și împinse portița. Își trase de la subsuoară bețișorul, ca să se apere. Domnu Toma păși în urma ei, întinzînd cu luare-aminte gîtul într-o parte, ca să vadă ce se întîmplă.

Trei cîni năvăliră cu zăpăituri supărate. Deodată, cel mai mare, din mijloc, se opri. Stătură și ceilalți ; apoi se răzlețiră, lătrînd din laturi. Cel din mijloc stătea neclintit și ațintit. Era un dulău sur și flocos, cu urechile și cu coada scurtate, după moda din munte a ciobanilor.

Vitoria își trecu bețișorul în stînga și întinse spre el mîna dreaptă.

— Lupu !

Strigase c-un glas pe care abia îl auzi domnu Toma. Totuși strigase din toate puterile ei lăuntrice.

Cunoscînd-o, cînele lui Lipan veni drept la dînsa și i se așternu la picioare. Scheună încet, plîngînd ; înălță botul și linse mîna care-l mîngîia. Femeia avea în ea o sfîrșeală bolnavă și-n același timp o bucurie, găsind în animal o parte din ființa celui prăpădit.

XIII

Deşi ştia despre ce-i vorba, domnu Toma se arătă mirat. Nu-i venea să creadă că asemenea întîmplări pot avea loc ; să vie o nevastă de pe Tarcău şi să găsească aicea, în Sabasa, cînele bărbatului ei. Tot aşa de mirat păru omul de gazdă, cînd văzu că într-adevăr cînele răspunde la numele pe care i-l da nevasta şi o cunoştea de stăpînă cu mare bucurie. Dînd lămurire la întrebarea nevestei, arătă că acest cîne de pripas a venit la gospodăria lui astă-toamnă, din rîpile muntelui. L-a văzut dînd tîrcoale ; pe urmă s-a suit pe-un colnic şi-a urlat, cum urlă cînii în singurătate. A coborît şi s-a aşezat în preajmă, supunîndu-se cu pîntecele de pămînt. Munteanul a înţeles că poate să fie un cîne rătăcit de la ciobanii care au trecut cu oile. L-a judecat deştept şi vrednic după înfăţişare şi a strigat la nevastă să-i caute o bucată de mămăligă rece. I-a dus mămăliga aproape şi i-a lăsat-o. El s-a

apropiat și a mîncat-o lacom, din două înghițituri. A venit la poartă, așteptînd să i se deie drumul. Gospodarul a deschis poarta. El a intrat ș-au năvălit asupra lui cei doi cîni vechi de casă. Fără a fugi, fără a năvăli asupra lor, fără a arăta colții, numai puțintel arcuindu-se, și-a dat el înțelegere cum că ar fi un pribeag care caută stăpîn și tovarăși. A trecut spre șură. L-au primit astfel și cînii. Oamenii de casă i-au dat nume Pripas, pe care el l-a înțeles — și s-a purtat toată iarna cu vrednicie, străjuind în vremea nopții în patru părți a ogrăzii și plătindu-și cu dreptate hrana.

Acuma, se învoia gospodarul, dacă femeia asta și-a găsit cînele și-i trebuie, poate să și-l ieie, dînd numai cuvenita mulțămire gazdei. El nu se pune de pricină, aflînd mai ales că-i vorba de un gospodar stăpîn de oi, care s-a prăpădit și nu se mai găsește. În cele dintăi săptămîni, în unele după-amiezi, dulăul era fugar. Se ducea în munte, căutînd parcă ceva. Din cît spunea nevasta de la Tarcău, se vede că-și căuta stăpînul. Se ducea poate unde zăcea leșul, într-un loc singuratic și pustiu. După ce au venit ninsorile și s-a pus omăt, cînele s-a mai liniștit. Tot se mai duce pînă la colnic. Acolo stă pe gînduri ; după aceea se întoarce acasă. Mintea cînelui nu-i ca a omului. Se vede că a uitat drumul, dacă într-adevăr se ducea pînă la stăpînul lui mort.

În gîndul acesta care-i venise dintrodată, să caute cînele, Vitoria cunoscu altă binecuvîntare. De unde-i venise gîndul? Fără îndoială de la Nechifor Lipan. El — se înțelegea lesne — nu mai era între vii cu trupul. Dar sufletul lui se întorsese spre dînsa și-i dădea îndemnuri. Era și-o hotărîre mai de sus — către care inima ei întruna sta îngenunchiată.

Desfăcu naframa și dădu omului mai mult decît aștepta. Gospodarul crezu că se înșeală el; pe urmă își închipui că se înșela nevasta. Desfăcu la vedere cele două bancnote de cîte o sută de lei. Nevasta nu se înșelase, le împinse spre el, înoindu-și mulțămirea.

Cînele o urma supus, scheunînd din cînd în cînd, moale. Atunci se apleca dintr-un umăr și-i mîngîia creștetul cu palma. Îl întreba în gînd dacă are să-i fie de folos. Nu avea nici o îndoială că are să-i fie de folos, deoarece nu se îndreptase către el fără hotărîrea altor puteri.

Ține cînele cu dînsa și-l poartă de cîteva ori în munte, pînă ce și-a aduce aminte și-a cunoaște iarăși locurile. Poate are să întîrzie cu voia lui Dumnezeu, pînă ce se va mîntui zăporul și se vor scurge puhoaiele. Atunci, de pe costișă pe costișă și din rîpă în rîpă, are să caute oasele și armele. Calul nu s-a văzut. Poate-a fost dus de dușmani la iarmaroacele de la cîmp. Ori poate a fost și el prăvălit și zdrobit și l-au ciugulit, ca și pe stăpîn, corbii. Acuma vede că chiar de la

începutul începutului a înțeles această durere a vieții ei ; chiar de aceea, din întâia clipă, i-a stat inima ca în cleşte. Mai bine astfel, într-o privință : să-l ştie mort, decît părăsit de casa lui, în brațele alteia şi-n aşternut străin. Dar dacă i-a fost lui Nechifor scrisă asemenea soartă, pe care nimica n-o poate înlătura, Dumnezeu, prin sfînta de la Bistrița, a adus-o pe dînsa, Victoria, pe căi cotite, tocmai unde trebuia ca să-şi găsească pe cel drag, să-l ridice din locul pieirii şi să-l puie în pămînt sfînt, cu toate rînduielile ştiute.

Acuma, după nişte sfaturi ale soției domnului Vasiliu şi după învățătura lui domnu Toma, îi rămînea să mai facă un drum pînă la Borca, să întrebe pe cale, ş-acolo, încă o dată, dacă Lipan n-a fost zărit cumva întorcîndu-se din Stînişoara. Dumnealui, domnu Toma, nu l-a văzut. Dacă s-ar fi întors, n-ar fi lipsit a face la crîşmă popas. Cine-a făcut o dată popas într-un loc ş-a găsit că-i bun acel popas — apoi se abate ş-a doua oară. Chiar dacă nu i-i foame, poate i-i sete. Dacă nu-l aduce foamea nici setea — vine din prietinie. Nechifor Lipan a trecut o dată. Domnu Toma l-a văzut ducîndu-se — călare între ceilalți doi munteni. Înapoi, venind cu fața, nu s-a mai arătat.

S-a bucurat şi Gheorghiță de cîne şi, după hotărîrea maică-sa, l-a pus în lanț, ținîndu-l alături de el şi de cai. În vremea cinei, s-a sculat

domnu Toma, cît era de mare, și-a scuturat pletele și și-a mai adus aminte că altădată, pe cînd era el copilandru, s-a mai întîmplat asemenea faptă, tot în aceste părți, în singurătățile Stînișoarei. Iar cine ucide om nu se poate să scape de pedeapsa dumnezeiască. Blăstămat este să fie urmărit și dat pe față. Dator este să-l urmărească omul ; rînduit este să-l urmărească fiarele și dobitoacele. Dacă ai cunoaște înțelesurile vîntului și a țipetelor de paseri, și a scheunatului dihăniilor, și a umbletului gîngăniilor, și a tuturor urmelor care sînt dar nu se văd dintrodată — atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat. De ajuns tot trebuie să ajungi la el, însă mai tîrziu. De aceea, ca un om cinstit și săritor la năcazul altuia, domnu Toma nu stă deloc la îndoială să puie iapa la căruță și s-o ducă el singur pînă la Borca pe Vitoria și s-o întoarcă înapoi în Sabasa, oprindu-se întruna și cercetînd pretutindeni.

Îndoiala putea fi pîn-aici. Acuma nu mai este. Lipan a rămas prăpădit între Sabasa și Suha.

După această hotărîre dată de domnu Toma, jupîneasa Catrina, nevasta lui, a prins a lăcrăma și a căina pe Vitoria. Dar munteanca de data asta socotea că nu mai are de ce plînge. Avea de căutat, de găsit și de rînduit. De plîns, a plînge mai pe urmă. Acuma n-are vreme.

Încălecînd cu Gheorghiță, a trecut iar la Suha. Lupu a mers cuminte în lanțug. Clocoteau pretutindeni puhoaiele și bătea vînt cald. În popa-

sul de sus au stat ș-au ascultat cum pocnește ghiața într-un pîrău din vale, cine știe unde. Treceau corbi, treceau pajuri. Nu i-au dat nici o înștiințare.

Au ajuns, sara, la hanul lui domnu Vasiliu. Vitoria știa că acolo are să găsească ceva. Într-adevăr, a găsit.

În sat la Suha, se stîrnise oarecare zvoană. Spuneau unii și alții că ar fi nevoie să vie vreun judecător de la tîrg, să cerceteze cum a fost cu vînzarea oilor. Să vadă dacă se află hîrtia lor de cumpărătură de la Dorna, și dacă gospodarii din Suha au chitanță de paralele pe care le-au dat lui Lipan. Nu spune nimene că asemenea gospodari cu vază ar fi în stare a săvîrși o faptă rea — dar e bine să-și arate îndreptările. Afară de asta, a mai spus nu știu cine că numaidecît cinstiții gospodari trebuie să arate martorul ori martorii care s-au găsit față la vînzare și la numărătoarea banilor. E la înțelegerea orișicui că numai asemenea străin ori străini, care s-au aflat de față, au putut să urmărească pe Lipan, să-l lovească și să-i răpească banii oilor. S-ar putea ca acești martori să fie cu totul necunoscuți. Nici Calistrat, nici Ilie Cuțui nu i-au văzut pîn-atunci, nici de-atunci. Chiar dac-ar fi așa, să arate ce înfățișare aveau, ce cai și ce straie. Din puțin se pot afla multe și făptașii ies la iveală.

— Dar mai este una, dragă Vitorie, urma cu fierbințeală cucoana Maria a lui domnu Iorgu

Vasiliu. Închipuieşte-ţi dumneata că, de la o zi la alta, nevasta lui Bogza şi-a adus aminte de mine şi a venit aicea în vizită. Eu nu i-am dat apă cu dulceţi şi cafea, ca la cucoana primarului, dar am poftit-o să şadă. Şi ce-ţi pare dumnitale, dragă Vitorie, iaca m-a înştiinţat că sîntem rude şi vine la mine să mă întrebe de unde se împrăştie asemenea proaste zvonuri asupra soţului său. „N-am de unde şti, draga mea, zic. Poate să fie unii din prietini, din dragostea cea mare care o au asupra voastră.“ După asta văd că începe a mă ispiti de departe dacă s-a dus munteanca de la Tarcău şi ce gînduri are. I-am răspuns că n-ai nici un gînd ; că umbli aşa prin lume jelindu-ţi barbatul. Atuncea a lăcrămat şi Ileana şi i-a părut tare rău că l-ai chemat pe gospodarul ei la primărie, ca să iasă pe urmă în sat vorbe. Mai bine era dacă te duceai la casa lor. Găseai un pahar de vin ş-o vorbă bună — ş-un ajutor de la barbatu-său, ca să descoperi pe făptaşi, dacă sînt. „Făptaşi sînt, zic eu. Nu mult, ş-avem să-i cunoaştem. Iar munteanca, zic, rău a făcut că n-a venit la voi să ceară sfat şi ajutor.“

Cucoana Maria surîdea subţire. Zîmbi şi nevasta lui Lipan, în tăcere.

— Vra să zică s-a dus cum a venit, urmă soţia domnului Iorgu Vasiliu. Nu trece, draga mea, un ceas şi văd venind părechea.

— A venit şi Gafiţa ?

— A venit și Gafița lui Cuțui. Asta umblă gătită mai luxos decît cealaltă, dar e mai proastă. A venit și ea să întrebe de una, de alta. I-am spus eu felurite lucruri. Am lăudat-o pentru straie și pentru frumuseță ; numaidecît i-am arătat mare părere de rău de vorbele care le scornește asupra ei prietina cea mai bună pe care o are. Nu-i spun cine-i, ca să nu vîr intrigă ; da-i bună prietină și nevastă de tovarăș. „Va fi fiind Ileana ?“ — „Nu-i Ileana“, zic moale. „Ba-i Ileana, văd eu că nu te poți preface. Și ce spune, mă rog, pe conta mea, nevasta lui Bogza ?“ — „Mai întăi, nu-i Ileana lui Bogza, răspund ; al doilea, nu spune cine știe ce, fără decît că știe tot satul cine vine la dumneata, noaptea, cînd ți-i barbatul dus după oi.“ La asemenea vorbă dulce, a țipat de-a răsărit barbatu-meu pe scaun în prăvălie. „Spune ea asta ? ea, care-i o slută ș-a scos-o Bogza din sărăcia de-acasă ?“ — „Mai întăi, dragă, zic eu, nu-i vorba de Ileana.“ — „Ba o știu eu de cîte e-n stare. La biserică trage la mine numai cu coada ochiului, să vadă cum îs îmbrăcată și crapă de ciudă. Decît să vorbească de altele, mai bine să se uite la dînsa. Asupra mea nu vine barbatu-meu băut și nu mă grămădește într-un cotlon, ca să mă stropșească în bătăi. Afară de asta, barbatu-meu nu visează urît.“

Gazda se opri. Femeile se uitară una la alta. Munteanca își zbătu pleoapele și-și încreți fruntea.

— Mîni am să trec și eu pe la dînsele, zise încet Vitoria, să le rog să mă ierte de supărarea pe care am făcut-o oamenilor lor. Bine ar fi să aflu cine-a fost martor; bine ar fi să văd hîrtiile și chitanțele; dar acu mai tare mi-i în grijă de ce se spune. Am și eu vorbe potrivite după pilda dumnitale, dragă cucoană Marie, să le aţîţ și să le otrăvesc, ca să le fac să lepede din ele tot. Dacă au de spus ceva, au să spuie. Dacă n-or avea ce spune, îi lăs în plata lui Dumnezeu. Nu se cuvine să obijduiesc om nevinovat. Cerc să-mi găsesc soțul. Îi fac toate slujbele rînduite, ca să i se liniștească sufletul. Acuma mi s-a arătat în vis cu fața — și mă chiamă.

Din dezbaterile amănunțite ale femeilor a ieșit o rînduială bună. A doua zi dimineața, domnu Iorgu Vasiliu trimite după Bogza și Cuțui, ca să vie să facă contract pentru brînză. Au ei treburi negustorești pe care le-au tot amînat în vremea iernii. Acuma vine primăvara și afacerile încep a mișca. Deci gospodarii de la Doi Meri vin pentru contract și arvună. Precum se cuvine, au să beie și aldămaș și au să mai întîrzie. În vremea asta Gheorghiță șade dosit în căsuța cea mică din ogradă. Iar ele se duc întăi la Bogza acasă, pe urmă la Cuțui. Ori se duce una la Cuțui și alta la Bogza, și după

aceea schimbă. Au să le înțepe, au să le învăluie, au să le fiarbă pe nevestele oierilor — pînă ce le-or vedea zvîrcolindu-se ca viermele. In asemenea împrejurare, Vitoria își va da sama despre ce pot ști femeile de treburile bărbaților lor — chiar de tainele lor, care le-au fost încredințate cu grozav jurămînt. Iar după asta, munteanca se poate duce să caute. Rămîne soția lui domnu Vasiliu să încurce laturile și mai tare.

Adevărul întreg, fără îndoială, numai Dumnezeu îl cunoaște ; însă cucoana Maria dorea aprig să vadă pe nevasta lui Cuțui mai puțin luxos îmbrăcată. Făcînd astfel și necîștigînd decît prepusuri, s-au întors amîndouă la dugheană tot cu vorbe multe, și Vitoria a încălecat, ca să treacă iar muntele, cu feciorul.

Drumul se curățise de ape și se zvînta. Pădurea fîșîia lin din cetini și răsufla aburi. În poienile sorite, pămîntul se ochise bine și înverzeau pajiști. În frunzele moarte din marginea unei rîpi, Vitoria găsi clopoței albi. Coborî din tarniță ca să-i rupă, și-i înălță, pe codițele lor subțiri, în lumină. Privi cerul albastru și înghiți mireasma pădurii.

Cu frîul calului trecut pe după cot, porni pe cărarea din marginea drumului. Trupul ei ar fi vrut să cînte și să înmugurească ; simțea intrînd în el soare și bucurie ; dar în același timp

se ofilea în ea totul, grabnic, ca clopoţeii pe care-i ţinea între degete şi care pieriseră.

Cînele dădu scîncet. S-ar fi voit şi el slobod.

— Gheorghiţă, dă-i şi lui drumul, zise femeia, atentă.

Flăcăul descălecă şi descătărămă zgarda lui Lupu. Dar cînele nu căuta să zburde. Umbla cu botul în soare şi din cînd în cînd parcă încerca să strănute. Rînjea şi forcăia pe nas, adulmecînd şi sorbind adierile.

Urcară aşa la pas din parapet de pod în parapet de pod. Sus, poposiră. Cînele sta cu luare-aminte pe coadă, privind văile ca un om. Petrecea şi el, uitîndu-se la frumuseţile lumii. Gheorghiţă îl observă de cîteva ori şi-l arătă din ochi către maică-sa, rîzînd.

— Îi place şi lui să se uite... zise munteanca, serioasă.

Cînd coborî la al doilea pod al văii dinspre Sabasa, cînele se opri şi deveni neliniştit. Deodată se repezi asupra cailor, lătrînd şi încercînd să-i încleşte de boturi.

— Nu înţeleg ce va fi avînd astăzi Lupu, vorbi Gheorghiţă, nedumerit. Şi ast' dimineaţă, cînd îl ţineam lîngă mine, în şură la domnu Vasiliu, tot cerca să iasă din zgardă şi mîrîia. Parcă era tunet, cînd s-aude departe.

— A făcut asta ?

— Da. S-a liniștit tîrziu, după ce s-a deșertat crîșma de oameni. Acu văd că-i vine altă nebunie.

— Să vedem ce este. Să oprim caii.

Cînele își conteni dușmănia împotriva dobitoacelor. Se întoarse asupra oamenilor. Apoi coti pe lîngă parmaclîcul podului, în rîpă. Se duse așa o bucată la vale, pe o pajiște nouă, care lucea în soare — și iar veni la drum. Se repezi asupra lui Gheorghiță, încolțindu-l de pulpana sumăieșului. Flăcăul îl izbi cu piciorul. Animalul se duse chelălăind la vale, pe aceeași urmă.

— Băiete — zise munteanca — leagă-ți calul de un mesteacăn, cum fac și eu. Coboară-te în rîpă după cîne. Și asară, cînd suiam, a dat aicea semn ; dar era în lanțug.

— Da de ce să mă cobor ? E un pripor gol, fără carare.

— Coboară-te, îți spun. Aud pe Lupu dînd glas. A găsit ceva.

Deodată i se îmbujoraseră obrajii și-i luceau ochii. Flăcăul înțelese. Cotind și el pe lîngă parmaclîcul de piatră, își dădu drumul tîrîș în rîpă. Femeia se aplecă și văzu prăpastia. Totuși Gheorghiță luneca lin pe clina umedă, stîrnind bolovanii. Cînele nu se zărea ; i se auzea numai glasul, dosit în văgăună.

Observă pe flăcău în picioare, ocolind sub mal. Îndată se sui spre ea chemarea lui înfrico-

șată. Avînd buna încredințare de ce putea fi acolo, Vitoria își adună cu palmele straiul în poala din față și-și dădu drumul alunecuș pe urma băiatului. Cu tîmplele vîjîind, răzbi în ruptura de mal, în lătratul ascuțit și întărîtat al cînelui. Gheorghiță zvîcnea de plîns, cu ochii acoperiți de cotul drept înălțat la frunte. Oase risipite, cu zgîrcurile umede, albeau țărîna. Botforii, tașca, chimirul, căciula brumărie erau ale lui Nechifor. Era el acolo, însă împuținat de dinții fiarelor. Scheletul calului, curățit de carne, sub tarniță și poclăzi, zăcea mai încolo.

Femeia răcni aprig :

— Gheorghiță !

Flăcăul tresări și se întoarse. Dar ea striga pe celălalt, pe mort. Îngenunchind cu grabă, îi adună ciolanele și-i deosebi lucrurile. Căpățîna era spartă de baltag.

XIV

Cu grabă, dar fără lacrimi, femeia făcu cea dintâi rînduială. Despărți din tărhatul umed și muced o pocladă și o așternu peste rămășițele lui Nechifor Lipan. Flăcăul părea cu totul zăpăcit. Abia acuma înțelegea că acolo zace tatăl lui. Plîngea ca un copil mic, cu ochii mititei și buzele răsfrînte. Femeia stătu în picioare, cu mînile cuprinse sub sîni, și căuta să-și deie samă de loc. De sus, de lîngă parapetul de piatră, săpătura costișei venea oablă ca o prăpastie. Sus, era umplutură pardosită cu lespezi cioplite. Pînă jos, în cotlonul rîpei, arăta să fie cam douăzeci de metri. Aicea malul era ros și scobit și avea în față puțintel tăpșan ocolit de colțuri de stîncă. Pe urmă rîpa se prăvălea mai în fund. Era un loc așa de strîmt, așa de singuratic, așa de dosit. Numai soarele îl ajungea și-l bătea în plin. Nu suia la nici o potecă ; n-avea nici un fel de legătură în curmeziș cu vecinătățile. Aici fusese soarta lui

Nechifor Lipan să cadă ca-ntr-o fîntînă, lovit şi brîncit de mîna duşmanului. Nimeni nu mai putuse vedea acea cruntă privelişte. Oamenii călători treceau fără grijă pe sus; păstorii n-aveau într-acolo loc de apropiere. Soarele de toamnă răsărise şi asfinţise asupra mortului singur şi asupra calului zdrobit. Veniseră asupra leşurilor ploile cele negre; hultanii şi corbii stăteau asupra lor ciucur; iar în vremea nopţilor au venit dihăniile din rîpile muntelui, sprijinind în mort labele şi trăgînd cu colţii. Numai acest cîne a ştiut toate şi a vegheat în preajmă pînă ce l-a alungat foamea către oamenii vii. S-a mai întors din cînd în cînd şi a mai aşteptat; după aceea, într-o zi, a sosit vifor şi ninsoarea şi iarna a astupat rîpa. Acuma soarele a curăţit-o şi a eliberat-o, după o voinţă a lui Dumnezeu, şi tot după aceeaşi voinţă, cînele, trecînd pe sus, a adulmecat mirosurile şi i-a dat ei ştiinţă.

Observînd că flăcăul nu-şi venise încă în fire, măsură din ochi înălţimea pînă sus şi prubului cum s-ar putea căţăra la drum. Pipăi anume locuri cu piciorul şi-şi căută sprijin, întinse braţele spre aşchii de piatră şi găsi o cale cotită şi anevoioasă.

— Am treabă sus, strigă ea lui Gheorghiţă; mă întorc îndată.

De sus, de lîngă parapet, chemă cînele:

— Vin-aici, Lupu.

Dulăul sui sprinten pe urmele ei. Îl puse lîngă cai, paznic împotriva trecătorilor. Apoi cotrobăi în

boclucuri și se coborî iar la vale cu chibrituri și c-o făclie de ceară. Aprinse făclia și o potrivi la dos, în scobitura malului.

Avea în ea o putere nouă, care-i răzbea în toate mișcările și în priviri.

— Gheorghiță — hotărî ea — tu să stai aici, să priveghezi pe tatu-tău. Iar eu mă scobor în grabă la Sabasa, ca să dau de știre. Vin cu căruța și cu domnu Toma, ca să luăm mortul, să-l ducem în sat și să împlinim cele de cuviință.

— Bine, mămucă, suspină flăcăul. Oi sta aici, după cum îmi poruncești.

— Să stai, Gheorghiță! Eu nu întîrzii mult. Vezi să nu se stingă lumina.

Sui iar la drum, încălecă și se duse, lăsînd pe Lupu lîngă celălalt cal.

Flăcăul privea lumina făcliei. Abia o putea deosebi din strălucirea soarelui, care bătea pieziș. Fără o voință anumită, se așezase într-o lature, mai mult cu spatele, spre poclada care acoperea ciolanele, zgîrcurile, părul și lucrurile tatălui său, amestecate. Nu s-ar fi putut spune că are vreun dezgust, dar de cînd trăia pe lume nu-i fusese dată o asemenea cumplită vedere. Ridicînd ochii și privind departe, băgă de samă că se află într-un loc cu totul pustiu, între stînci, între rîpi, sub cerul înalt. Pădurea era aproape. În fundul prăpăstiilor se mai țineau ostroave de omăt.

Dintrodată strălucirea soarelui trecu spre vîrful brazilor şi către piscuri. Cu coada ochiului văzu lumina făcliei crescînd în umbra văgăunii. Era o linişte neclintită, parcă toate împietriseră în asfinţitul de soare. Stătu şi el neclintit ca toate, ascultîndu-şi bătăile inimii. Tresări numai cînd auzi sus, în aurul luminii, un strigăt de pajură. Chemase de două ori. O văzu deasupra, plutind lin pe aripi; îşi mişca numai capul; parcă-l privea pe dînsul. Se auzi altă chemare mai depărtată. Pajura pluti într-acolo. Cerul rămase singur şi în curînd din cer păru că ninge înserarea. Judecîndu-se el singur pe sine, flăcăul se încredinţă că nu simte în el vreo sfială; ar fi dorit numai să aibă în preajma lui un suflet viu. Cînele era însă la drum, sus. Lătrase numai o dată. Acuma tăcea şi se făcuse noapte. Deci nu mai trecea nici un drumeţ.

Luceau stele. Porni o adiere de vînt.

Auzi în prăpastie un scîncet de dihanie. Poate i s-a părut. O neliniște fierbinte i se porni din măruntaie şi-l fulgeră în creştet. Răsări în picioare şi căută loc de trecere pe urmele maică-sa. Zgrepţenînd cu unghiile şi împingîndu-se la deal cu călcăiele, ajunse asudat şi gîfîind sus. Calul necheză uşurel; cînele veni lîngă dînsul. Acolo sus, la drum, i se părea că e mai puţin întuneric. Îndată ce iese luna, toate au să se lumineze deplin. Are să se lumineze deplin şi jos în văgăună. Acolo s-a înălţat în picioare mortul, în-

vălit în pocladă, aşteptînd binecuvîntarea din urmă şi rugăciunile de care n-a avut parte.

Îşi aplecă urechea. Trăgea o adiere abia simţită. Bănuia în rîpă pipăiri de paşi şi-n împrejurimi foşnet. I se deslușiră în urechi zvonuri de pîraie depărtate. Tîrziu, prin lumina de lună, trecură pe deasupra brazilor paseri străine. Singurătăţile muntelui pulsau de apele primăverii ; viaţa tainică îşi întindea iar punţile peste prăpăstiile morţii. Sîngele şi carnea lui Nechifor Lipan se întorceau asupra lui în paşi, în zboruri, în chemări. Flăcăul nu înţelegea din toate decît o frică strecurată din pămînt în el, şi începu să vorbească cu cînele şi cu calul, adresîndu-le cuvinte fără noimă. Tot ca să-i treacă vremea mai uşor, căută traista cu orz. După aceea îşi pregăti un culcuş şi se învălі în pocladă. Zgomotele nopţii îi părură abia simţite şi i se îngreuia trupul de somn, cînd Lupu dădu glas către vale.

Zvîrlindu-se în sus, se păli cu fruntea de traista de orz aninată în capul calului. Apoi răcni spăriat : „Cine-i ?“ Nu-i răspunse decît cînele, care zăpăi iar. Cînd cînele se linişti, flăcăul auzi, în tăcerea cuprinsului, bătaia ca de clopot a fierăriilor de la o căruţă.

Auzi chemări, aproape. Cunoscu glasul lui domnu Toma. Venea, cu Vitoria Lipan, nu numai crîşmarul, ci şi judeţul satului, ş-un străjer.

Poposiră, deshamară iapa, aprinseră un foc de găteje lîngă parapetul podului.

— Arde făclia, Gheorghiță? întrebă Vitoria.

— Cred că arde... răspunse flăcăul cu îndoială.

— Vai, băiete îl mustră femeia, cum nu înțelegi tu o datorie ca asta! Coboară și vezi. Ține, am adus de la biserică fînarul acesta cu semnul crucii. Aprinde lumînarea din el și potrivește-l frumos la căpătăiul lui tată-tău. Să știi că nu se poate să-l ridicăm azi, poate nici mîni. Cît ar fi, trebuie să-l priveghem, și m-am înțeles cu părintele Tudorache ca să vie să cetească aici.

— Dar de ce nu putem să-l ridicăm? se împotrivi Gheorghiță, neguros.

— Nu se poate, căci ei își au rînduielile lor.

— Care ei?

— Stăpînirea. Își au rînduielile lor cum că să steie toate pe loc pînă ce vine domnu subprefect pe care l-am văzut noi la Farcașa, și doftorul, și domnu procuror.

— Da de ce să vie? Ce au ei cu noi?

— Cu noi n-au nimica. Au cu mortul, să vadă cum și ce. Să cunoască și ei cum că într-adevăr a fost ucis, și după aceea să înceapă a căuta pe faptași. Eu întăi am țipat ca să mă lese în pace să-mi iau omul, și să-i fac cele de cuviință. Dar atuncea s-a sculat domnu Toma, care-i de față, și m-a sfătuit să mă supun, că altfel ne vîră judecătorii în închisoare. Dac-am văzut ș-am vă-

zut, ce să fac ? m-am supus. Or face ei cum au rînduiala şi după aceea mi-or da mortul. După asta nu mai au nici ei nimic cu mine, nici eu cu dînşii.

— Ţ! nu aşa, nevastă — se amestecă, nemulţămit, domnu Toma — ei doar nu fac asta dintr-o răutate. Rînduiala asta o au ca să poată găsi pe ucigaş.

— Domnu Toma, nu te supăra. Dacă s-or uita la nişte ciolane, parcă au să ştie care-i făptaşul ?

— Nu-i numai asta. Ai să arăţi şi dumneata ce ştii şi ce bănuieşti.

— Eu ?! se miră munteanca şi privi pieziş spre ceilalţi oameni, care suiseră cu ea din Sabasa. Apoi tăcu şi-şi acoperi buzele cu podul palmei stîngi. Tare-ţi mulţămesc, domnu Toma, pentru ajutorul care-l dai — adăogi ea cu glas blînd — şi-i fi bun să mai trimeţi aicea, mîni, căruţa cu părintele, aşa precum te-am mai rugat. Ţi-oi plăti cît îi spune, ş-oi socoti ajutorul dumnitale ca o binefacere. Pune în căruţă, odată cu părintele, pîni douăzeci, masline două chile, şi scrumbii zece, şi rachiu cinci gărăfi de cîte-o ocă. Scrie şi acestea în catastif la dumneata, pe lîngă cele ce am adus acuma cu noi. Cine-a binevoi să vie aici ca să vadă ori să privegheze pe mort, să-l cinstesc c-un pahar şi să-i dau o bucată de pită cu ceva, ca să

fie pomenire. Poftesc ș-acuma pe domnu județ și pe străjer. Gheorghiță, scoate din fîn, din căruța lui domnu Toma, o garafă și ad-o aici, la foc.

Oamenii s-au bucurat și au zîmbit cu voie bună către nevastă, prin lucirea flacărilor. Vitoria le-a turnat rachiu și au băut pe rînd din același pahar, neuitînd să închine pentru mort. Domnu Toma, mai ales, a vorbit drept după inima Vitoriei :

— Dumnezeu să-i ierte lui Nechifor Lipan toate greșalele, cu voie și fără voie, și să binevoiască a-i da, macar de-acu înainte, hodină în pămînt.

La această închinare Vitoria a crezut de cuviință să lăcrămeze. Înainte de a bea, a vărsat pentru mort o picătură din pahar. Asta o făcea de mult, de cînd se arătase înțelegerii ei adevărul.

Flăcăul a coborît fînarul în rîpă. Ceilalți au așteptat ziua, lîngă foc, cinstind din cînd în cînd băutură. Pe urmă s-au dus și ei să descopere și să vadă pe Lipan.

Domnu Toma s-a întors în sat cu străjerul. După hotărîrea Vitoriei, i-a năimit cal și l-a repezit solie de-al doilea la domnu subprefect Nastase Balmez, să-l roage să binevoiască a împlini cît a putea mai degrabă rînduielile stăpînirii ; că nevasta mortului îl roagă cu lacrimi și plătește toate cheltuielile.

În cursul zilei s-a ostenit părintele la deal, între gărăfi și pini, și cu mare greutate s-a pogorît în rîpă, deși Vitoria tocmise om ca să taie și să sape trepte. Sfinția-sa era bătrîn și pîntecos și cu greu a izbutit a se înfățișa la datorie. Punîndu-și patrafirul, și-a mîngîiat barba albă, a deschis cartea și a prins a ceti cuvinte vechi. Din cînd în cînd se oprea, ca să răsufle de trudă. Văduva a dat la o parte un colț de pocladă, ca s-audă și mortul și să se uite la cer cu găvanurile negre ale căpățînii. Oameni din sat și trecători de aiurea veniseră nu atît pentru cetanie, cît pentru pomana mortului. Femeile spuneau unora și altora întîmplările și era de mirare cum sosiseră, pe vînt, ori prin pămînt, vești de dincolo de munte, cum că făptașii ar fi niște oieri care ar fi trăitori în acele părți.

Vitoria asculta atent vorbele și se gîndea că numaidecît trebuie să treacă la o prietină a ei de-acolo, s-o poftească la îngropăciune și să mai afle ce vorbe s-au mai spus și ce iscodiri s-au mai îndeplinit. Avea chiar o plăcere gîndindu-se că a rămas cineva acolo care scormonește și află.

Autoritățile nu s-au putut aduna în rîpă decît a treia zi. Vitoria a stat c-un umăr întors, ascultînd ce puteau să spună niște oameni care n-aveau nimic cu Nechifor Lipan. Au descoperit oasele, s-au uitat la ele; unul a cercetat

căpățîna ; pe urmă a scris pe hîrtie ce-au văzut și ce-au înțeles. Jignită a fost munteanca mai ales de faptul că nici unul nu și-a făcut cruce și n-a spus o vorbă creștinească pentru sufletul lui Nechifor.

Domnul subprefect Anastase Balmez și-a adus aminte că a mai văzut-o pe munteancă.

— Acesta ți-i omul după care umblai ? întrebă el.

— Acesta-i, domnule, răspunse munteanca.

— După cît se vede, e ceea ce bănuiam eu încă de-atunci. Omul dumnitale a fost omorît și jefuit.

— Da, domnule — răspunse cu blîndețe Vitoria — însă în taşcă s-au aflat ceva parale, și chimirul n-a fost desprins de pe el.

— Atunci să-l fi ucis careva din dușmănie ?

— Cum pot crede una ca asta, domnule, cînd el a călătorit cu prietini de la Dorna pîn-aici ?

Atunci Vitoria s-a crezut datoare să spuie ce știa. Anume că, după cumpărătura de oi de la Dorna, Nechifor a venit pîn-aici cu doi tovarăși și prietini, care trăiesc și acuma peste Stînișoara, la un loc care se chiamă Doi Meri. Acei prietini arată că au cumpărat oile lui Lipan și i-au numărat banii. După numărătoarea banilor, care s-a făcut sus, Lipan s-a întors, purcegînd spre casă. Atunci se vede că cineva, care a fost de față ș-a văzut tîrgul și banii, s-a luat după el și l-a lovit. I-a răpit banii oilor. Altfel

nu poate să fie, arăta Vitoria ; căci așa spun acei doi prietini ai mortului, anume Calistrat Bogza și Ilie Cuțui. Deci Lipan nu și-a pus banii la un loc cu cei care-i mai rămăseseră ; ci-i purta în mînă. Ucigașul l-a lovit și i-a smuls banii ; căci, cum l-a lovit, Lipan a căzut în rîpă cu tot cu cal. Să se fi dus după el, e mai greu de crezut ; căci era cînele, care s-ar fi luptat cu îndîrjire pentru stăpîn. Ca să jefuiască pe mort, acel care lovise trebuia să ucidă și cînele. Însă cînele s-a aflat viu. Rămîne de văzut cine era acel străin martor, care a văzut pe Lipan primind banii. După cît înțelegea ea, gospodarii nu-și aduc aminte cine ar fi fost acel om străin. Dar dacă i-a strînge stăpînirea, ei au să mărturisească și au să-l arate. În același timp se înțelege că au să facă și dovada cumpărăturii oilor cu vreo chitanță pe care Lipan a scris-o în vîrful muntelui, deși acolo nu se află nici un fel de canțelarie, iar vîntul nu aduce în vîrtejurile lui acolo nici cerneluri, nici pene de scris. Hîrtia de cumpărătoare a oilor e la Lipan în tașcă, nu-i la dînșii ; însă dacă spun ei că au dat bani pe partea lui de oi și i-au numărat acolo cu martor, cine poate îndrăzni să spuie că nu-i așa ? Adevărat este că lumea se dovedește plină de vorbe și înșelări și ar fi spunînd unii și alții de peste munte că toată treaba asta n-ar fi curată ; însă ea nu poate obijdui pe nimeni, fiind încredințată că Dum-

nezeu va scoate la urma urmei adevărul la lumină.

— Femeie — zise domnu Anastase Balmez, răsfrîngîndu-şi cu dispreţ buzele — din ce spui dumneata, eu nu pot alege nimica. A fost vreun martor cînd s-a făcut tîrgul?

— Nu ştiu, n-am de unde şti, domnule subprefect; dumneata vei întreba şi gospodarii vor răspunde.

— Bine, la asta ne pricepem noi, şi avem să-i întrebăm. Dar dumneata ştii ceva despre acel martor? De unde l-ai scos?

— Eu nu l-am scos de nicăiri, domnule subprefect; dar trebuie să fi fost. Dacă n-a fost acolo un străin pe care l-am putea trage la răspundere, atunci să deie samă prietinii.

— Dumnezeu să te înţeleagă, femeie. Bănuieşti cumva pe acei prietini, Calistrat Bogza şi Ilie Cuţui?

— Ferească sfîntul; eu nu bănuiesc pe nimeni. Ei au să vă spuie ş-au să-şi deie sama, ca nişte gospodari ce sînt. Pînă la Borca, în urma oilor, au umblat trei. Dincolo, peste munte, nu s-au mai văzut decît doi. Pe-al treilea l-au mîncat hultanii şi lupii, după cum se vede. Dumnealor să arate cine a dat cu baltagul; căci şi asta se vede în căpăţîna aceasta. Eu n-am de unde şti; dumneavoastră nici atîta; să spuie dumnealor, să arate pe acel

care a fost martor și a văzut numărătoarea banilor.

— Ce martor, femeie? Ce-mi tot vorbești de martor?

— Grăiesc și eu ca o minte slabă ce mă aflu.

— Lasă martorul, femeie. Datoria mea e să strîng în chingi pe cei doi. Oricît de vicleni ar fi, cu mine nu se pot pune. Am descoperit eu cazuri mai grele.

Vitoria își strînse umerii și buzele:

— Dumneavoastră, domnule subprefect, veți face cum veți crede că-i mai bine; numai să-mi dați învoire să-mi îngrop omul și să-i fac rînduielile creștinești. Vă rog să scrieți și ciobanilor.

— Care ciobani?

— Ciobanii lui Lipan, care aveau în samă oile lui. Nu se poate să nu știe și ei de vînzare — dacă într-adevăr a fost vînzare.

— Dumneata crezi cumva că n-a fost vînzare? Și l-au ucis cei doi ca să-i ieie oile?

— Eu n-am spus asta, domnule. Am spus să scrieți ciobanilor. Nu se putea să-i lepede stăpînul lor așa, fără să le plătească simbriile și să-i cinstească, după datină.

— Ai dreptate, vom face întrebare. Și cred, nevastă, că n-ar fi rău să mergi și dumneata cu mine acolo, să fii de față cînd am să-i chem pe Bogza și pe Cuțui.

Clubul cărții digitale 2022

— Merg, de ce să nu merg? se învoi Vitoria. Am acolo treabă și c-o prietină a mea, soția unui negustor. Vreau s-o poftesc și pe dînsa să fie de față cînd vom coborî aceste oase în sat, ca să le punem la hodină, în pămînt. Se cuvine să poftesc și pe acei gospodari, cu nevestele.

— Cum așa? Eu mă duc să-i cercetez, și dumneata îi poftești la îngropăciune?

— De ce să nu-i poftesc? Îi poftesc și la îngropăciune, și la praznic, ca pe niște buni creștini. Eu n-am nimic cu dînșii; Dumnezeu nu mi i-a arătat încă. Oamenii pot vorbi una și alta; femeia lui Cuțui poate spune despre Bogza că ar fi avînd visuri urîte și grăiește prin somn; dumneavoastră, ca stăpînire, puteți să le puneți întrebări; dar eu ce pot face decît o îngropăciune cu datoriile care se cuvin morților? Îi poftesc și pe dînșii; de ce să nu-i poftesc? Vă poftesc și pe dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare. Parcă așa nu vor fi subt ochii dumneavoastră?

Domnu Anastase Balmez clătină din cap și rămase gînditor. Iar avea femeia dreptate; însă nu credea de demnitatea lui să recunoască. O cercetare discretă și delicată i se înfățișă ca sistemul cel mai bun să descopere și să apuce de grumaz pe făptași. Negreșit, cei doi gospodari nu vor putea să refuze să vie la înmormîntare în Sabasa. Asta ar fi ceea ce, în drept, se chiamă o confruntare cu cadavrul victimei. În-

cercă să lămurească asta femeii. Acuma în sfîrşit i se părea c-o înţelesese şi o judecă destul de vicleană şi ascunsă. Vitoria nu putea şti ce poate fi o confruntare, dar primi, zîmbind, hotărîrea autorităţii, cugetînd în sine că nu-i rău să fie amestecat şi boierașul acela cu căciula ţuguiată în zvonurile, prepusurile şi intrigile otrăvite care creşteau ca un bulz de omăt în cealaltă vale, în sat la Suha. Cît era el de boier şi de fudul — ea şi cucoana Maria îl puteau vinde şi răscumpăra, jucîndu-l pe degete, cu tot cu doftor, cu tot cu Bogza şi Cuţui, şi cu tot cu nevestele lor.

Autorităţile sfîrşindu-şi cercetarea, femeia trase iar poclada peste ciolane şi schimbă lumînarea din fînar. În acelaşi timp suspina şi bocea încet, dar cu coada ochiului priveghea în toate părţile la oamenii aceia străini, în straie negre, şi cu urechea era atentă la tot ce se spunea şi se şoptea.

XV

În Suha, domnul Anastase Balmez și-a început cercetările lui cu o dibăcie de care se simțea cu drept cuvînt mîndru. A poftit la domnia-sa, ca informatori, pe cei doi gospodari, hotărît să-i asculte cu răbdare și cu blîndețe.

— Ce pot pentru ca să știu eu, domnule subprefect? a răspuns cu glas destul de hotărît, amestecat cu puțină supărare, omul cu buza despicată. Eu nu pot pentru ca să știu nimica.

— Știu, te cred, domnu Bogza, îl domolea subprefectul. Dumneata ești un om cu stare. Te bucuri de deosebită considerație. Eu am datoria să te întreb. Dumneata ai datoria să răspunzi. Căci de la Dorna și pînă aici te-ai aflat cu Nechifor Lipan. Ați călătorit împreună; ați mîncat împreună. Nu-i așa?

— Așa este.

— Fiind așa, te rog să binevoiești a-mi spune unde v-ați despărțit.

— Apoi să vie și Ilie Cuțui, să fie de față. Să spuie și el. A fost și dînsul acolo.

— Îl întreb și pe dînsul, n-ai grijă. Eu am interesul să aflu toate acestea, pentru a putea urmări pe făptaș. Crezi dumneata că pot eu să ridic un deget pînă ce nu am încredințare deplină? Eu nu sînt învățat să obijduiesc pe nimeni. Așa că să fii bun să-ți aduci aminte cînd v-ați despărțit, ca să pot prinde un fir.

— Care fir?

— Să pot prinde un fir, să găsesc o urmă, să încep cu ceva.

— Care urmă? Pe mine, domnule subprefect, să nu mă năcăjiți, că destule am eu pe cap. Eu de moartea acelui oier nu pot pentru ca să știu nimica. Ce pot pentru ca să spun, decît atîta, cum că eu și Cuțui ne-am despărțit de el cînd am ajuns în vîrful Stînișoarei. Atuncea, cînd a văzut el cît drum mai are pînă la apa Moldovei și pe urmă pînă la apa Prutului, s-a lehămetuit și s-a hotărît să se lese de turma asta. „Am eu destule oi — zice — la apa Jijiei. Dați-mi cîștig ca și pentru celelalte o sută, și cheltuielile pe care le-am făcut, și duceți-vă sănătoși. Să deie Dumnezeu să aveți spor de la dînsele. Eu mă întorc acasă."

— Așa a spus?

— Da, întocmai.

— Și i-ați dat banii?

— I-am dat banii. I-am numărat hîrtii de cîte o mie şi de cîte o sută.

Nevasta mortului stătea umilită într-un colţ al odăii, cu capu-n vatră, cu coatele pe genunchi, cu fruntea în palme.

— Nici nu se poate altfel, zise ea încet, fără a se clinti. Gospodarii i-au numărat paralele. Celălalt sta la o parte şi-a văzut.

— Care celălalt ? se încruntă Bogza.

— Lasă-ne, femeie, hotărî subprefectul. Nu încurca lucrurile.

— Eu nu le încurc. Eu vreau să descurc pe acest creştin care nu-i vinovat cu nimica, se întoarse munteanca zîmbind cătră Bogza. A fost unul străin, care a văzut cînd s-au numărat banii. Acela trebuie cunoscut şi urmărit.

— Dar n-a fost nici un străin, femeie, ţi-am mai spus.

— Ba poate să fi fost, se întoarse Bogza.

— Nu spun eu ? Trebuie să fi fost. Dumneata poate credeai că vorbesc de domnu Cuţui ?

Domnul subprefect se întărîtă puţintel :

— Dacă a fost, să spuie omul. Cine a fost ? Îl cunoaşte ?

— Nu cunosc ; poate pentru ca să ştie Cuţui.

— Nu ştie nici el. De unde să ştie ? Să zicem că i-au ieşit hoţii înainte şi gata !

— Vezi ? Atuncea de ce tot amesteci acel martor ?

— Nu-l amestec, domnule subprefect. Dar noi muntenii avem obiceiul să facem vînzările cu martori, nu cu hîrtii scrise de domnii judecători. Dacă domnia-voastră spuneţi că nu-i martor, eu tac. Atunci s-au scris hîrtii. Dar la urma urmei nici de acestea nu era nevoie, căci domnu Bogza şi domnu Cuţui erau prietini buni cu domnu Nechifor Lipan. De aceea să ştiţi, oameni buni, că eu n-am venit pentru alta aici, decît să vă poftesc la înmormîntarea oaselor care au mai rămas. Eu atîta treabă mai am în aceste locuri şi pe urmă mă duc acasă, rugînd stăpînirea să găsească ea pe făptaş. Eu ştiu că domnu subprefect are să-l găsească, aşa că, în privinţa asta, n-am nici o grijă. Dumneavoastră, ca buni gospodari, veţi da toate deslușirile şi veţi ajuta cum veţi putea. Iar la îngropăciune numaidecît să veniţi.

Subprefectul îşi bătea nerăbdător cizma cu vărguţa pe care o ţinea în mînă. Secretarul, la măsuţa lui, asculta, neştiind ce să mai scrie. Victoria se ridicase din locul ei, încheindu-şi sumăieşul. Pe dînsa n-o mai interesa întru nimic cercetarea.

— Omul acesta al meu a fost vrednic gospodar, încheie ea; se cuvine să-i faceţi o asemenea cinste.

— Bine — se învoi, nedumerit, Bogza — putem să venim, dacă domnu subprefect socoate că ne putem duce.

— Veniți cu tot cu nevestele dumneavoastră. Tare frumos vă poftesc. Mîni îi facem soțului meu petrecerea din urmă. Merge și domnu subprefect.

— Eu ?

— Da, se înțelege. Parcă acolo nu puteți sta de vorbă, cum stați ș-aici ? Ba încă acolo domnu Bogza poate și-a aduce și mai bine aminte.

Calistrat Bogza se scociorî în chimir, scoase tabacherea, o deschise și-și răsuci o țigară groasă. Femeia puse mîna pe clampa ușii. Plictisit, subprefectul o aștepta să plece. I-ar fi poruncit să se ducă — însă era un om cu sentimente delicate.

— Mai am eu ceva de spus — vorbi subțire femeia — dar lăs pe mîni. Vorbim după aceea.

— După care ?

— După ce astrucăm [1] pe Nechifor Lipan. El a spus ce avea de spus. Te-aștept numaidecît, domnu Bogza.

— Bine, bine, răspunse gospodarul, trăgînd fum după fum din țigara-i groasă.

Vitoria ieși. În odaia cealaltă erau jandarmi. Cuțui sta la o parte, pe o laiță, și fuma și el dintr-o țigară tot așa de groasă ca a lui Bogza.

Munteanca zîmbi, oprindu-se :

— V-ați sfătuit să vă faceți țigările la fel și-n aceeași vreme ? vorbi ea. Domnu Bogza te prepune pe dumneata.

[1] *A astruca* — a îngropa, a înmormînta.

— El? Mă prepune pe mine? tresări cu îndîrjire Ilie Cuțui.

— Ce să te prepuie? Că ai fost de față la numărătoarea banilor. Dar eu vorbeam de altcineva.

— Nu pricep ce spui dumneata, femeie, grăi moale gospodarul, așezîndu-se iar pe laiță.

— Eu ziceam către domnu subprefect că trebuie să mai fi fost cineva de față, care-a văzut banii, și-acela-i făptașul. Dar s-a dovedit că n-a mai fost nimeni. Atuncea ar putea spune cineva că, dacă n-a fost mărturie, nu s-au numărat bani. Dacă n-are bani, cine să-l ucidă? Dacă nu s-au numărat parale, n-are de ce să se întoarcă; trebuie să se ducă înainte după oi.

— Cum nu s-au numărat parale? Ce vorbești dumneata? Nu ți-am mai spus că i le-am numărat sus, pe munte, în popas?

— Știu, domnu Cuțui, eu nu vorbesc de asta, nu te supăra.

— Cum nu vorbești de asta? Atunci ce tot spui?

— Vorbesc și eu, răstălmăcind și potrivind, ca lumea care n-are ce face și se amestecă în treaba asta a noastră. Dumneavoastră știți mai bine decît oricine ce-a fost și aveți să spuneți. Mortul a spus atîta cît trebuie, domnu Ilie. Tot ce avea de spus, a spus. Ce te uiți așa la mine? Acu mai rămîne să spuneți și dumneavoastră, și pe urmă gata. După asta, domnu subprefect a vedea ce-a

mai face. Fiindu-mi nădejdea la ajutorul dumneavoastră, l-am rugat pe domnu Calistrat și te rog și pe dumneata, domnu Ilie, să nu lești așa pe un prietin. Acuma, după ce a fost aflat, să veniți să fiți față cînd l-om pune în locașul de veci.

Cuțui o asculta cu luare-aminte, privind într-o parte.

— Cum ai spus ?

— Să vii, domnu Ilie. Vine și domnu Calistrat.

— Dacă zice el că vine, eu nu mă pun împotrivă.

— Îmi pare bine, domnu Ilie, și să vă luați și soțiile. Avem să facem o leacă de praznic.

Vitoria ieși, tropăind repegior. Pentru o împrejurare ca aceasta și pentru sărbătoarea mortului, își lăsase opincile și-și pusese încălțările cele bune, cu vîrfuri de glanț. Trecu pe cărări zbicite și pe drumul cel mai scurt, pînă la prăvălia lui domnu Iorgu Vasiliu. Găsește acolo căruța tocmită, în care avea să încapă în voie, alături de dînsa, și o bună prietină cum era cucoana Maria. Acolo, după ochiul cel rotund de geam, știa mai ales că avea să afle pe Gafița, chemată în mare grabă de Ghițișor.

După ce intră și scoase de pe dînsa sumăieșul, se așeză pe un scăunel și privi cu plăcere spre cucoana Maria. Se întoarse și spre Gafița. Îi păru bine c-o găsește. Nici nu se aștepta s-o întîlnească. Îi pare bine mai ales pentru că poate să-i spuie ce se petrece la primărie, unde face subprefectul

cercetare. A stat la întrebările subprefectului întăi şi întăi domnu Calistrat ; după aceea domnu Ilie. Dar nevestei lui Lipan nu i-a plăcut cum îi întreabă.

— Cum îi întreabă ? şi ce-i întreabă ? se interesă, cu destulă grijă, Gafiţa.

— Îi întreabă fel şi chip. Înainte de a intra acolo, am văzut şi pe femeia lui Bogza.

— Hm ! ai văzut-o ? Dar ea, mă rog, ce căuta acolo ?

— Nu ştiu. Am stat şi eu puţintel în preajmă. Am ascultat ce vorbea cu nişte femei. Atîta pot a spune, dragele mele, că doresc în toată viaţa mea să nu vorbească despre mine prietinele.

— Vorbea despre mine ; nici nu se poate altfel.

— Nu îndrăznesc a spune una ca asta. Eu nu vîr nici un fel de *intrică*. Mă gîndesc că nu-i toată lumea urîtă, nici calică, nici proastă ; nu trăieşte cînd cu notarul, cînd cu jandarul. Ştiu eu că acestea-s nişte vorbe de zavistie. Un lucru l-aş înţelege mai puţin decît pe toate : să arunce năpaste. Să mă ferească Dumnezeu. Eu sînt cea mai năcăjită şi mai amărîtă de pe lumea asta, am rămas văduvă şi sărăcită, dar n-aş cuteza să arăt pe cineva dintre cei pe care-i văd oameni cumsecade, aşezaţi bine la casele lor, ţinînd la nevastă şi îmbrăcînd-o cît se poate de frumos — n-aş putea, doamne fereşte, cuteza să arunc o vorbă, să se creadă cumva că aş avea vreo bănuială. Deci l-am şi rugat pe domnu Ilie să pof-

tească mîni, dincolo de munte, la Sabasa, la petrecerea din urmă a unui prietin.

Gafița era o femeie năltuță, subțire în boi, c-un obraz neclintit în frumusețea lui, încondeiat cu sprîncene codate și cu ochi mari ca migdalele, umezi și negri. Purta catrință cu fluturi, bluză de modă nouă și pantofi cu călcăie nalte. La vorbele prietinești și pătimașe ale muntencii, obrajii i se rumeniseră. Cu răsuri în față, îi sta și mai bine. Zîmbi ascuțit, gîndindu-se la vicleșnia unei anumite prietine și găsi destule vorbe potrivite ca să dovedească ce fel de femei trăiesc pe lumea asta și mai cu samă la Doi Meri. Cît privește de năpăști, apoi a mai spus și altădată că cel fără vină n-are a se teme de nimic. Ilie Cuțui își are baltagul acasă, subt icoane. S-a plimbat cu el în lume, fără să-l spurce.

— Pentru soțul meu eu pot să jur, cu mîna pe sfînta cruce.

— Știu, dragă nevastă, nu te uita la vorbe. Eu mă găsesc cea mai asuprită — și nu mă întorc asupra nimănui. Aștept de la Dumnezeu să se facă lumină. Hotărîrea lui are să cadă la vreme.

— Să cadă, se ascuți Gafița, cu ochii aprigi. Cine-a făptuit să primească pedeapsă. Cine rîde să cunoască plînsul.

— Știu, o liniști iar Vitoria. Știu că domnu Ilie răspunde cu dreptate subprefectului; dinspre partea asta, n-am nici o grijă. Orice or spune unii și alții, eu și de Bogza am anume pă-

rere. Pîn-acuma nu s-au arătat alte semne, decît cele pe care le-a scos la vedere mortul.

— Să știi, leliță Vitorie, că semne sînt și altele.

— Știu, știu asta.

— Nu știi! Dumneata socotești că eu azvîrl numai așa vorbe. Spun din durere și din ustu-rime, căci de o bucată de vreme nu mai am tihnă din pricina unei ticăloase.

— Te cred, dragă.

Se amestecă, blînd, și soția lui domnu Iorgu Vasiliu:

— Nu te potrivi. Dumneata rămîi cum ești. Ce ți-a dat Dumnezeu, nu poți împrumuta.

Gafița rîse, alinată. Așa era mai frumoasă. Tovarășele ei o pîndeau piezîș și-și aruncau săgeți cu ochii. După ce n-au mai avut ce face cu dînsa, i-au dat drumul. Îndată, în odăița plină de scorțuri și de ștergare, ochii Vitoriei se întristară și se întoarseră către răsărit, la icoane. Făcînd trei cruci, femeia salută pe sfinți. Înturnîndu-se spre ochii micșorați și plini de curiozitate ai gazdei, se grăbi să-i spuie nu atît cum merge cercetarea omului stăpînirii, cît mai ales cum stă în picioare, împotriva unor hotărîri mai tari decît oamenii, acel om care-și arată colții prin buza despicată.

— El cearcă, dragă cucoană Marie, să se ascundă după deget, lămurea cu învierșunare munteanca. Nu știe, sărmanul, cum că ce i-i scris i-i

pus în frunte. Eu acuma l-am deschis şi l-am cetit deplin. Mai are şi omuşorul cel cu căciula ţuguiată a se juca o zi, două cu dînsul. Ş-acela înţelege cum stă chestia, căci nu-i nici chior, nici prost, dar tare l-am rugat să mai îngăduie. Trebuie să iasă împotriva duşmanului, din porunca lui Dumnezeu, toate dovezile, ş-atuncea doresc să-l văd zbătîndu-se cum s-a zbătut omul meu în rîpă. Dac-aş putea să-l lovesc şi eu cu acelaşi baltag, în locul unde l-a pălit el pe Nechifor Lipan, m-aş simţi mai uşurată. Dar asta nu se poate; nici pe Gheorghiţă, care-i încă prost şi copil, nu-l pot pune. Aşa că vreau să-l împung şi să-l tai altfel, ca să mai scot din mine obida care m-a înăbuşit atîta vreme. Căci eu, dragă cucoană Marie, am trăit pe lumea asta numai pentru omul acela al meu ş-am fost mulţămită şi înflorită cu dînsul. Iar de-acuma îmi mai rămîn puţine zile, cu nour. Stau şi mă mir într-o privinţă, cum de-am mai găsit în mine puterea să rabd atîtea şi să îndeplinesc toate. După ce l-am căutat şi l-am găsit, ar fi trebuit să mă pun jos şi să-l bocesc. Dar ştiu eu cine mi-a dat îndemn şi putere. Am făcut toate ş-am să mai fac, cît voi mai avea suflet. Am trecut muntele ista în toate felurile, am fost la Borca nu ştiu de cîte ori, am cheltuit parale în dreapta şi-n stînga, am mişcat oameni şi preoţi; am vorbit, dragă cucoană Marie, şi printr-o sîrmă, tocmai la Piatra. Eu eram de partea asta, în primărie la Borca, şi de partea

cealaltă era domnu prefect, şi l-am rugat pentru omul meu, pe care l-am găsit risipit într-o rîpă, să-mi deie voie să-l îngrop în ţintirim. Să nu rămîie între lupi ; să-l aduc între creştini. Am săvîrşit şi asemenea pacat, vorbind pe sîrmă. Rîdeau barbaţii de mine, cum m-am spăriat auzind glas de la Piatra. Am făcut multe altele ; şi-acuma s-apropie vremea să le sfîrşesc.

Munteanca îşi lăsă fruntea pe umărul soţiei lui domnu Iorgu Vasiliu şi începu a plînge şi a suspina. După asta îşi şterse lacrimile, îndesat, cu mînica şi se pregăti de plecare.

Toată alcătuirea încurcată din acel colţ de la Suha, cu duşmăniile, cu prietiniile, cu intrigile, cu vorbele deşarte, cu spaimele ascunse şi cu nădejdile, s-a încărcat în căruţe şi-a trecut muntele Stînişoara, în preajma mortului care aştepta cea din urmă alinare lîngă făclia lui de ceară.

Domnu Toma avusese grijă să aducă la faţa locului un car cu doi boi frumoşi. Îl împodobise cu cetină şi aşezase în el sicriu gol. După porunca Vitoriei, se aflau de faţă trei preoţi şi trei oameni cu buciume ; şi patru femei bocitoare. Le alesese domnu Toma : două din Borca şi două din Sabasa, care ştiau să plîngă şi să bocească mai bine. În căruţa dascălului a adus pomenile. Preoţii îşi aveau şi ei o nadişancă [1] vopsită verde. S-au înşirat oamenii cu prapurile şi cu crucea,

[1] *Nadişancă* — brişcă.

Clubul cărţii digitale 2022

Alții au coborît racla în rîpă ș-acolo Vitoria singură, suflecîndu-și mînicile, a luat cu grijă bucățile soțului său și le-a potrivit una cîte una în cutia de brad, stropindu-le cu vin. Bărbații au opintit sus povara destul de ușoară, au așezat sicriul în car ; au pus peste capac un lăvicer vrîstat negru și roș ș-au dat de veste : gata. Atunci cel de la coarnele boilor a îndemnat ș-a făcut semn și celor dinainte cu steagurile și crucea. La cel dintăi popas, preoții au coborît, au făcut rugăciune ș-au înălțat cîntare. Vitoria singură umbla împrejurul slujbei, priveghind rînduielile și avînd la îndemînă o babă cu sulurile de pînză pentru datina podurilor. Cînd au pornit iar, au sunat muntenii din buciume, dînd veste spre depărtarea văilor. După ce au stat buciumașii, au prins a plînge și a boci tare frumos femeile tocmite. Vitoria privea și asculta cu luare-aminte. Deși aceasta era pentru dînsa ziua cea mai grea și se zbuciuma ea singură mai mult decît toate ostenitoarele, se socotea destul de mulțămită.

Autoritățile și gospodarii de la Doi Meri erau de față. Bogza umbla despărțit de Cuțui, unul pe o parte a drumului, celălalt pe altă parte. Nu-și vorbiseră ; nu se priviseră. Numai cînd sătenii au suit din rîpă racla și au potrivit-o în car și i-au scos capacul, Calistrat Bogza nu s-a putut opri să nu întindă gîtul pe deasupra altor capete, ca să se uite să vadă rămășițile mortului.

Vitoriei i se părea că Bogza nu s-a putut opri. Dimpotrivă, nici o clipă omul nu avusese gîndul să se stăpînească. Era ca într-o fierbinţeală bolnavă şi altceva nu dorea deocamdată decît să vadă. Dacă ar fi cu putinţă să vadă de-aproape în ce stare se află ţeasta. Căci dacă nu se cunoaşte vreo pălitură de unealtă de fier, atunci oricine cu uşurinţă ar putea crede că Lipan, fiind ameţit de băutură, a nimerit, noaptea, cu tot cu cal, în rîpă.

Femeile umblau şi ele despărţite, repezindu-şi din cînd în cînd ascuţişuri de duşmănie. Toate le observa munteanca şi le cîntărea în capul ei. Nu uita nimic din ce trebuia pentru buna rînduială şi avea vreme să se alăture şi de cucoana Maria, şoptindu-i ceva cu grabă. Gheorghiţă nu se afla de faţă. După porunca mamei lui, încălecase cum ajunsese ea, venind de peste Stînişoara, şi coborîse înainte în Sabasa, ducînd cînele şi tărhatul mortului.

Au mers aşa pînă ce alaiul a fost zărit din vale de către oamenii tocmiţi, care privegheau în turnul bisericii. Clopotele au început a bate. Asupra zvonurilor de clopot, au venit amestecîndu-se cîntările buciumelor. Tot satul întăi s-a suit pe prispe cu mîna streşină la ochi ; apoi, rînduri-rînduri, s-a îndreptat spre ţintirim.

S-a făcut slujbă mare, cum puţine s-au văzut

în Sabasa. Asupra rămăşiţilor descoperite ale lui Nechifor Lipan bătea pieziş soarele auriu de aprilie. Preoţii au cerut lui domnul-Dumnezeu pace pentru sufletul robului său, apoi au cîntat cu glas înalt veşnica pomenire. Vitoria a venit lîngă cucoana Maria şi a rugat-o, cu glas pripit, să aibă ea grijă de cele din urmă rînduieli şi mai ales să nu uite să ceară în clipa anumită vinul pentru stropit şi găina neagră care se dă peste groapă. Bătrîna pe care a tocmit-o ajutoare le are toate în traistă — numai să i le ceară. O roagă pe cucoana Maria să-i facă această mare binefacere, căci ea trebuie să steie lîngă soţul său în clipa asta de despărţire. Îl mai vede acuma o dată. Pe urmă n-are să-l mai vadă pînă la învierea cea din veac.

Atuncea, apropiindu-se, şi-a pus mîna în creştet şi şi-a mînat broboada neagră pe ceafă. Aducîndu-şi după asta degetele ca nişte ghiare asupra frunţii, a părut că vrea să-şi smulgă ochii.

A strigat :

— Gheorghiţă ! de ce m-ai lăsat ? !

Cu aşa glas a strigat, încît prin toţi cei de faţă a trecut un cutremur. S-a dărîmat în genunchi ; şi-a rezemat fruntea de marginea sicriului.

Cucoana Maria s-a repezit spre dînsa ferind lumea cu palmele într-o parte şi într-alta. S-a aplecat, a cuprins-o de umeri şi a tras-o la o parte. Vitoria s-a lăsat dusă. Apoi, desfăcîndu-se

cu uşurinţă, s-a întors iar lîngă Lipan şi-a îngenunchiat.

— Să vie şi băietul! a ţipat ea.

Băiatul era aproape. A venit, acoperindu-şi ochii cu braţul drept. Nu ştia ce să spuie. Îi era ruşine să bocească faţă de bărbaţi, ca o femeie.

Cucoana Maria a săltat iarăşi în sus pe munteancă şi oamenii s-au grăbit să coase în cuie capacul sicriului. Îndată l-au coborît şi s-a auzit huruitul bulgărilor de pămînt. Vitoria s-a întors mai liniştită şi a zvîrlit şi ea asupra soţului său un pumn de ţărînă.

XVI

La poarta țintirimului au stat ajutor lîngă Vitoria domnu Toma și cucoana Maria. S-a dat fiecăruia dintre cei care ieșeau, întru pomenirea mortului, un sfert de pîne ș-un păhărel de rachiu. Bărbații și femeile șopteau închinarea rituală: „Dumnezeu să-l ierte!", deșertau dintrodată băutura, apoi frîngeau din pîne o bucată cu care își astupau arsura plăcută a gurii.

Copiii rîdeau și se hîrjoneau printre morminte.

După ce făcură împărțeala pomenilor și a colivei, preoții își scoaseră de pe ei odăjdiile. Mai aveau un crîmpei de slujbă, care nu era dintre cele mai ușoare. Vitoria grăbi spre ei, ca să-i poftească la praznic, acasă la domnu Toma. Acolo aveau să se adune și oamenii stăpînirii, cu domnu subprefect, și gospodarii străini veniți de peste munte.

Gospodina lui domnu Toma făcuse toate cum putuse mai bine. Fiind vremea postului celui

mare, în privința mîncării era mai greu. Dar era băutură destulă și bună, care împlinea lipsurile. Mai ales era un vin din jos, de la Odobești, în care domnu Toma își punea toată credința.

Cînd s-au așezat la masă, soarele era în asfințit. Răposatul își găsise în sfîrșit hodina. Cei vii începură să mînînce găluște de post și curechi prăjit cu oloi de cînepă. Preoții și cu domnul subprefect stăteau la locul de cinste, în fundul odăii. Gospodarii de la Doi Meri, mai către margine. Vitoria se așeză în apropierea lor.

După ce cinstiră cîteva pahare, începură a vorbi despre treburile de pe lumea asta.

— Dumneata, domnule Calistrat — zise munteanca — mi se pare că nu prea mînînci.

— Ba mînînc, slavă Domnului și bogdaproste.

— Atunci nu bei. Se cuvine să bei pentru un prietin.

— Ba mai ales am băut. Mă gîndesc că sîntem departe și avem a porni la drum asupra nopții.

— Ce are a face asta? Parcă dumnitale ți-i frică noaptea? Văd că ai baltag.

— Am.

— Frumos baltag. Ia mai bea un pahar, ca să văd și eu. Și pe urmă vei mai bea și altele, după pofta inimii dumnitale. Arată-mi și mie acel baltag. Poftesc să-l văd. Are și Gheorghiță, flăcăul meu, unul, alcătuit întocmai la fel.

Bogza rînji nu cu voie bună şi trecu femeii baltagul, prin latura mesei.

Femeia îşi chemă flăcăul. Era la spatele ei.

— Gheorghiţă, ia vezi şi tu. Pare-mi-se că tot aşa-i ş-al tău. Numai că al tău abia a ieşit din foc şi de sub ciocan. Acestalalt e mai vechi şi ştie mai multe.

Rîzînd, nevasta trecu feciorului baltagul.

Calistrat întinse mîna spre armă; apoi şi-o retrase. Flăcăul îi cerceta cu luare-aminte ascuţişul curb şi părţile late.

— Lasă-l să se uite şi să vadă, domnu Calistrat, zise munteanca. Dumneata poftim şi mai cinsteşte un pahar de vin de la Odobeşti. Dumneata cunoşti şi ştii tare bine că asemenea vin mai ales îi plăcea şi lui Nechifor Lipan. Eu cred aşa, vorbi ea deodată cu alt glas, întorcîndu-se către meseni. Eu cred aşa, domnu Calistrat, că soţul meu umbla singur la deal pe drumul Stînişoarei şi se gîndea la oile lui. Poate se gîndea şi la mine. Eu n-am fost faţă, dar ştiu. Mi-a spus Lipan, cît am stat cu dînsul, atîtea nopţi, în rîpă.

— Ce ţi-a spus? rîse Bogza.

— Mi-a spus cum a fost, răspunse munteanca privindu-l aţintit şi zîmbind.

— Asta n-oi mai crede-o.

— Ba s-o crezi. Îţi aduci aminte, domnu Calistrat, că Lipan avea cu el ş-un cîne?

— Mi-aduc aminte. Îi zicea Lupu. Era harnic cîne, şi viteaz.

— Ei, vezi, domnu Calistrat ? Eu ştiu şi asta, că acel cîne s-a pus pentru stăpînul lui, cînd i-a văzut în primejdie viaţa.

— Se poate să se fi pus.

— Crezi că a pierit şi cînele ?

— Nu cred. Mai degrabă s-a prăpădit.

— Aşa zic şi eu. Dar dacă s-a prăpădit, se poate găsi.

— Asta-i mai greu.

— Greu pîn-într-atîta nu-i, domnu Calistrat, cînd este voinţa lui Dumnezeu. Te rog să mai bei ş-acest pahar. Să-ţi spun cum s-a întîmplat ?

Masa tăcuse. Interesat, domnu subprefect Balmez îşi puse coatele pe ştergar şi-şi întoarse urechea stîngă, cu care auzea mai subţire, privind în acelaşi timp şi cu coada ochiului.

Simţindu-se observat, Bogza se nelinişti.

— Dumneata ştii şi eu nu ştiu, zise el cu îndrăzneală. Dacă ştii, spune.

— Să-ţi spun, domnu Calistrat. Omul meu se gîndea, vra să zică, la ale lui şi la mine şi umbla la deal în pasul calului, suind spre Crucea Talienilor.

Femeia se opri.

— Ei ? o îndemnă, zîmbind, domnu subprefect. Spune. De ce te-ai oprit ?

— Unii ar putea zice că venea la vale. Dar eu ştiu mai bine că se ducea la deal. Dar nu era

singur. Avea cu el cînele. Și se mai aflau în preajma lui doi oameni. Unul dăduse călcăie calului și grăbise spre pisc, ca să bage de samă dacă nu s-arată cineva. Al doilea venea în urma lui Lipan, pe jos, și-și ducea calul de căpăstru. Să știți că nu era noapte. Era vremea în asfințit. Unii cred că asemenea fapte se petrec noaptea. Eu am știință că fapta asta s-a petrecut ziua, la asfințitul soarelui. Cînd cel din deal a făcut un semn, adică să n-aibă nici o grijă, că locu-i singuratic, cel care umbla pe jos a lepădat frîul. Și-a tras de la subsuoara stîngă baltagul și, păsind ferit cu opincile pe carare, a venit în dosul lui Nechifor Lipan. O singură pălitură i-a dat, dar din toată inima, ca atunci cînd vrei să despici un trunchi. Lipan a repezit în sus mînile, nici n-a avut cînd să țipe ; a căzut cu nasu-n coama calului. Întorcînd baltagul, omul s-a opintit cu el în deșertul calului, împingîndu-l în rîpă. Chiar în clipa aceea cînele s-a zvîrlit asupra lui. El l-a pălit cu piciorul dedesubtul botului. Calul tresărise de spaimă. Cînd a fost împins, s-a dus de-a rostogolul. Cînele s-a prăvălit și el. S-a oprit întăi hămăind întărîtat ; omul a încercat să-i deie și lui o pălitură de baltag, dar dulăul s-a ferit în rîpă și s-a dus tîrîș după stăpîn. Asta-i. Cel din urmă a încălicat ș-a grăbit după cel din vîrful muntelui, și s-au dus. Nu i-a văzut și nu i-a știut nimeni pînă acuma.

Munteanca tăcu şi se uită, cu buzele strînse, către cucoana Maria. Nevasta lui domnu Vasiliu, ca şi cei care erau de faţă, sta într-un fel de încremenire şi aşteptare. În toată lumea de-acolo erau bănuieli. Vorbele şi iscodirile lucraseră cu hărnicie. Deci toată lumea înţelegea întrucîtva istorisirea muntencei. Numaicît cei mai mulţi nu-şi puteau da samă de ce muierea asta străină umbla cu pilde şi răutăţi. Dacă are vreo bănuială, să spuie; dacă are vreun prepus, să-l deie pe faţă.

Asemenea cuget se aduna, cu mînie, mai ales în Calistrat Bogza. El de la început, de cum a văzut-o întăi şi întăi, a priceput că nevasta oierului vine asupra lui. Pe urmă a stat cu răbdare, îndoindu-se că s-ar putea cumva descoperi asemenea faptă care n-a lăsat după ea nici o urmă. Femeia are să se zbată fără folos şi după aceea are să se ducă în treaba ei.

Dar ea nu se ducea. Umbla cu vorbe şi cu intrigi proaste. Punea la cale pe nevasta lui Cuţui. Strecura vorbe de vrăjmăşie Ilenei. Stîrnea pe oameni cu feluri de feluri de închipuiri. O lăsa. Ce-i putea face? Îi era şi milă de dînsa într-o privinţă, căci era o văduvă care-şi căuta bărbatul.

De mare mirare este cum l-a putut descoperi într-o rîpă aşa de prăpăstioasă şi de singuratică. Mai de mirare sînt alte vorbe pe care le scorneşte din nou. Şi acuma — povestea întîmplării.

Prost și tîmp ar fi să-și închipuie că ea a fost de față. Mai prost și mai tîmp să creadă că mortul a putut vorbi. Asta n-o mai crede nimeni în ziua de azi. Și totuși, muierea aceasta care-l urmărește a arătat întocmai lucrurile, punct cu punct, pas cu pas. Să fie adevărat, cum spune Ileana, și cum arăta Gafița cînd nu era încă așa de otrăvită de dușmănie, să fie adevărat că se pot face vrăji și sînt oglinzi în care poți privi lucruri trecute și viitoare? Un bărbat nu poate crede asta; deși, dacă n-ar fi, nu s-ar povesti.

La urma urmei, să arate de unde știe și să deie pe față lucrurile cum sînt. Știe, poate, ceva de la nevasta lui Ilie Cuțui. Nepotrivit lucru este să ai de-a face cu asemenea prietini și tovarăși ticăloși. Dar nici Ilie Cuțui n-a putut vedea în totul lucrurile cum s-au petrecut, în toate amănunțimile lor. Mai ciudat este că nici el nu știa bine cum a fost. Abia acuma vede că au fost așa întocmai.

Pe cînd i se învălmășeau aceste cugetări, Bogza, simțindu-se privit, bău pe nerăsuflate un pahar de vin, și încă unul. După aceea, fără să știe cum, luă deodată o hotărîre năpraznică. Muierea-i muiere și bărbatu-i bărbat. El era un bărbat de care încă nu-și bătuse joc nimeni în viața lui.

— Dă baltagul, vorbi el, încă stăpînit, întinzînd mîna îndărăt către Gheorghiță.

— Mai stăi puțintel, îl opri femeia, ca să încheiem praznicul după cuviință. Ce te uiți, Gheorghiță, așa la baltag? întrebă ea după aceea, rîzînd; este scris pe el ceva?

— Ascultă, femeie — mormăi cu mînie Bogza — de ce tot mă fierbi și mă înțepi atît? Ai ceva de spus, spune!

— Nu te supăra, domnu Calistrat, eu întreb pe băiet dacă nu ceteşte ceva pe baltag.

— Destul! răcni gospodarul bătînd cu pumnul în masă și înălțîndu-se de la locul lui.

Tacîmurile se învălmășiră, mesenii se ridicară spăriați. Ceea ce se făcea nu era bine, căci era la un praznic. Bogza avea întrucîtva dreptate.

— Destul! răcnea omul, destul!

Glasul îi răguși dintrodată.

— Destul! Pentru o faptă, este numai o plată. Chiar dacă aș fi eu, mi-oi primi osînda de la cine se cuvine. Dar nu sînt eu. Ce ai cu mine?

— Eu? n-am nimic! se apără munteanca, uimită mai presus de orice de o întrebare ca aceea.

— Cum n-ai? mugi Calistrat, împrăștiind cu dosul mînilor talgerele și paharele. Dar cu cine vorbești tu așa, muiere? Dar ce? Ai trăit cu mine, ca să ai asupra mea vreun drept?

— Gheorghiță — vorbi cu mirare femeia — mi se pare că pe baltag e scris sînge și acesta-i omul care a lovit pe tatu-tău.

Calistrat se smulse din locul lui, repezindu-se spre flăcău, ca să-și ieie arma. Cuțui i se puse

în față, poprindu-l cu brațele încordate, ca pe un mal. Dar în gospodarul cel mare izbucnise crîncenă mînie. Păli cu pumnul pe Cuțui în frunte și-l lepădă la pămînt. Bătu cu coatele pe cei de aproape și-i dărîmă și pe ei. Se zvîrli cu capul pe ușa deschisă, mugind. Vitoria fîlfîi cu brațele ca din aripi după el. Într-o clipă fu și ea în prag, țipînd :

— Gheorghiță ! dă drumul cînelui !

Flăcăul avea de mai nainte hotărît cum să facă. Se încurca însă în lanțug, în cotlonul șurii. Prin lucirea amurgului, Bogza îl văzu și se prăvăli pe-o coastă asupra lui. Atunci cînele dădu un urlet fioros. Izbindu-se înainte, chelălăi zugrumat. Izbindu-se a doua oară, rupse lanțugul. Bogza îl ocoli, cercînd să apuce, dintr-un salt, brațul feciorului cu baltagul.

Împuns de alt țipăt al femeii, feciorul mortului simți în el crescînd o putere mai mare și mai dreaptă decît a ucigașului. Primi pe Bogza în umăr. Îl dădu îndărăt. Apoi îl lovi scurt cu muchea baltagului, în frunte. Calistrat Bogza șovăi. Cînele se năpusti la beregată, mestecînd mormăiri sălbatice cu sînge.

Oamenii fură îndată asupra lor. Subprefectul porunci cuiva, răcnind, să cheme pe loc jandarmii de la masa cea mică din căsuța din fundul ogrăzii. Veniră și jandarmii în fugă. Ilie Cuțui se supuse numaidecît. Cele două femei boceau, blăstămînd răutatea acelei muieri străine.

Oamenii despărțiră pe cîne, bătîndu-l cu despicături de lemn, vărsînd asupra lui apă, învelindu-l într-un țol și trăgîndu-l. Aduseră pe Bogza pe brațe și-l întinseră pe prispă.

Se făcuse întuneric. Cineva așeză pe prichiciul ferestrei, înlăuntrul geamului, o lumină. Nevasta lui domnu Iorgu Vasiliu ceru numaidecît apă. Îi aduse Vitoria cofa din casa cea mică. Amîndouă stropiră pe rănit.

Bogza gîfîia și pufnea. Încet-încet se liniști și-și întoarse privirile obosite într-o parte, înspre oamenii adunați.

Munteanca întrebă cu voce dură:

— Mai vrei ceva, omule?

Omul făcu semn cu pleoapele. Mai voia ceva.

— Ce vrei?

— Vreau să mă mărturisesc.

Se făcu tăcere. Preotul cel bătrîn și burduhos își făcu loc, gîfîind. Bărbații se descoperiră.

Jandarmii vorbeau tare în preajma șurii, punînd felurite întrebări lui Cuțui. Cei de lîngă rănit îi țistuiră. Ei tăcură și veniră în vîrful degetelor spre adunare, aducînd și pe prizonier.

Cuțui mormăia:

— N-aveți să mă asupriți; n-aveți să mă ucideți. Eu spun de bunăvoie. Și să se știe că a fost întocmai cum a arătat femeia mortului.

Oamenii țistuiră din nou. Omul cel mare, întins pe prispă, începea să vorbească.

— Părinte — zise Bogza, gîfîind iar — eu văd că se poate întîmpla să pier. Pentru asta, fac mărturisire aicea, să se ştie că eu am pălit într-adevăr pe Nechifor Lipan şi l-am prăvălit în rîpă, după cum a dovedit nevasta lui. N-am înţeles de unde ştie, dar întocmai aşa este.

— Părinte — şopti munteanca — să spuie şi de ce.

Rănitul pricepu.

— Am făcut fapta asta, ca să-i luăm oile. Am socotit că nu s-a mai afla nimic. Acuma turma oierului să se întoarcă înapoi, după dreptate.

— Bine, grăi către sine Vitoria.

Bogza îşi aţinti ochii asupra ei. Erau ochi umezi, în care pîlpîiau luminiţi. Ruptura buzei de sus părea un rîs straniu.

— Părinte — vorbi el iar, cu nelinişte — să nu mă leşi să mor aşa. Pune asupra mea patrafirul şi cetește-mi deslegarea. Mă rog de nevasta asta şi de feciorul ei să mă ierte.

Vitoria făcu semn lui Gheorghiţă să se apropie.

— Iertaţi-mă.

— Poate să trăiască, şopti Vitoria. Stăpînirea facă ce ştie cu el!

— Iartă-mă, femeie! ceru muribundul. M-a sugușat cînele. Mă duc şi eu după Nechifor Lipan şi trebuie să mă ierţi.

— Dumnezeu să te ierte, îi zise Vitoria.

Îşi strînse buzele, îl privi neclintit o vreme. După aceea se retrase.

— Vină încoace, Gheorghiță, vorbi ea, trezită din nou de griji multe. Vezi de țesală caii, după moda nouă care am aflat-o aici, și-i întărește cu orz, căci drumurile încă nu ni s-au sfîrșit. Facem cu domnu Toma toate socotelile și-i plătim cinstit, mulțămindu-i frumos. Plătim preoților, oamenilor care s-au ostenit și tuturora. Pe urmă, stăm și ne hodinim trei zile, după care facem parastasul întâi tatălui tău. Îndată ne încălărăm și ne ducem la apa Prutului la Ștefănești, ca să cunoaștem turma de la Rarău. Socot că mergînd cu spor, pe vreme bună, ne putem întoarce iar aici în Sabasa, ca să facem parastasul de nouă zile. Apoi ne ducem dincolo la Jijia, ca să vorbim cu baciul Alexa și să ne alcătuim cu el pentru întoarcerea oilor către munți, unde avem tocmită pășunea de vară. La patruzeci de zile vom fi iar aici și vom ruga pe domnu Toma și pe părintele să ne-ajute a împlini datoria de patruzeci de zile. Atuncea om face praznic mai bun, cu carne de miel de la turma cea nouă. Om aduce atuncea de la mănăstirea Varaticului și pe soră-ta Minodora, ca să cunoască mormîntul. Ș-apoi după aceea ne-om întoarce iar la Măgura, ca să luăm de coadă toate cîte-am lăsat. Iar pe soră-ta să știi că nici c-un chip nu mă pot învoi ca s-o dau după feciorul acela nalt și cu nasul mare al dăscăliței lui Topor.

Redactor responsabil : Nicolae Teică
Tehnoredactor : Traian Argetoianu

Dat la cules 29.08.1963. Bun de tipar 05.12.1963 Apărut 1963. Tiraj 90.140 ex. broşate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 8,58. Coli de tipar 7,5. Planşe tiefdruck 1. A. nr. 10.834/1963. C.Z. pentru bibliotecile mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—31.

Tiparul executat sub comanda nr. 30.733 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

Clubul cărții digitale 2022